

TUDÁS

MENEDZSMENT

A Pécsi Tudományegyetem
Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar periodikája

XIX. évfolyam 1. szám

2018. április

TANULMÁNY

ÉVA SZEDERKÉNYI "Reading silences"	3
SZABÓ SZILVIA – VARJASI GÁBOR Integrált változásmenedzsmen a gyakorlatban a Lewin-modell alapján	9
MARIANN MÓRÉ – ÁGNES BENE Generational Challenges in Organisations	15
CSEGE GYULA – SZUHAI EDINA A közszolgálati életpálya-modell főbb elemei	24
ELAM-SAÁGHY ÁGNES A tiszaburai térségfejlesztés új távlatai	34

KUTATÁS

HUSZÁR ZOLTÁN – VÁRNAGY PÉTER – ZÁDORI IVÁN – NEMESKÉRI ZSOLT – PANKÁSZ BALÁZS Tolerancia és érzékenység	42
R. FEDOR ANITA – PÁLOSI RITA A fiatalok pályaeorientációs döntései az iskola és a családi háttér tükrében	52
PAPP BÁLINT-VEHRER ADÉL Felnőttképzési szolgáltatások Szentgotthárdon	62
KEVEHÁZI KATA Női vállalkozások és az üzleti angyaltevékenység gender-szemponjtjai	70

OKTATÁS

K. FARKAS CLAUDIA „Az iskola mindenki számára nyitva áll”	86
GYURCSÓ JÚLIA Egyházi oktatás Magyarországon	91

SAJTÓ

KRISZTIÁN BÉLA Az egyik első pécsi újság, a Fünfkirchner Bergmandl	103
HUSZÁR ZOLTÁN A Pesti Hírlap és Tolna megye (1841–1844)	108

MŰVÉSZET-ESZTÉTIKA

MÉNES ANDRÁS Szeretett színházunk volt – a Huszonötödik	118
--	-----

KÖNYV-KÖNYVTÁR

A.GERGELY ANDRÁS Mohácsi világ a létező lét házában	121
Új beszerzések	126
Abstract	127
Szerzőink	130

Szerkesztő bizottság: elnök: Krisztián Béla, PTE FEEK címzetes egyetemi tanár; felelős szerkesztő: Bodó László. Tagok: Agárdi Péter professzor emeritus, Kleisz Teréz egyetemi docens, Koller Inez egyetemi adjunktus, Koltai Zsuzsa egyetemi adjunktus, Mészárosné Szentirányi Zita szakoktató, Oroszi Sándor professzor emeritus, Vámosi Tamás egyetemi docens, Zádori Iván egyetemi adjunktus

Kiadja a pte kpvk
Felelős kiadó: a kar dékánja

Szerkesztőség: 7633 Pécs, Szántó Kovács János u. 1/b.

Korábbi számaink elérhetők: <http://kpvk.pte.hu/content/tudasmenedzsment>

ISSN 1586-0698

ÉVA SZEDERKÉNYI

“Reading silences”

Enhancing paralinguistic sensitivity related to the field of Applied HR Counselling

Academic objectives

An estimated 60 to 65 percent of interpersonal communication is conveyed via nonverbal behaviours.¹ Unfortunately, the emphasis in counselling is disproportionately placed on verbal interactions.² The majority of nonverbal behaviours are unconscious and may represent a more accurate depiction of a patient's attitude and emotional state.³ Being responsive to unspoken subtleties can offer a counsellor valuable information that a client may be unwilling or unable to put into words. Since its birth counselling has always been an oral action. Listening, responding and giving feedback are auditory and verbal interventions by which the counsellor facilitates the clients' self-inventory process. Non-verbal interactions swathe the field of proxemics (behaviour are changed by the distance between two people), kinesics (signs of body moves), and paralanguage (prosody, rate, rhythm, volume, tone, and pitch of speech). This paper brings to the fore the latter, i.e. paralinguistic patterns. Hence I argue that via analysis of written texts students and practitioners can be facilitated with the rhetoric of para-verbal and non-verbal interactions. “Para-verbal” is an invention of mine, meaning “verbal interactions” in literary texts such as dialogues, monologues and narrative techniques with special regards to first-person narration.

Methodology

In order to take a different, less clinical perspective, introducing literary texts in the practice of HRC can serve two purposes. On the one hand analytical counselling skills can be enhanced via investigation of texts since eliminating the personal (client-counsellor) level from the interaction by introducing a third party, that is the literary text. I. e. readers can interpret the texts as being clients if texts themselves are calling for this action. In other words, students of counselling can distant themselves from the process of counselling by merely enjoying the pure aesthetics of the texts as well as looking for the paralinguistic signs (prosody, rate, rhythm, volume, tone, and pitch of speech). The latest Nobel Prize

---

¹ Burgoon, J.K., Guerrero, L.K., Floyd, K. *Nonverbal Communication*. Boston, MA: Allyn and Bacon; 2009.

² Philippot, P., Feldman, R., Coats, E. The role of nonverbal behavior in clinical settings. In: Philippot P, Feldman R, Coats E, editors. *Nonverbal Behavior in Clinical Settings*. New York, NY: Oxford University Press; 2003. pp. 3–13.

³ Foley, G. N. & Gentile, J. P. Nonverbal Communication in Psychotherapy. *Psychiatry (Edgmont)*, 2010. 7(6), 38–44.

Winner for Literature 2017, Kazuo Ishiguro's novels are all written from a perspective of a protagonist. Reading the Japanese-British author's first person narrators' deflections, circumlocutions and silences as a means of avoidance and defence.⁴ Nevertheless, critics' aim is to avoid the pitfalls of psychoanalytic literary criticism, since the temptation theorists of psychoanalytic approach should resist is "to analyse" the author, the fictitious persons (characters) of the texts.⁵ In counselling practice, though it is maybe rightful to view protagonists as clients and interpret their narration as psycho texts.

A critical example of reading for paralinguistic sensitivity: key concepts of silence, gaps and absence in contemporary British literature (Kazuo Ishiguro's first triad)

*In contemporary British novels many authors have been experimenting with excessive speech or silence 'covering the whole spectrum from verbal overflow to aphasia, from effusiveness to muteness'*⁶ following the footsteps of Samuel Beckett and Henry Miller'. Vanessa Guignery states in *Voices and silence in the contemporary novel in English* (2009) that the purpose of the book was 'to examine the mechanisms involved in the purification and the contamination of silence by analysing ellipses and reluctance in narration and dialogue, but also typographical blanks which literally inscribe silence on the page.'⁷ *Contemporary literary theories* (in post-structuralist narrative and psychoanalytic literary theory) have been working with this model in order to decipher the rhetoric of paralinguistic signs as distortions and denials by which the stories told (e.g. silences, gaps).⁸

In previous research assignments I examined place that "gaps" and "silences" occupy in Ishiguro's novels. Focusing on first-person narrators I argued that gaps and silences act as defensive tools for hiding, deflecting and distorting stories recounted. In Freudian terms omissions, gaps and silences are related to memory-gaps preventing painful and therefore repressed material from becoming conscious. I argue, that Ishiguro via his first person narrators' gaps and silences reveals more than the reader would anticipate first. In addition to this the writer invites critical readers to contribute to the ongoing process of revealing and concealing. Having created a method (following Patricia Oudek Laurence's concept)⁹, employing various aspects of re-construction of the stories in the presentation of first-person singular narrators, I venture that their provocative denials invite different interpretations. On the one hand, they can be viewed as deliberate calls indicating the individual's begging for attention. On the other hand, Ishiguro's main characters' deflective storytelling, the omissions and gaps in narration, readers can be provoked about what they are told.

Basic to my analysis, this model interprets narration as a perception of the "self." In other words, I examine how narrators not only perceive but interpret their character by positioning themselves in front of an imagined audience, i.e. the reader. Via constructing a topical gap between their personae, their stories offer various vantage points from where reinterpretation can be structured. Also I claim that through stereotypical biography tropes first person

⁴ Szederkényi, E.K., "The Provocative Silence of Kazuo Ishiguro's Characters" in *Reverberations of Silence. Proceedings of The Sounds of Silence Conference*. ed. Márta Pellérdi and Gabriella Reuss, (Newcastle-upon-Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2013. pp. 203–216.

⁵ Brooks, P. *Psychoanalysis and Storytelling*. Oxford: Blackwell, 1994. p. 20.

⁶ Guignery, V. *Voices and silence in the contemporary novel in English*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009. pp. 1-2.

⁷ Guignery, V. *Voices and silence in the contemporary novel in English*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009. pp. 1-2.

⁸ Szederkényi, E.K., *Deciphering gaps and silences in Kazuo Ishiguro's early novels – The provocative nature of denial*. Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2015. p. 10.

⁹ Patricia Oudek Laurence, *The Reading of Silence: Virginia Woolf in the English Tradition*. Stanford: Stanford University Press, 1993.

narrators of Ishiguro are continuously reworking their narrative by the objectification of the self, i.e. talking about the “what” (breakdowns, misconceptions, failed missions of professions and families) rather than the “who.”

Therefore the research questions that are posed in this reading example are the following: to what extent silence is provocative by deflecting injurious details of the past and how does Ishiguro’s artistic craft construct the layers of his protagonists’ distorted narration? In other words, how does silence assist injurious details by becoming oblivious? The main line of inquiry is to examine how protagonists are trapped by their first-person narration. I also elaborate on the question of how first person narration provokes the idea in psychoanalytical terms, that the protagonists use their self-reflective narration as a “talking cure.” It will be clarified how first person narrators build up their private myth by the application of narrative gaps and silences and what the function of reticence is in distorting their public or private past.

In Ishiguro’s art, protagonists’ pondering, evading, and deflecting reality, their silence about facts, their under or over-explanation reveal the uneasiness of narrators. The main narrators of *The Remains of the Day*, an *Artist of the Floating World* are experts in circumlocutions and exaggerations while the first person narration in *A Pale View of Hills* is mastering her narrative with confusing plots, characters and chronology, and yet evades talking about war traumas. Ishiguro’s texts repeat, modify, transform, rework and invest ideas to achieve a self-modifying creation of “a new home” where protagonists find consolation. Evaluating a premise stated earlier, namely that first person narrators in the examined Ishiguro novels are “displaced” being either absent or only virtually present, maybe it is not far-fetched to say that these physical and psychological absences are carefully explained by the first person narrators’ over-talking (*The Remains of the Day*) or by circumvention (*A Pale View of Hills*, *An Artist of the Floating World*,).

Paralinguistic models for deciphering silences

For interpreting Ishiguro’s “silenced” texts, Patricia Ondek Laurence’s model was employed for locating and analyzing psychoanalytically interpreted “silences”. Using Patricia Ondek Laurence’s description of psychoanalytical models of *The Reading of Silence: Virginia Woolf in the English Tradition* (1993), I explored the narrative methods in first-person texts. I also subscribed to Dorrit Cohn’s *Transparent Minds. Narrative Modes for Presenting Consciousness*.¹⁰ My method of regarding “silences” in order to detach pauses integrated into self-quoted, self-narrated monologues and self-narrated dialogues or silences surrounding them in order to determine the qualitative measure of these silences and their substance can in all probability be utilized in counselling practice. Ondek Laurence’s characterizes different “modalities” of silence in order to distinguish between “keeping silence about something,” “refusal to enact a subordinate position,” and “signalling exclusion” with special focus on reading silence as “ritual of truth” and “self-resistance.”¹¹ My inquiry also pays attention to ellipses, pauses and silences and to the role of the inarticulate or taciturn (see Table 1.1). My method was to scrutinize one text in order to isolate gaps incorporated into narrated monologues and dialogues or silences surrounding them to determine the qualitative and quantitative nature of these silences and their content. I also focused on ellipses, narrative

¹⁰ Cohn, D., *Transparent Minds. Narrative Modes for Presenting Consciousness*. New Jersey, Princeton University Press. 1978. pp. 143–268.

¹¹ Patricia Ondek Laurence, *The Reading of Silence: Virginia Woolf in the English Tradition*. Stanford: Stanford University Press, 1993. p. 58.

gaps facilitated by flashbacks and proleptic hoops, as well as on the role of the inarticulate and taciturn.

Table 1: The map of gaps and silences in the examined Ishiguro texts via an adopted model of Patricia Oudek Laurence¹² (author's own editing)

I. Silence and Time: relates to the auditory including music, repetition, rhythm.	A Pale View of Hills – 1982 (PVH)	An Artist of the Floating World – 1986 (AFW)	The Remains of the Day – 1989 (RD)
Harmony: silence, pause, quiet, rest;	quiet, silence (154-155, 174)	quiet, silence (48)	pause, silence (182)
Disharmony: beat, gaps, gulfs, broken syllables, negation, fragments;	gaps, gulfs, negation “we shouldn’t keep looking back to the past” (111)	information gaps (17, 81, 85), gaps related to silence (18), gulfs (85)	awkward silence (218-219)
Suspension (relates to simultaneity): suspense, fixed moment, moment of being; gaze;	suspense/suicide = being hanged on a rope (84)	suspense = bridge (7, 27-28, 99), corridor (11)	fixed moment (under the arch: 115)
Repetition: incarnation, echoes, simultaneity;	incarnation – the other woman as magical character (159)	simultaneity (bridge – between past and present)	repetition (plot-wise: vagrant, man on the pier, emphasizing his “triumph”)
Degrees of auditory silence: mute, quiet pauses, interruptions, gaps, murmur;	interruptions	interruptions (in the Kuroda student and Ono dialogue ,113)	interruptions in communication (between Miss Kenton and Stevens, 229)
Punctuation of suspension: use of ellipses and dashes to present incompleteness, haste and hurry as a theme or aspect of voice;	ellipses (between the two stages of Etsuko’s pre-war and post-war life)	ellipses (Sasaki is punished and called a “traitor”, 144)	ellipses (Miss Kenton’s and Mrs Benn’s life)
II. Silence and Space via Psychoanalytic Concepts: relates to the visual, the spatialization of thought, and the body.			
Degrees of spatial silence: pale, night, absence, emptiness, nothingness, blank, blank space, void/abyss, beat, gap/fading;	absent mothers and fathers, night (83), abyss, fading(135),	absent/ghost like mother (44-45), absent deceased relatives (son of Ono)	a butler as manservant must balance between “attentiveness and the illusion of absence” (75)
Movement in space (duration):			
Positive: surface, rise, up;	erected apartment blocks (11)	erected apartment blocks (99)	Stevens’ rushing up to the room of his father in the attic (111)
Negative: sink, fall, drop, down, deep;	bomb fell on Nagasaki: “charred ruins” (11), deep mud, dirty river (168)	bomb fell on Ono’s family, ruins (99)	the metaphorical fall of Lord Darlington

¹² Patricia Oudek Laurence, *The Reading of Silence: Virginia Woolf in the English Tradition* (Stanford, Stanford University Press, 1993), 112–113.

Visual repetition: mirror, shadows, simultaneity;	shadows (doubles), i.e. Sachiko/Etsuko, Mariko/Keiko (27)	doubles of Ono/Matsuda	doubles of the vagrant (24)
Punctuation: ..., ( ), [ ], “ ”;	About Mariko: “Well, she ran outside...” (85)	About Kuroda: “I haven’t been in touch with him since ... since the war.” (95)	
Body silence: dream, immobility, paralysis, death, sleep, illness, disease, inertia, peace, rest, still, quiet, lost in space and time.	suicide of Keiko (88), inertia of Etsuko (99), “wasteground” (99), uncanny dreams (47, 55, 95)	illness of aging Matsuda and Ono, death of Ono’s son and wife, “exaggerated shadows” (146)	Stevens is lost “down narrow, twisting lanes” (127) (169-172)

Summarizing the strata “silences” occupy in the narratives, deflecting injurious details of the past was marked by “silences” configured by Ondek Laurence on lexicon, punctuation, metaphor and space, while absences were regarded as being manifested in textual gaps. Ishiguro, who has been receiving great critical acclaim yet, is able to continue his mastery with modesty. The writer emphasized at the beginning of his career is still profoundly true:

[w]riting is a kind of consolation or therapy... The best writing comes out of a situation where I think the artist or writer has to some extent come to terms with the fact that it is too late. The wound has come, and it hasn’t healed, but it’s not going to get any worse; yet, the wound is there.¹³

In my interpretation not one of the first person narrators of Ishiguro’s first three novels finds consolation in listening to the sounds of silence of their empty future. Yet by telling their stories may heal their wounds by a “talking cure.”

Summary and achievements

Upon utilizing the method of “reading for silence”, students will be able to understand the principles of basic paralinguistic skills (e.g. locating gaps, decipher silences, looking for the strata in stories told) and apply these skills in role play and class exercises, including developing the relationship, conducting an intake interview and accurately observing behaviour. On the other hand by “reading for the plot”, i.e. linguistic awareness can be developed by which students as future practitioners can interpret para-verbal and non-verbal signs with special regard to silence and gaps in narration.

Having been assessed analytical skills based on primary texts related to literary genres (novels, drama) will demonstrate knowledge of how to design intervention strategies, including approaches to facilitate clients’ orientation to wellness and prevention as desired counselling goals. I argue that via analysis of written literary texts students and practitioners can be facilitated by the rhetoric of para-verbal and non-verbal interactions. Having been able to identify non-verbal signs, students will have a profound knowledge of psychological first aid strategies while demonstrating the ability to select appropriate primary counselling interventions, and communicate this conceptualization effectively.

References

Burgoon, J.K., Guerrero, L.K., Floyd, K. *Nonverbal Communication*. Boston, MA: Allyn and Bacon; 2009.

¹³ A. Vorda and K. Herzinger, “Stuck on the Margins, An Interview with Kazuo Ishiguro,” In *Face to Face, Interviews with Contemporary Novelists*, ed. Allan Vorda and Daniel Stern, Houston: Rice University Press. 1993. p. 34.

- Cheng, Chu-chueh. *The Margin without Centre*. Kazuo Ishiguro. Bern and New York: Peter Lang, 2010.
- Cohn, Dorrit. *Transparent Minds. Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction*. New Jersey: Princeton University Press, 1984. 143–268.
- Felman, Shoshana. “To Open the Question” In ed. Shoshana Felman. *Literature and Psychoanalysis. The Question of Reading: Otherwise*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1982. 5–10.
- . *Writing and Madness*. Ithaca: Cornell University Press, 1985.
- Fludernik, Monika. *The Fictions of Language and the Languages of Fiction: The Linguistic Representation of Speech and Consciousness*. London: Routledge, 1993.
- . *Towards a “Natural” Narratology*. London: Routledge, 1996.
- Foley, G. N., & Gentile, J. P. Nonverbal Communication in Psychotherapy. *Psychiatry (Edgmont)*, 2010. 7(6), 38–44.
- Fonioková, Zuzana. *Bending Facts Within and Beyond the Borders of Unreliable Narration in Selected Novels by Kazuo Ishiguro and Max Frisch*. (PhD Thesis), Masarykova univerzita Filozofická fakulta. Ústav slavistiky Literární komparatistika, 2009.
- http://is.muni.cz/th/39866/ff_d/?lang=en (Accessed 2 February 2018)
- Freud, Anna. *The Ego and the Mechanisms of Defence*. New York: International Universities Press, 1966.
- Freud, Sigmund. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, (trans) J. Strachey et al. vols. 1–23. London: Hogarth Press, 1953–74. [Abbreviated as Standard Ed.]
- . *Studies on Hysteria*. (1895d) Standard Ed. 2. Including Breuer’s contributions; ---. *The Dynamics of Transference*. (1912a) Standard Ed. 12. 97–108. ---. *Beyond the Pleasure Principle*. (1920g) Standard Ed. 18. 1–64. ---. “Creative Writers and Day-dreaming” (1908d), Standard Ed. 9. 149–153.
- Ingersoll, Earl. G. “Desire, the gaze and suture in the novel and the film: *The Remains of the Day*,” *Studies in Humanities*. 2001. 31(28). 31(28).
- <http://find.galegroup.com/itx/start.do?prodId = AONE> (accessed 20 March 2018)
- Ishiguro, Kazuo. *A Pale View of Hills*. London: Faber, 1991.
- . *An Artist of the Floating World*. London: Faber, 2001. ---. *The Remains of the Day*. London: Faber, 1999.
- Jacobus, Mary. *Psychoanalysis and the Scene of Reading*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Laplanche, Jean and Pontalis, Jean-Bertrand. *The Language of Psychoanalysis* (trans.) D. Nicholson-Smith. New York: W.W. Norton, 1973.
- Ondek Laurence, Patricia. *The Reading of Silence: Virginia Woolf in the English Tradition*. Stanford: Stanford University Press, 1993.
- Parkin-Gounelas, Ruth. *Literature and Psychoanalysis. Intertextual Readings*. New York: Palgrave, 2001.
- Philippot, P., Feldman, R., Coats, E. The role of nonverbal behaviour in clinical settings. In: Philippot P, Feldman R, Coats E, editors. *Nonverbal Behavior in Clinical Settings*. New York, NY: Oxford University Press; 2003. pp. 3–13.
- Shaffer Brian W., and Cynthia F. Wong, eds. *Conversations with Kazuo Ishiguro*. Jackson: University Press of Mississippi, 2008.
- Szederkényi, Éva Katalin. “Absence and Presence: Conditions of Parenthood in Kazuo Ishiguro’s Novels.” In Kinga Földvály et al., eds., *HUSSE10-LitCult. Proceedings of the HUSSE 10 Conference*. 151–59. Debrecen: Hungarian Society for the Study of English, 2011.
- . “The Provocative Silence of Kazuo Ishiguro’s Characters”. In Márta Pellérdi and Gabriella Reuss, eds. *Reverberations of Silence. Proceedings of the Sounds of Silence Conference*. 203–216. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing. 2013. ---. Deciphering gaps and silences in Kazuo Ishiguro’s early novels – The provocative nature of denial. Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2015.
- Vorda, A. and K. Herzinger, “Stuck on the Margins: An Interview with Kazuo Ishiguro,” In Allan Vorda and Daniel Stern eds. *Face to Face: Interviews with Contemporary Novelists*, 1–36. Houston: Rice University Press, 1993.

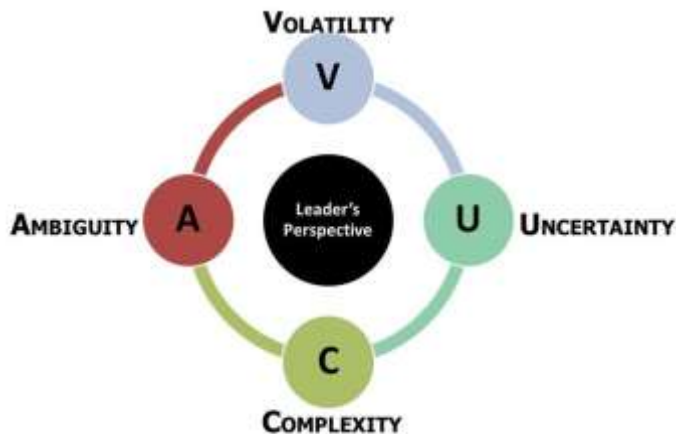
Integrált változásmenedzsment a gyakorlatban a Lewin-modell alapján

Bevezetés – a VUCA modell

Mindennapi munkánk során is folyamatosan találkozhatunk a változással. Az elmúlt 10 évben a versenyszférában van egy mondás, amelyet a cégvezetők előszeretettel emlegetnek, eszerint csak egyetlen biztos dolog van: a változás. A nemzetközi gyakorlatban ezt a jelenséget egy összefoglaló mozaik szóval fejezik ki: a VUCA világ.

A VUCA kifejezés kibontása az alábbiakat tartalmazza:

- Volatility (V) – volatilitás, változékonyság
- Uncertainty (U) – bizonytalanság
- Complexity (C) – komplexitás, összetettség
- Ambiguity (A) – kétértelműség

1. ábra: A VUCA modell¹

A vállalatoknál tevékenykedő vezetőknek e négy körülménnyel kell nap, mint nap megbirkóznia és megfelelő válaszokat/megoldásokat találnia az ezzel kapcsolatos kérdésekre.² Ilyen körülmények között mindenképpen a változásra kész, képes és hajlandó szervezeti háttérrel kell rendelkeznie a vezetésnek. Egy menedzser számára a legnehezebb feladat a változásokkal szembeni ellenállás „leküzdése”. Minél rövidebb az az időszak, amíg a szervezet egyes tagjai, vagy egésze szembehelyezkedik a változással, annál hatékonyabban lehet menedzselni az adott változás folyamatát.

¹ Forrás: <https://growthandprofit.me/2013/07/04/how-to-manage-volatility-uncertainty-complexity-and-ambiguity-part-2/> (2018. április 3.)

² What VUCA Really means for you? <https://hbr.org/2014/01/what-vuca-really-means-for-you> (2018. 03. 22.)

A változások háttere és buktatói

„Lewin erőter-elméletének fókuszában a szervezeti változásokkal szembeni ellenállás megszüntetése áll. A pszichológus és kutató szakember az elméleti modell kialakításakor felhasználta az úgynevezett nyitottrendszer-elméletet³ (OpenSystem Theory), melynek viszonyában a szervezeti magatartást vizsgálták. Az elmélet a szervezeteket az élőlényekhez hasonlítja, és azt mondja, hogy hasonlóan viselkednek: igyekeznek fennmaradni, és egy viszonylagos egyensúlyt megteremteni és fenntartani. A biológiában ezt az állapotot homeosztatisztikus állapotnak nevezik, amikor az élő szervezet folyamatosan alkalmazkodik a változó külső és belső körülményekhez, hogy így fenntarthassa biológiai állandóságát, ami az élő szervezetek egyik legfontosabb jellemzője.”⁴ Lewin úgy gondolta, hogy egyfajta egyensúlyt kell kialakítani ebben a térben, továbbá a siker érdekében minden olyan tényezőt, ami a változást támogatja, azt erősíteni kell és, ami ez ellen hat azt pedig a lehető legjobban el kell gyengíteni.

A változásnak számtalan indikátora lehet (pl.: technológiai változás, piaci kényszer). Jelen tanulmányunkban ismertetésre kerülő konkrét gyakorlati példában azért volt szükség az adott szervezet átalakítására, hogy olyan új funkciók kerüljenek kiemelésre a vállalat működésében, amelyek eddig kvázi „alárendelt” szerepet játszottak, egyes menedzsment funkciókon belül.

Minden változási akcióban nagyon fontos, hogy egy transzformációt megelőzően megfelelő előkészületi helyzetelemzések és az arra épülő folyamattervek készüljenek. Erre azért van kiemelten szükség, mivel ahogy azt a Lewin-modellben is látjuk az első lépéseknél meg kell próbálni megszüntetni a változást fékezni próbáló erőket, nehogy „kritikus” tömeget alkotva meggátolják a változást. Ehhez a lépéshez azonban feltétlenül ismerni kell a fékező erő lehetséges forrását, kiindulási okát.

A változási folyamatot támogató kommunikációs stratégia

A gyakorlati szituációkban Lewin háromlépcsős modellje a vezetők és a változást menedzselő szakemberek segítségére jött létre. Gyakorlati vezetői tapasztalataink alapján elmondhatjuk, amit az alább bemutatásra kerülő eset is fényesen bizonyít, hogy a változások legalapvetőbb gátló hatása az emberek állandóságra és biztonságra való törekvése. A szervezetben dolgozók a biztonságukon kívül féltik még a sikerességüket is, hiszen úgy vélekednek, hogy ha egy új szervezeti struktúra alakul ki a változás következtében, ahol néhány menedzsment funkció kiemelésre kerül, akkor abban jelentősen benne van az egyéni kudarc lehetősége is, amit mindenki szeretne elkerülni. Éppen ezért a gátló tényezők kiküszöbölésére az egyik legfontosabb eszköze a szervezetnek maga a változási folyamat kommunikációs stratégiája. Nem véletlenül ez a változást előkészítő munka egyik kritikus eleme.

A bemutatásra kerülő gyakorlati példa esetében a kommunikációs stratégia kulcsát egy olyan kommunikációs „forgatókönyv” elkészítése jelentette, amely napra lebontva tartalmazta, hogy:

- a vezetők mikor milyen munkavállalóval, vagy társosztállyal egyeztetnek;
- mikor és milyen tartalommal folyik majd az egyeztetés;
- milyen csatornákon keresztül történik a kommunikáció, és
- kinek és mikor megy információ a folyamat kapcsán.⁵

³ A szervezet olyan „nyitott rendszer”, amely kölcsönös és folyamatos kapcsolatban áll a környezetével.

⁴ Belényesi Emese (2014): Változásmenedzsment a közsférában, Bp., NKE, 81 – 82 p.

⁵ Zádori, Sebők, Nemeskéri 45. p.

A szervezeti légkör pozitív mivolta egy olyan kulcstényező a változások menedzselésében, amely lehetőséget teremt arra, hogy a munkavállalók ne félelemmel, hanem nyitottsággal tekintsenek a változások elé. Amennyiben a munkavállalók (akik közvetve, vagy közvetlenül a változási folyamat érintettjei) a megfelelő időben és pontos információkkal rendelkeznek, akkor fel tudnak készülni a közeljövőben történetekre. A minőségi információ tartalma lehet a változás folyamatában az alábbi kérdésekre adott szervezeti válasz:

- mikor mi fog történni?
- mi is van ennek a hátterében?
- milyen előnyökkel jár ez a változás a munkavállalók és a vállalat részére?

Akkor sikeres és hatékony a változásmenedzsment támogató kommunikáció, ha nem szükséges a munkavállalóknak találgatniuk, hogy mi is fog pontosan történni velük és a szervezetükkel. A lehető legrosszabb forgatókönyv, ha a munkatársak nem kapnak időben információkat, vagy ami sokszor ennél is veszélyesebb fél- vagy dezinformációkkal rendelkeznek. Ebben az esetekben az emberi természetből fakadóan az információs hiányt a képzelet fogja kiegészíteni, ami sokkal „rosszabb” helyzetet teremthet, mint, amilyen a valóságban tervezett változás maga.

Integrált változásmenedzsment

a Lewin-modell alapján egy gyakorlati példa bemutatásával

Esetünkben, a gyakorlati példánkban szereplő vállalat vezetősége által alkalmazott kommunikációs módszer az informáláson túl a Lewin által is ajánlott megoldás, azaz a munkatársak döntésbe való részleges bevonása volt. A vezetőség kiemelt dolgozói fórumot tartott, ahol az egész változási terv bemutatásra került, ezt a lépést természetesen több alkalommal kiscsoportos műhelymunka előzte meg. A vállalat vezetősége a fórumon három lehetséges verziót mutatott be, hogy a tervek szerint milyen struktúrában fog működni a szervezet a soron következő üzleti évtől. Mindhárom verzió mellett – a tényszerű leíráson túl – pro és kontra érvek, illetve részletes gazdasági számítások is sorakoztak. A leghatékonyabbnak tűnő modell esetében a munkatársak feladatként kapták meg, hogy segítsenek az új célok megfogalmazásában, illetve hogy szedjék össze azokat az egyéni és szervezeti célokat, amiket ők még el szeretnének érni azon túlmenően, amit a felsővezetői kör stratégiaileg kijelölt. Természetesen a munkatársak által meghatározott szervezeti célok beépítésre kerültek a soron következő kommunikációs anyagokba és a szervezet megköszönte nyíltan az értékes munkavállalói hozzájárulást a folyamathoz és a közös sikerhez.

Kurt Lewin háromfázisú modellt alkotott a változások kezelésére, amely a tanulmány tézise szerint a mai versenyszférában is megállja a helyét és hatékonyan segíti a változás folyamatát. A három fázis:

- 1.) Első fázis: felengedés-kiolvasztás.
- 2.) Második fázis: változtatás, vagy mozgatus.
- 3.) Harmadik fázis: megszilárdítás, vagy visszafagyasztás.

Az első fázisban – a felengedés és kiolvasztás fázisában – a jelenlegi szervezet megváltoztatása történik. Ebben a részben több módszert is alkalmazhatnak a változást menedzselő vezetők és szakemberek. A gyakorlati példánkban a vezetőség az alábbi utat választotta: először azt elemezték a szakemberek, hogy rendre miért nem éri el azokat a bevételi számokat a vállalat, amelyek az adott üzleti év terveiben szerepelnek. A felsorolt lehetséges

okok közül a Pareto-elv⁶ alapján tisztán látszott, hogy a piac által diktált néhány szignifikáns kérdésre túl általános válaszai és reakciói voltak a szervezetnek. Ennek eredendő oka pedig az volt, hogy néhány menedzsment funkció egy-egy nagyobb szervezeti osztályrészeként működött, és így alapvetően hiányoztak a döntési jogkörök és kompetenciák, amelyek a sikeres és hatékony működéshez lett volna szükségesek.

Esetünkben a szervezet a már említett szervezeti ellenállás „leküzdésére” egy tudatos és jól felépített kommunikációt választott, amely során a változást támogató elemzőmunka eredményeit mutatták be. Fontos elem volt ebben a fázisban, a tudatosítás, azaz, hogy magának a változásnak be kell következnie, a szervezet szempontjából nem volt alternatíva. Egyértelmű volt, hogy ott és akkor „ki kell olvasztani” azt a megszokott szervezeti felépítést, hiszen egy új üzleti évnek nem lehetett ugyanolyan működési elvekkel és felelősségi körökkel nekiindulni, amelyek már kudarccal jártak. A VUCA értelmezése mentén ez volt a cél, hogy a menedzsmentnek ne erőből kelljen végrehajtani ezt az első szakaszt, hanem a kulcsszereplők és lehetőleg egy kritikus része a munkavállalóknak belássa, hogy ennek a változásnak be kell következnie, így mindenki számára hasznosabb, ha már az elején abba az irányban kezd el evezni, amerre az egész hajó, azaz a vállalat tart.

A második fázisban, azaz a változás-mozgatás fázisában történik meg maga a tényleges változás. Bevezetésre kerül az, amit a vezetőség megtervezett. A változások egy szervezetben három szinten mennek végbe: egyéni, struktúrák és rendszerek, szervezeti és vállalati légkör. Ennek tudatában a változás előkészítésénél erre tudatosan fel lehet készülni és a folyamatot is így lehet felépíteni, majd végrehajtani. A gyakorlati változásmenedzsment folyamán a legfontosabb tapasztunk az volt, hogy a tervezés általában mindig optimistább, mint a bevezetési folyamat maga. Ennek okai a következők lehetnek:

- Az időtényező alábecslése.
- A változás komplexitásának az alulbecslése a struktúrák és rendszerek szintjén.
- A szervezeti légkör nem megfelelő ismerete a vezetők részéről.
- A változás bevezetését követő egyéni reakciók (felmondások, további ellenállás kifejtése még a bevezetést követően is).
- A vezetők felkészültségének a túl pozitív megítélése – ez sokszor abból fakad, hogy abban a hitben bízunk meg az új vezetőket a feladattal, hogy minden részlettel tisztában vannak és az első naptól a leírt és elfogadott feladatkörök alapján működtetik majd a területüket, ami természetesen soha nem így történik.
- Tanulási folyamat nincs bekalkulálva a bevezetésbe – a vezetőség egyből sikereket akar látni, és az előre megtervezett számokat szeretné viszontlátni már az első hónapban.

Nyilván a szervezeti változásoknak a legnagyobb az időigénye és a komplexitása is, de ettől függetlenül, ha sikerül a munkatársakat megfelelő kommunikációval tájékoztatni, döntésekbe bevonni, mint ahogy a bemutatott példában, akkor a kezdeti lépések viszonylag gördülékenyek a bevezetésnél. Esetünkben pár hét után egy folyamat kapcsán kialakult egy konfliktushelyzet a két újonnan kialakított szervezet között. A probléma feloldására egy facilitált workshop-ot tartottunk, amelynek a végső output-ja egy pontosított feladat mátrix lett, amely tisztázta a problémás területet és így elhárította az akadályt a további sikeres működés elől. Ehhez szükséges a vezetők és a munkatársak fejlesztése, hogy mindig a konstruktív megoldáskeresés legyen az első lépés mielőtt a problémás helyzet eszkalálódna.

⁶ A Pareto-elv, más néven a 80–20 szabály kimondja, hogy számos jelenség esetén a következmények 80%-a az okok mindössze 20%-ára vezethető vissza. (Vilfredo Pareto olasz közgazdász)

A harmadik fázis a megszilárdítás-visszafagyasztás fázisa, amely a változási folyamat eredményének a véglegesítését foglalja magába. Ennek a szakasznak az elmaradása, vagy nem megfelelő végrehajtása magában hordozza a folyamatok visszarendeződését az eredeti állapot irányába. Jelen példánkban ez azt jelentette, hogy az összes vállalati folyamatleírásban, vállalatirányítási rendszerben bevezetésre kerültek az új szervezeti felépítésnek megfelelő beállítások (költséghelyek, jogosultsági szintek etc.). A megszilárdítás egyik fontos alappillére volt, hogy a szervezeti változás követő 6 hónapban, minden hónap végén egy kétórás megbeszélést tartottunk a tapasztalatokról vezetői szinten. Ezen egyeztetésekhez a munkavállalók is küldhettek gondolatokat a vezetőiknek, akik minden beszélgetés után visszajeleztek a csapatoknak. A monitoring tevékenység lehetővé tette, hogy ezen interaktív megoldással 6 hónap alatt teljes mélységében meg tudjon történni a szervezeti változtatás és ez által a pozitív hatások, amiket az üzleti számokban vártunk 7-8 hónap elteltével jelentkezni kezdtek.

Fontos, hogy ehhez olyan vállalati kultúrában kell működni, hogy ne legyen az szégyen egy vezető számára sem, ha hozott egy hibás döntést. Ennél a vállalatnál az számít jó vezetőnek, aki rövid időn belül belátja, hogy változtatni szükséges és felvállalja ezt a csapata előtt. Ez minden munkavállaló számára követendő jó példát jelent, hiszen fel merik vállalni a véleményüket és azt is, ha hibáznak a mindennapi tevékenységük során.

A kompetenciák jelentősége a változásban

A szervezetek menedzselésében nélkülözhetetlen a kompetenciák azonosítása, és meghatározása, így a változások hatékony menedzselésében is szükséges azon kompetenciák definiálása, melyek támogatóan hatnak a folyamatra.⁷ A cikkben bemutatott szervezeti változás Lewin-modellje alapján az alábbi kulcskompetenciákat definiálta a folyamat jellegéből adódóan:

Az első szakasz miután azzal jár, hogy a korábbi normák megváltoztatásra kerülnek, ehhez kiemelten szükséges, hogy a vezetőség nyílt kommunikációja, azaz hogy mi az elvárás a jövőben. Példánkban a pro-aktivitásnak volt még hatalmas jelentősége. Például ha valaki jelzi, hogy milyen problémák húzódnak meg a szervezetben rendszerszinten, akkor azonnal lehet a problémára változással reagálni.

A változás szakaszában (második szakasz) a vállalati sikerek szempontjából fontos a pro-aktivitás, amikor a munkatársak e magatartásminta alkalmazásával segítik elő a hatékony megoldást. A bemutatott példa folyamatában meghatározó elem volt, hogy az ösztönzési rendszeren is módosítottak a vezetők a változás támogatására. Már a változás bevezetésének szakaszában kihirdették, hogyha valaki pro-aktívan támogatja a folyamatot és segíti a hatékony bevezetést, az külön pénzjutalomban részesül. Minden hónapban a kiosztásra került kis értékű tárgyjutalmak anyagi fedezetét az új szervezeti felépítéstől remélt és tervezett jobb bevételek teremtették meg. Az anyagi elismerés mellett természetesen az erkölcsi oldalra is odafigyeltek az illetékesek, hiszen a jutalmazott munkatársak szerepeltek a hírlevelekben a fényképükkel együtt, illetve a vezetők folyamatosan felhasználták a jó példájukat minden belső kommunikációs csatornán.

A megszilárdítás elősegítése érdekében ez az új „norma” azaz kompetencia beépítésre került a vállalat helyi kompetencia elvárás rendszerében, és mind a kiválasztás során, mind pedig a már a vállalatnál munkát végzőknél különös hangsúlyt fektetett a rendszer a pro-aktivitásra. Amennyiben a kiválasztás folyamán már olyan munkatársakat tudunk felvenni,

⁷ SZABÓ (2016): pp. 367-376., illetve Zádori –Nemeskéri: TUDÁSMENEDZSMENT (1) pp. 17-35.

akiknél megvan ez a kompetencia, és aktívan is tudják alkalmazni, akkor az tovább segíti az elvárt vállalati norma megerősödését. Azon munkavállalók esetén, ahol ez a kompetencia, még nem tud készségszinten működni, ott képzésekkel, és gyakorlati példák alkalmazásával, illetve az ösztönző rendszerrel próbálunk pozitív hatást kifejteni.⁸

Záró gondolatok

Összegzésképpen elmondható, hogy Kurt Lewin háromfázisú modellje az általunk bemutatott vállalati változásmenedzsment folyamat esetén is alkalmazható volt minden elemében. Így kijelenthetjük, hogy a bevezetőben felállított tézisünk bizonyítást nyert. A munkaerőpiaci szereplők (szervezetek) számára kulcskérdés olyan vezetői réteg kiképzése, amely képes a VUCA világban megfelelő válaszokat találni a szervezet számára a problémák kezelésére, illetve jó stratégia alapján végre tudja hajtani a szükséges változásokat olyan módon, hogy ne az erő nyelvét kelljen alkalmaznia, hanem megmaradjon, sőt növekedjen a munkavállalói elkötelezettség miután a változás bekövetkezett.

Irodalom

- BELÉNYESI Emese (2014): Változásmenedzsment a közigazgatásban AROP - 2.2.21 Tudásalapú közszolgálati előmenetel, Bp., Nemzeti Közszolgálati Egyetem. pp. 140. <http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/9976/Teljes%20sz%C3%B6veg%21?sequence=1&isAllowed=y>
- CSEH M., RÓZÁNSKI A., NEMESKÉRI ZS., KRISZTIÁN B. (2015): HRD in Hungary and Poland. In: Poell, R., Rocco, T. S., Roth, G.: The Routledge Companion to Human Resource Development. Abingdon. New York: Routledge. pp. 492-504.
- FARKAS Ferenc (2005): Változásmenedzsment, Akadémiai Kiadó, Bp., pp. 205
- GARAJ Erika (2013): Változásmenedzsment, Edutus Főiskola, Budapest/Tatabánya pp. 120. https://issuu.com/mutf/docs/v_ltoz_smenedzsment_ebook_garaj_2013
- SZABÓ Szilvia (2016): Competency management in the HR management of Public Service HADTUDOMÁNYI SZEMLE IX:(2) pp. 367-376. http://archiv.uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2016/2016_2/16_2_alt_szabosz.pdf
- ZÁDORI Iván, NEMESKÉRI Zsolt: A tudásmenedzsment térségi eszközei: Gondolatok Pécs város tudásmenedzsment-stratégiájának kialakításához. TUDÁSMENEDZSMENT (1) pp. 17-35.
- ZÁDORI Iván, SEBŐK Marianna, NEMESKÉRI Zsolt (2016): Sustainability, HRM and Public Services. Pro Publico Bono: Magyar Közigazgatás. (2) pp. 42-57.

A VUCA modell: <https://growthandprofit.me/2013/07/04/how-to-manage-volatility-uncertainty-complexity-and-ambiguity-part-2/>

What VUCA Really means for you? <https://hbr.org/2014/01/what-vuca-really-means-for-you>

⁸ Cseh –Rózański–Nemeskéri –Krisztián 498. pp.

Generational Challenges in Organisations

Introduction

Member states of the European Union face severe challenges due to the ageing Europe. The countries, despite the significant demographic differences, face similar problems in ageing issues as the concerned areas have serious social and economic impacts. Ageing of the population affects the social and pension systems, increases health care expenses, and different workplaces for the sake of the ageing employees may be needed as well. The countries of the Visegrad Four (The Czech Republic, Poland, Hungary, Slovakia) belong to those countries in the European Union that implemented pension reforms for the different demographic patterns with the aim of increasing the participation of ageing employees in the labour market, but they also deal with the working conditions and work safety aspects, training and lifelong learning. (BELIN et al. 2016) As a result of the pension reforms in the Czech Republic for those who were born in 1953 the retirement age is 65, but for those who were born after 1965- both for women and men- the retirement age is 70. In Slovakia, the retirement age is 65, and the amount of the pension is valorised. In Poland, the retirement age for men is 65, and for women is 60 at present, but a decision has been made about increasing the retirement age gradually for both sexes to 67 (the deadline for the introduction is 2020 for men and 2040 for women).

In Hungary, the increase of the retirement age is gradual: 65 years of age uniformly set both for women and men first will apply to those who were born in 1957 and will retire in 2020. The significant differences among member states of the Union in the demographic and economic situation and in the characteristics of the labour market have caused the lack of comprehensive policy initiatives to solve the problems uniformly. The European Union helps its member states with programmes based on the principle of active and healthy ageing and therefore supporting the sustainability of a more extended period of working life and long-term employability. The European Agency for Safety and Health at Work (EU-OSHA 2010) assigns the topic of „Ageing and Work Safety” as a vital project for the implementation of the aims of the Europe 2000 strategic program. The aim of the „Healthy Workplace at Any Age” campaign launched in 2016 is to promote sustainable work and the handling of health problems through the whole career. The project, which has its website (HEALTHY WORKPLACES 2016) offers practical tools and guidance for employers- especially for small and medium-sized companies- which can be helpful for managing ageing workforce successfully. The official partner of the campaign is the Hungarian Ministry for National Economy which launched the project in April 2016. The latest company rewarded with a Healthy Workplace Good Practice Award was MAVIR Zrt, an electric supplier company. Among the companies employing less than 100 employees, “Eszter alkatrészgyártó Bt” (components manufacturer) was rewarded for its ViVETech production ergonomics technology, which is a software for analysing the limits of human capacity and performance.

The EU-OSHA campaign ended in November 2017. Besides the projects, the Europe 2000 strategy recommends measures for member states which prefer maintaining employment through early retirement and the re-integration of ageing employees into the labour market. A significant initiative of the European Union is the „Schedule of new skills and

workplaces” which highlights the importance of skill development of ageing employees who are especially vulnerable to economic restructuring. As a result of the demographic and economic situation, the ageing generation appeared in large numbers at workplaces having the approach come to the front again, which first was known by Robert N. Butler’s academic work in 1969 when he introduced the concept of ageing for differentiation concerning the old. (BUTLER 1969) In the 1960s the awareness raising to age differentiation was important as discrimination at the workplace was a real problem caused by the lack of legislative restrictions. After the turn of the millennium in most countries, laws were regulating equal treatment. The European Council (EC) (the institution of the EU that comprises the heads of state or government of the member states, along with the President of the European Council and the President of the European Commission) accepted a directive (Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000) establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation This expectation is implemented in the Act I of 2012 on the Labour Code 12.§ (1) in Hungary. (NETJOGT R 2017).

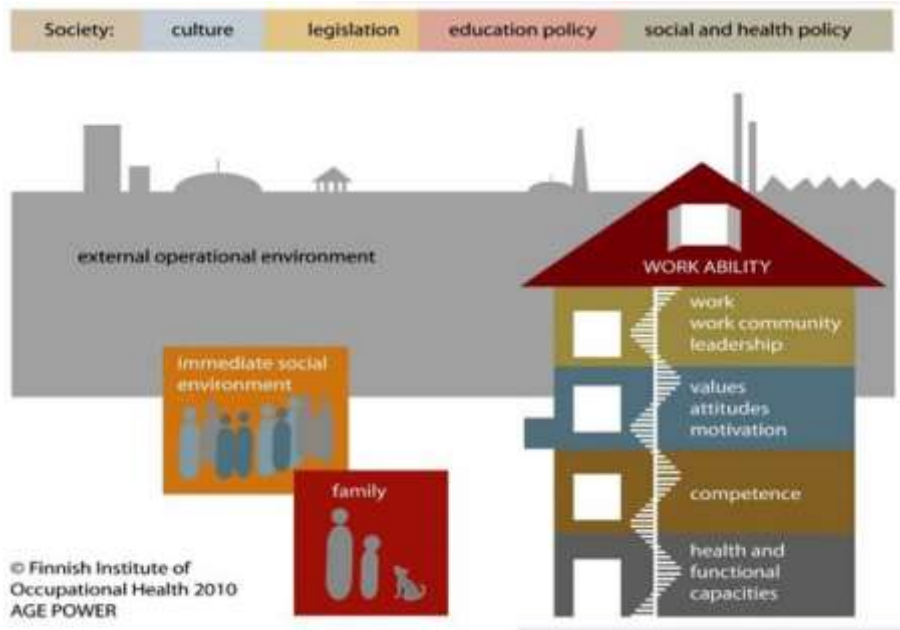
Employability and ageing

Stereotypes in connection with members of the older generation question the employability of older persons as according to the general supposition, the older age groups are characterised by health problems (mostly decreasing muscle and lungs capacity) and chronic illnesses, so their work ability decreases. Age stereotypes concern a conceptual system that can be divided into four groups (SZ SZV RI 2010): performance, development, stability and interpersonal skills. The author revealed in her research on stereotypes that the unfavourable judgement of the older people was typically formed mainly by the younger generation (under 45 years of age), but she also outlined the dimension of corporate loyalty as a significant factor. According to a Dutch research, (LANGE et al. 2006) which examined the actual generational characteristics besides stereotypes of almost 1300 employees, the willingness for change decreases with age; ageing employees are less interested in utilizing learning opportunities than the young ones.

The research revealed that the ability to solve complex problems and information weakens due to the decrease of cognitive skills, but not all mental abilities decrease with age. Based on the research on work ability of senior employees, the factors affecting individual work ability and the scale suitable for measuring work ability can be identified. (ILMARIEN 2012). The factors affecting work ability are represented in a four-storey „work ability house” in a descriptive way.

Figure 1: Work Ability House-model

Source: Ilmarinen (2012) pp.3

On this graph, we can see that two main “drivers” affect a person’s work ability outside the workplace (family and social environment), and these are very important from work ability aspect. Work ability can be measured by an internationally accepted subjective instrument which consists of seven elements and can be classified into weak, average, good and excellent categories. We can find the average value of employees between 20 and 65 years of age in good and excellent categories, but the numbers in the case of 30 percent of the employees above 45 years of age decrease in every occupation. Work ability indicator is connected, besides age, to economic sectors. The rate is low in livestock farming, agriculture, timber industry, metal industry, transportation and social sectors. Electronics, telecommunication, banking and insurance sectors are characterised by correspondence of work and individual resources. The details about work ability are especially important as in the latest job advertisements, quick and confident situation awareness, flexibility and quick perception are a required competency (SEBŐK 2016). Based on job advertisements, we believe that age discrimination can hiddenly be applied in selection.

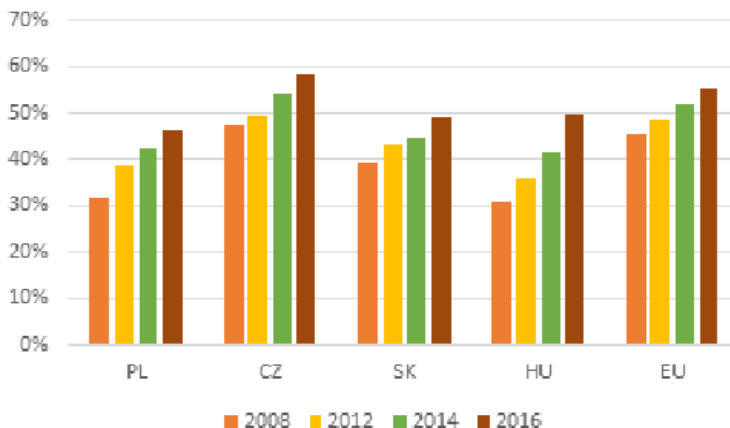
Work experience and broad knowledge, high organisational and structural competencies and extensive customer relationships of the old compensate the possible decrease of their work ability. In a research on the banking sector (COLONIA-WILLNER 1998), the researchers wanted to know if there was a connection between age and tacit knowledge. According to their findings, some elements of intelligence become steadier with age. The old bank managers who were asked had more extensive tacit knowledge than their younger colleagues. According to the concept of knowledge (POLÁNYI 1994), an essential element of tacit knowledge theory is that with every form of activities we acquire skills that reach us beyond the periphery of consciousness. The knowledge acquired by observing the activities of others becomes a part of our knowledge in a similar way. Craftsmen skills and abilities are also similar; they have not changed much over time. In the Middle Ages, craft artisans were able to learn their trade during a long learning process, and they passed it on in a similar way. There was no school education, and learning was institutionalised only

later. With the establishment of schools, learning was separated from work and became a process before production, and was identified as an individual aim and a usable personal characteristic. In the 20th century the typical view was that after leaving school, one could acquire real professional knowledge at the workplace with the acquirement of tacit knowledge from the „old mates.” (SZABÓ 2008) By the end of the 20th century, the concept of knowledge which can be acquired from the old got outside the workplace. Young people acquired knowledge attached to the spread of new data partly at school, partly from each other. Computers and the Internet became a natural phenomenon for the new generation and a part of their everyday life, so using them at workplaces was not a problem for them at all. This knowledge (more precisely: skill) provided a higher position at work. Computer skills were more important than work experience among the employers’ requirements, so young people were sooner promoted to managerial positions. Members of the older generation could adapt to the rapid development of information technology with difficulties; they were lagging behind, and they were significantly affected by precarity. (R. FEDOR et al. 2017). At workplaces, it was not typical anymore to reward long years spent at work with a higher status, the co-operation of generations was a source of tension. After the turn of the millennium the process slowed down, the difference in information technology skills slowly disappeared between generations at workplaces. Apparently, one reason for this can be workplace learning, the primary aim of which for many years was the transfer of computer skills. Despite all these, the difference in information technology skills and the difficulties in communication between generations still define their co-operation.

Organisational solutions

Lengthening the time spent at work and increasing the employment rate of the older people (between 55 and 64 years of age) urge companies to acquire and apply new elements of knowledge. Organisations which cannot appreciate ageing workforce and manage the challenges represented by it risk their productivity and competitiveness. Figure 2 illustrates how the rate of the older generation changed between 2008 and 2016 from the employment aspect in their age group in countries of the Visegrad Four among member states of the EU, which are close to each other geopolitically and in the average of the EU.

Figure 2: Employment rate (age group 55-64)

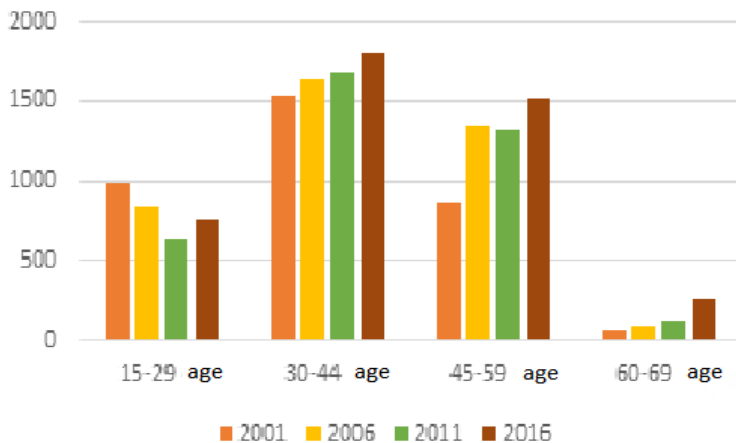
Source: Self-made according to EUROSTAT

The figures show that in every measured member state the employment rate of people above 55 years of age increased between 2008 and 2016. The most significant difference

is in Hungary where the employment rate in this age group was 31% in 2008 which rose to 50% in 2016. By looking at the figures in 2008, we can see that in Hungary and Poland the employment rates were significantly lower in this age group compared to the other two countries. The Czech Republic has the highest employment rate between 55 and 64 years of age every year, almost 60% of this age group was employed in 2016. If we examine the employment of different generations compared to each other, it helps us understand the data in Hungary.

The figures show that in the youngest age group during the examined 15 years, the number of employed decreased by more than 200 000 people. The employment in the 30-44 age group slightly changed, while the change in the employment rate of the older generation is significant. Two and a half times more people worked in the 45-59 age group in 2016 compared to 2001, and the change in the 60-69 age group was fourfold. Both the EUROSTAT and KSH (Hungarian Central Bureau for Statistics) data analyses unanimously confirm the generation employment rates deriving from demographic and economic indicators, that is why the challenges they represent, require a new approach to manage age at the workplace.

Figure 3: The number of employed in Hungary according to age (in thousands)

Forrás: Self-made according to KSH

The appearance of a new trend- generation management, among the HR functions indicates how serious this problem is. The new approach is the unique correspondence of health and personnel policy. (PAPE-BEISHEIM 2011) Organisations applying the approach of generation management take into consideration that people at different ages might have different expectations towards the workplace. The appearance of older people at workplaces in larger and larger numbers requires developing so-called age-management strategies in organisations, so besides generation management, age management appears as well. Age management is an approach based on career, which provides equal chances for all age groups. (UDVARI 2012) According to the approach in work organising, assignment and defining individual tasks the factors relating to age must be taken into account because regardless of age, everybody should feel capable of achieving individual and organisational aims. The eight aims of age management are the following (NAEGELE 2006):

- 1.) recruitment,
- 2.) training and lifelong learning,
- 3.) career development,

- 4.) fitting into human resources policy,
- 5.) health protection and workplace planning,
- 6.) rearrangement,
- 7.) age-friendly working schedule,
- 8.) proper transition to retirement,

In a Hungarian research on achieving the aims in age management, HR managers of 121 organisations were asked in questionnaires in a focused analysis of multigenerational management. (TARDOS 2016) According to them, the average standard of age-friendly policies is relatively low in Hungary. Organisations reached 20% of the maximum scores in measures introduced for the old, while the rate was 35% for the young. They reached 23% in age management, although the rate was 40% in generational awareness. According to the results, the younger was the age composition in an organisation; the higher was the exclusion. In the conclusion we can read that the incidence and integration of age management into human resources policy cannot be considered as a general phenomenon. The results are also surprising because the theoretical approaches basically assign the tasks relating to human resources from which organisations can develop their solutions. By all means, it is clear that financial and human resources are necessary for the expected organisational solutions based on aims, so elaborating and adapting solutions might be a problem for small companies.

The study does not aim to analyse all the elements of objectives from HR policy aspect, but we consider one element of training and adaptability of lifelong learning feasible irrespective of the size of the organisation and the financial resources. We referred to the ways of learning and transfer of knowledge in the section analysing the theoretical framework of knowledge. Today, in the literature, the transfer of knowledge between generations attached to tacit knowledge is referred to as intergenerational learning. In the background of the appearance of this concept, there is the recognition of the social phenomenon that there are more socio-cultural differences between the old and young family members because of socio-cultural and economic changes, which decreased the interaction between the two generations and isolated the older generation. The recognition of this social phenomenon led to the launch of programmes in the 1960s, which encouraged the old and young family members to co-operate as a form of learning. The different grandchild-grandparent programmes ranged from household activities to transferring computer skills. We believe that the potentials of intergenerational learning exceed the family framework and can respond to the demographic change, the aims of age and generation management, handling the stereotypes of the old at workplaces, and partly can mean solutions for the difficulties in the employment of the old in organisations. To understand this approach, the concept of knowledge in an organisational context should be defined. In this context, we define knowledge as elaborated knowledge in connection with the realisation of processes in organisations. Knowledge is related to change and development, that is why it has spatial and time determination.

Regarding its time dimension, it cannot be acquired in one period of life; individuals should strive for knowledge all their lives. Regarding its spatial dimension, knowledge can be acquired within and outside a formal framework, and can be based on individual experience and knowledge transfer. This approach connects intergenerational learning and knowledge management. Knowledge management describes knowledge sharing in detail within organisations, but its primary focus is on its organisational framework by setting the recall, sharing and managing of knowledge as its aim. The recognition of the importance of tacit knowledge described by us makes it possible for the HR organisation to

attribute an increased role to tacit knowledge in employability and individual self-assessment and to attach it tightly to employees' abilities. A series of interactions can dredge up the older employees' hidden knowledge, defined by us in an organisational context, and thus creating chances for recognition for members of the older generation. Intergenerational learning is a form of informal learning, the efficiency of which has been proved by a lot of research so organisations can apply it safely. There can be two forms of transferring knowledge between generations. One of them includes a hierarchical but bona fide relationship between an experienced and an inexperienced person, such as internship, mentoring and tutoring programmes. The other includes learning between generations where there is a mutual information exchange, support, a co-operative solution between the parties who are not connected hierarchically. The opportunity for intergenerational learning can solve the problem of the possible decrease in work ability because work experience and tacit knowledge acquired during the years spent in organisations offset it. Organisations should seek to adjust differences among employees to utilise and optimise diversity, and the use of the described way of learning makes it possible.

Conclusions

In this study, we reviewed the question of employability of the older generation following the changes in the demographic and economic situation with a particular focus on countries of the Visegrad Four and Hungary within the European Union. We proved by statistical analyses that the employment of people above 45 years of age increased most significantly in Hungary in the past 15 years. Here we can see the most remarkable increase in employment between 55 and 64 years of age among countries of the Visegrad Four. We described the most important campaigns which can help member states find solutions to handle the tensions caused by generational differences at workplaces. We analysed and proved that there are stereotypes in organisations in connection with members of the older generation even though it was confirmed that not all mental abilities decrease with age.

Besides stereotypes, organisations can be characterised by exclusion based on age, lack of elderly-friendly programmes and a small number of measures introduced especially for the old. We see it justified that conscious managing of ageing employees is not a part of human resources policy in organisations. We reviewed theories which can give solutions to manage age at workplaces. We concentrated on training and lifelong learning from the eight aims of age management because we can see that a single fulfilment of the expected solutions based on objectives needs such financial and human resources that cannot be achieved in every organisational size, it might be a problem for smaller organisations. We defined the organisational concept of knowledge associated with learning objectives, which we consider a total of elaborated knowledge related to the realisation of processes in organisations. Regarding the spatial dimension of knowledge, it can be based on individual experience so we think a strong relationship between tacit knowledge, intergenerational learning and knowledge management in the organisational section. In this respect, the aim of age management chosen by us is not dependent on the size of the organisation as tacit knowledge can be attributed to any field and job. The acceptance and organisation of intergenerational learning is the task of the HR group members. We believe that knowledge transfer and intergenerational learning are especially important when workplaces struggle to find skilled, experienced workforce.

We interviewed HR managers at 11 large companies in Észak-Alföldi region in our research on workplace learning in 2016. The unexpected result of the research was the question of providing a skilled workforce. According to the unanimous opinion of the interviewees, the majority of young entrants applying for jobs which need vocational education

have such knowledge deficit that they cannot be allowed to come near the workflow on their own. They need mentors but not in the classical sense, preferably an experienced, skilled employee who can teach new entrants using a method similar to „on the job” learning and make up for the knowledge not acquired during practical training. To solve the problem, some of the companies in the research set up a practical workshop where the learning process takes place. The aspects of selecting the „training” colleague did not include the responses to generational challenges. The investigated organisations did not have programmes for achieving the aims of age management.

We believe that the higher number of the elderly at workplaces must result in changes in management and human resources policy. New features must appear among the aspects of work organising that characterise members of the older generation regarding their work abilities; one must focus on individual abilities instead of general patterns because ageing and old age cannot be judged by a single pattern. This stage of life cannot necessarily be measured in calendar years; there can be vast differences between individuals from their health and quality of life perspective. The form of intergenerational learning that we suggested is the interrelation and interaction between the old and the young, from which both groups can benefit significantly.

References

- Belin A, Dupont C, Kuipers Y, Oulès L, Fries-Tersch E, Kosma A (2016): Analysis report on EU and Member State policies, strategies and programmes on population and workforce ageing. European Agency for Safety and Health at Work
- Beisheim M, Pape K. (2010): Zeit zum Handeln Studie untersucht Generationenmanagement. <http://www.metriionconsulting.de/sites/default/files/file/BeitragPersonalmanager0510veroeffentlichteVersion.pdf> (2012.10.01.)
- Butler N R (1969): Age-Ism: Another Form of Bigotry In: *The Gerontologist*, Volume 9, Issue 4_Part_1, 1 December 1969, 243–246.
- Colonia-Willner R (1998): Practical Intelligence at Work: Relationship Between Aging and Cognitive Efficiency Among Managers in Bank Environment Elérhető: <https://pdfs.semanticscholar.org/c74b/fc49b39cca8be31fd141025e562c9e549e61.pdf> (letöltés: 2017. 11.15.)
- EU-OSHA (2010): http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_HU_ACT_part1_v1.pdf (2017. 11.3.)
- EUROSTAT (2017): http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Employment_statistics (2017. 11. 2)
- Healthy Workplaces (2016): <https://healthy-workplaces.eu/en/practical-tools> (2017. 10.5.)
- Ilmarinen J (2012) Promoting Active Ageing in the Workplace. European Agency for Safety and Health at Work. Elérhető: <https://osha.europa.eu/en/publications/articles/promoting-active-ageing-in-the-workplace> (2017. 11.7.)
- KSH (2017): https://www.ksh.hu/stadat_eves_2_1 (2017.10.1.)
- Lange DE A, Taris T, Jansen P, Smulders P, Houtman I, Kompier M (2006): Age as a factor relation between work and mental health. Elérhető: <http://www.ageingatwork.eu/resources/age-as-factor-in-relation-between-work-and-mental-health.pdf> (11.15.)
- Naegele G, Walker A (2006): A guide to good practice in age management. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/pubdocs/2005/137/en/1/ef05137en.pdf (2015.10. 20.)
- Netjogtár (2017): https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200001.TV (2017. 10.5.)
- Polányi M (1994): Személyes tudás: úton egy posztkritikai filozófiához. Atlantisz Kiadó, Budapest.
- R. Fedor A, Fónai M, Toldi A (2017): Investigating Unemployment of Young Graduates in the Explanatory Model of Precariate Kézirat, megjelenés alatt. Elhangzott a New Horizons 2017 konferencián, Nagyváradon

- Sebők M (2016): Munkaerőpiaci mobilitás Magyarországon. Edge 2000 Kiadó, Budapest
- Szabó K. (2008): Tanulás a munkahelyeken a munkahelyekért. In: *Educatio* 2008/2. 218-231.
- Szabó Szilvia–Biba Sándor: A munkáltatói márka szerepe a közszolgálatban, különös tekintettel az y - z generációra. *Munkaügyi Szemle online* LIX:(6) pp. 13-21. (2015)
- Szászvári K (2010): Az idősödő munkavállalókkal kapcsolatos sztereotípiák tartalmi vizsgálata és összefüggése a kognitív stílussal. *Alkalmazott pszichológia* XII. évf. 3-4.31.53.
- Tardos K (2016): Kortalan szervezetek? Vállalati stratégiák és munkahelyi egyenlőségi rendszerek a különböző életkorú munkavállalók foglalkoztatásában. In: *Társadalomtudományi Szemle* 2016/2. 142-172
- Udvari A (2012): Tevékeny élet idős korban is. *Kapocs* 12. évf. 2.sz. 30-38.

A közszolgálati életpálya-modell főbb elemei

Dogmatikai indokoltság és gyakorlati aspektus

Probléma felvetése

A tanulmány elkészítése során fontosnak tartom kifejezni a „közszolgálat” valamint az „életpálya-modell” kifejezések jelentését, és azok tartalmi összefüggéseit. A közlemény szerkezeti felépítését tekintve ezt követően pár gondolat erejéig a közszolgálati életpálya modellről általánosságban ejtek szót, melyet a főbb elemek elemzése követ, gyakorlati aspektusok vizsgálatával.

A *közszolgálat* fogalmát rendkívül sokrétűen lehet meghatározni, azonban a közigazgatási jogi fogalmat hívnám segítségül az elemzéséhez.

Eszerint tágabb értelemben véve közszolgálat alatt az állami szervekkel sajátos munkavégzésre irányuló jogviszonyban állókra vonatkozó jogi szabályozást értjük. Legáltalánosabb értelemben a közszolgálat a társadalom valamely ügyének a szolgálatát jelenti, vagyis az annak érdekében történő annak megvalósítását célzó aktivitást, tevékenységet. Közszolgálatnak minősül mind az állami szervnél a szervezeti hierarchiában tagozódva rendszeresen végzett hatósági tevékenység, mind a szerződés alapján közfeladatot ellátó magánszervezet keretében végzett egyszeri vagy időszakos tevékenység is.¹

A köztisztviselői törvény alapján a közszolgálati jogviszonyban (a továbbiakban együtt: közszolgálat) a köz szolgálatának elsődlegessége alapján és a jó közigazgatásba vetett bizalom fenntartásának szem előtt tartásával kell eljárni.²

Az *életpálya* általános értelemben az ember életében a pályaválasztástól a nyugdíjazásig jelen lévő pályafutása. Másképpen nevezhetjük ezt karrierrendszernek is, azaz az emberi élet munkaviszonyt illető karrierjének. De mondhatjuk azt is, hogy az „Életpálya - Az egyén életútja során bekövetkező karrier-változásokat jelöli.”³

A közszolgálati életpályát illetően Magyar Zoltán a Magyar-programban a következőket írta: „A hivatásos magyar közszolgálat több mint kétszáz éves múltra tekint vissza, ugyanakkor jelenkori közszolgálatunknak még két évtizedes története sincs. Mégis ez utóbbit a gyakori, sokszor egymással ellentétes irányú változások jellemezték, amelynek következtében jelentősen meggyengült a rendszer belső egyensúlya.”⁴

Közszolgálati életpályáról általánosságban

Az alapvető megközelítés során látható, hogy ebben a karrierrendszerben nem egy konkrét állásra (munkakörre) történik az alkalmazás, hanem a közszolgálat meghatározott funkci-

---

¹ BALÁZS István (szerk.) (2015): *Magyar közigazgatási Jog. Általános rész.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

² 2011. évi CXCV tv Kttv.

³ PETRO Csilla (2015): *A közszolgálati életpálya elemei.* Nemzeti Közszolgálati Egyetem. Budapest.

⁴ Magyar Zoltán közigazgatás-fejlesztési program alapján (mp 11.0) a haza üdvére és a köz szolgálatában (2015.).

onális kategóriájába és szakmai testületébe. Alapvetően toborzás történik, mely versenyvizsgálathoz kötött pályázatútján valósul meg. E szerint az állások betöltése jogszabályban előírt képzettséghez és végzettséghez kötött és feltétele a közzszolgálati szakmai gyakorlat és vizsga. A közzszolgálati alkalmazás élethivatásszerűen végzett, a pályaut jogszabályi védelem alatt áll, továbbá jogszabállyal garantált. Az illetmény, melynek meghatározó eleme a közzszolgálatban töltött idő. Az előmeneteli rangfokozat és a konkrétan betöltött állás elválnak egymástól.⁵

A kormány a közzszolgálati rendszerek átalakítása, a rendészeti, a honvédelmi és a közigazgatási életpályák megteremtése érdekében 1846/2014. (XII. 30.) határozatot hozott az új közzszolgálati életpálya bevezetéséről.

Általánosságban elmondható továbbá az is, hogy a jogviszony nem munkaszerződés, hanem kinevezés alapján jön létre. Ez is azt fejezi ki, hogy a jogviszony tartalmát jogszabályok és nem a felek megállapodása határozza meg. A jogviszony szabályozásának a közigazgatás értékeltű, hatékony, a hierarchia elvei alapján történő működését kell szolgálnia. A jogviszony az életpálya szerint támogatja mind a rugalmas, adott esetben többszöri ki- és belépést, vagy a közigazgatáson belüli mozgást, mind pedig a tartós egyirányú, kötött-pályás karriertervet. A tisztviselő a kinevezéssel egy kar, testület tagjává válik, ennek megfelelően jön létre a Magyar Kormánytisztviselői Kar, és másik két hivatásrend esetében is indokolt lehet ilyen köztestületi jellegű szervezetet létrehozni, ami a tapasztalatok alapján hatékonyan közre tud működni két főterületen: hivatásetikai normák érvényesítése és jóléti szolgáltatások szervezése.⁶

Magyary Zoltán ekként fogalmazott a fejlesztési program szükségességéről: „Egy hatá- sos fejlesztési program javítja a tisztviselők lelki állóképességét, segít átlendülni a szervezeti holtpon- tokon, kiirtani a rossz megszokásokat és megközelítéseket (arrogancia, önzés, önsajnál- at). Végezetül önmagában az, hogy a tisztviselő magabiztosan átlátja az őt körül- vevő igazgatási világot (szervezet-kataszter), a jogalkalmazás során adottak a gondolati sablonok (például a hatékonyság elemei), jelentősen növelik a feladatvégrehajtás haté- konyságát.”⁷

Közzszolgálati életpályamodell főbb elemei a fejlesztési program alapján

Hivatásetikai normák, Munkakör-alapú rendszer, kiválasztás, Értékelés, Előmenetel és ja- vadalmazás, képzési, továbbképzési és vizsgarendszer, Állami gondoskodás/munkáltatói gondoskodás, Rendszerirányítás.⁸

Tekintsük át részletesen mit is takarnak ezek az elemek:

Hivatásetikai normák: átfogóan szabályozott hivatásetikai zsinórmértékre van szükség a közzszolgálati jogegység és jogbiztonság érdekében. A szabályozásnak az állampolgárok számára is egyértelművé kell tennie a magyar közzszolgálatban dolgozókkal szemben tá- masztható szakmai és etikai elvárásokat.⁹

A közzszolgálati életpályát választó személyeket hivatás és köteleességtudat jellemzi. Hi- vatásukat a szükséges törvényi szabályozások betartásával végzik. Alapvető fontosságú, hogy az állampolgárok számára megismerhető legyen az a jogi háttér, amely alapján a köz-

⁵ DE ÁJK Közigazgatási Jogi Tanszék Közigazgatási jog Általános Rész segédanyag (19. oldal)

⁶ Magyary . i.m. 47. oldal.

⁷ Magyary . i.m. 7. oldal.

⁸ Magyary i.m. 45. oldal.

⁹ Magyary i.m. 46. oldal

szolgálati ügyintézők feladatukat végzik, így az esetleges félreértések elkerülhetővé válnak, és átláthatóságot biztosít a rendszerben. Az ügyfél, az állampolgár is képes különbséget tenni a törvényesség és a törvénytelenesség között (pl. korrupció elkerülése).

Munkakör-alapú rendszer: Világos munkaköri rendszer kialakítása, munkakörönként a célok, a fő felelősségek, a követelmények és a szükséges tudás, tapasztalat, kompetenciák meghatározása. A munkaköri rendszer kialakításával, az egyéni életpályák és karrier-utak is felépíthetőek, amelyek az új életpálya modell alapjává válhatnak.¹⁰

Kiválasztás: A toborzás és a kiválasztás folyamatát egyszerre kell megfeleltetni a minőségi, a versenyelvűség és a nyitottság szempontjainak, valamint a gyors és rugalmas munkaerő-utánpótlás igényének, a 2011. június 1-jétől hatályos jogszabály-módosítás már ezt tartalmazza. Ennek megfelelően az üres munkakör betöltésének módjáról a munkáltató tud dönteni felelősséggel.¹¹

Értékelés: A teljesítményértékelési rendszer (TÉR) megújításának is alapköveként határozhatjuk meg a munkakör-alapú megközelítést. A munkaköri feladatok, kötelezettségek, felelősségi körök és kompetenciák pontos egyéni szintű meghatározása lehetővé teszi a reális és megalapozott teljesítménymérési eszközök kidolgozását. A jutalommal való ösztökélés helyett (előző TÉR) fejlesztésközpontú és alapú rendszer kialakítására kell törekedni.¹²

Előmenetel és javadalmazás: munkakör szervezet számára megjelenő értékét, a munkakörben töltött szolgálati időt, valamint az alapbéren kívül az éves teljesítményértékelés eredményeit egyaránt, valamint a tisztviselő egyéb közigazgatással összefüggő és anyagi lehetőségeire kiható tevékenységeit.¹³

Képzési, továbbképzési és vizsgarendszer: képzés szakmai színvonalának erősítése, átjárhatóságának biztosítása. A továbbképzés új rendszerét az egyetemi oktató- és kutatóhelyekkel való stratégiai partnerségre kell építeni. A megyei kormányhivatalok képzési centrumának a régió egyetemi tudásbázisán kell működnie. A kormánytisztviselői előmeneteli rendszerbe illeszthető kreditrendszerű, kompetencia alapú, moduláris szerkezetű közigazgatási vezetőképzési rendszerre van szükség, amelyre ráépülhet egy tisztviselői vezetői elit (senior civil service) szervezésének koncepciója. Vissza kell állítani a közigazgatási alapvizsgát, oly módon, hogy annak teljesítése a „közigazgatási pályára való érettséget” bizonyítsa. Az alapvizsga átfogó tartalmi és módszertani megújításával párhuzamosan a közigazgatási szakvizsga rendszerbeli helyét is szorosabban kell illeszteni az előmeneteli és a vezetői karrier-koncepcióhoz.¹⁴

Állami gondoskodás/munkáltatói gondoskodás: Az emberi erőforrás menedzsment egyik fontos eleme a „gondoskodó elbocsátás” (outplacement) intézménye, amikor a korábbi munkáltató szervezetten, de a speciális egyéni szempontokat is figyelembe véve támogatja az elbocsátott munkavállalók újbóli elhelyezkedését: álláskeresési ismeretek oktatásával, karrier tanácsadással, jogi tájékoztatással.¹⁵

¹⁰ Magyary i.m. 45. oldal.

¹¹ Magyary i.m. 45. oldal.

¹² Magyary i.m. 45. oldal.

¹³ Magyary i.m. 45.

¹⁴ Magyary i.m. 45.

¹⁵ Magyary i.m. 45.

A közszolgálati életpálya-modell főbb elemei a 1207/2011 Kormány határozat (közszolgálati életpályák összehangolásáról) és a *Kormányzati Személyzeti Stratégiáról szóló 1336/2011. (X. 14.) korm.határozat* figyelembevételével.

Sorrendiséget is figyelembe véve a következő elemek emelhetők ki:

- alapképzés,
- bemenet,
- hivatásetika,
- előmenetel-és karrier- illetményrendszer,
- továbbképzés, értékelés.¹⁶

Az érthetőség szempontjából nézzük meg ezen elemek mit is takarnak pontosan:

Alapképzés: generalista állomány utánpótlását biztosító egyetem (Nemzeti Közszolgálati Egyetem) és közszolgálati utánpótlás programok.¹⁷

Bemenet: toborzás és minőségi kiválasztás biztosítása; a három hivatásrend számára közös tartalékállomány dinamikus nyilvántartását lehetővé tevő rendszer felállítása (TARTINFO).¹⁸

Hivatásetika: az értékelvű, hivatásalapú közszolgálat megteremtése, a közszolgálat ethoszának és integritásának növelése, a hivatásetikai kultúra széleskörű terjesztésével.¹⁹

Előmenetel és karrier, illetményrendszer: ezek fejlesztése, a munkakör alapú rendszer bevezetésére való felkészülés (munkakörelemzési- és értékelési pilot programok indítása); az állami/munkáltatói gondoskodás érvényesítése; a rugalmas munkaidő-és munkavégzés lehetőségeinek vizsgálata és támogatása;²⁰ Megjegyzést érdemel, hogy az illetményrendszer az életpálya modell kiemelt elemét jelenti.

Továbbképzés: az új közigazgatási életpályát támogató továbbképzési rendszer megteremtése, integrált továbbképzési programjegyzék elkészítése, a képzések módszertani és tartalmi megújítása; a vezetőképzés új alapokra helyezése; új vizsgarendszer bevezetése, ennek keretében a közigazgatási alap-és szakvizsga megújítása;²¹

Értékelés: egységes egyéni teljesítményértékelési rendszer bevezetése (TÉR);²²

A közszolgálati életpálya-modell elemei gyakorlati aspektusból

Az *alapképzés* jelentősége gyakorlati tapasztalatok szerint több oldalról megközelítve is fontos elem. Az erre a pályára lépő személyek a megfelelő szakmai ismeretanyagot kell, hogy megkapják, ahhoz, hogy hivatásukat kellő szakértelemmel tudják ellátni. Fontos, hogy az állampolgárok felé a megfelelő jogi lépéseket tudják közvetíteni, döntéseik ne legyenek önkényesek és támadhatóak. Szakmai képzettségüket megalapozza az oktatók felkészültsége. Az alapképzés során az ismeretanyagok átfogó és kicsit minden életterületre rávilágító módon kerülnek átadásra a hallgatók részére.

A számonkérés és ismeretanyag ellenőrzése elengedhetetlen, így győződhünk meg a hivatásos pályát választók felkészültségéről, szakmai tudásáról, esetleges gyengeségeiről. A pályát választó egyén pedig egy értékelési „állapotot” kap a jelenlegi szakmai tudásáról, amely segítségével a hiányosságokat pótolhatja és a képességeit fejlesztheti, tudását bővítheti. Ez a képzés Egyetemi szinten is fejlődést mutat, azonban meg kell jegyeznünk a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi kar oktatói állományának valamivel több

¹⁶ Petro i.m. 5.

¹⁷ Petro. i.m. 5.

¹⁸ Petro. i.m. 5.

¹⁹ Petro. i. m. 5.

²⁰ Petro i.m 5.

²¹ Petro i.m. 6.

²² Petro. i.m. 6.

mint 50 % ának van tudományos fokozata. Ez egy emelkedő tendencia, azonban a folyamat még tart a teljes oktatói állomány tudományos fokozatának emelése vonatkozásában.

Kérdésként vetődhet fel, hogy mit is jelent a *bemenet* vagy *miért* is fontos ez az életpálya szempontjából? A bemenet egyfajta utánpótlást biztosító rendszer kialakítását vetíti előre, melyben az állomány feltöltése folyamatossá válik. Fontossága abban áll, hogy a rendszer jól és sérülésmentesen működjön, ne legyen létszám- és emberhiány. Így a rendszer nem omlik össze, működése biztosított. Cél:., hogy az adott munkavégzési területre a megfelelő képzettséggel és végzettséggel rendelkező személy kerüljön.

A toborzás során a hivatással összefüggő feladatok rövid bemutatásával kísérelnek meg állományt bővíteni különböző fórumokon (szórálapok, internet, média). Ilyenkor a jelentkező kisebb betekintést nyer a pályáról. Láthatja annak előnyeit és esetlegesen a számára hátrányos elemeket és tevékenységeket, továbbá a kötöttségek is előtérbe kerülnek. A toborzási tevékenység során nagy felelősség hárul a személyzeti előadókra, hiszen az alkalmas személy kiválasztása és a munkakör betöltéséhez szükséges feltételek meghatározása rájuk vár (életkor, végzettség, szakmai életpálya, jogosítvány, nyelvismeret stb.).²³

A pályázatok kiírásával teszik lehetővé a rendszer folyamatos bővítésének lehetőségét, és egy esetleges utánpótlási állomány (számításba vehető személyek listája/keret) felépítését. Azonban a pályázattal a rendszer nem zárja ki a rendszerben az egyes területekről történő átjelentkezést, a belső mozgást/átjárhatóságot, valamint a személyes interjúkon történő kiválasztást. A kiválasztás során az állomány leendő tagjainak különféle szűréseken kell átesniük (fizikai felmérés, pszichikai-, egészségügyi alkalmassági vizsgálat) ahhoz, hogy a „rendszerbe bekerülhessenek”. Amennyiben nem felelnek meg az alkalmassági vizsgálatokon, úgy nem nyernek felvételt. Az elmúlt évek tendenciája alapján a kiválasztásban számításba vehető terület a kelet-magyarországi régió. Mint ahogyan a honvédség és rendvédelmi szektorban is innen származik a felvételizők túlnyomó többsége.

A hivatásetika talán a legegységesebb eleme a modellnek. A közszolgálati életpályára lépők hivatást választanak, ahol alapvető elvárás a szakmai elhivatottság. Másképpen talán a hűség szóval is jellemezhetjük a jelentkezők hozzáállását. A pályára lépés egyfajta „áldozatvállalást” is jelent számukra, hiszen lemondásokkal, kötelezettséggel, szabályok folyamatos betartásával jár a hivatás betöltése. A hivatásetika magatartási normák összességét foglalja össze, amelyek követése és betartása elvárt a személyi állománytól. Ezeknek a megsértése felelősségre vonással jár. A hivatásetika biztosítja többek közt azt, hogy az állampolgárok nyugodtak lehetnek a tekintetben, hogy ügyük elbírálása során pártatlan, elfogulatlan ügyintézésben lesz részük, ahol szem előtt tartják a jóhiszeműséget és a tisztességet.²⁴

A közszolgálatot ellátók feladat ellátásuk során ezt az irányvonalat követik. Nem befolyásolhatók és nem korrumpálhatóak. Azonban szabálytalanság elkövetése esetén van mód az „orvoslásra” a felelősségre vonásra, és a rendszerből történő azonnali eltávolításra. A hivatásetikai elemhez hozzátartozik a „kifogástalan életvitel” folytatása, mely az ezzel a területtel foglalkozó szerv tájékoztatója szerint egyértelműen a szolgálatot teljesítő magán-szféráját érintő fogalom. Fontos, hogy nem csak munkája során, de magánéletének területein is olyan magatartást kell tanúsítania, amely a hivatásával összefér, azzal ellentétes nem lehet, nem sérülhet a munkáltató jó híre semmilyen körülmények között. A szóösszetétel sem igényel különösebb magyarázatot „kifogástalan életvitel”. Ennek tükrében 2010. évben a 293/2010. kormányrendelet alapján létrehozták a Nemzeti Védelmi Szolgálatot,

²³ BERDE CS. (2007.): Emberi Erőforrás Gazdálkodás, DE AMTC AVK. pp.45-78.

²⁴ SZABÓ, 271–277. p.

amely szervezetszerűen végzi az újonnan felvett közszolgálati munkatársak kifogástalan életvitelre vonatkozó vizsgálatát.

Az etikai kérdések szintén több szereplős megközelítést biztosítanak: munkavállaló, vezető, állampolgár. A vezető ellenőrzi a munkavállaló munkáját, szakmaiságát, precizitását, felkészültségét, felelősséget vállal a munkavállalóért és munkájáért. A munkavállaló munkáját szakmai felkészültségének legmagasabb szintjén köteles elvégezni a fent leírt etikai elvek/szabályok betartásával. Az állampolgárok a fent leírtak alapján bizalommal fordulhatnak a közszolgálatot teljesítők felé, mert bízhatnak ügyük szakszerű, pártatlan, elfogulatlan elbírálásában.

A további elemeket nem különíthetők el egymástól élesen, mivel ezek szerves egységet képeznek. Az előmenetel- karrier- illetményrendszer, továbbképzés, értékelés elemek egymással összekapcsolódott elemek, egyik következik a másikból.

A közszolgálati életpálya-modell a már „rendszerben lévőknek” és a leendő tagoknak is egy kiszámíthatóbb, biztonságosabb jövőképet vetít előre, elvonatkoztatva attól a körülménytől, hogy a korábbi években jelen lévő „biztos munkahely – biztos állás – biztos nyugdíjazás” elveszett, vagy jelentős mértékben átalakult. Az előmeneteli lehetőség feltételekhez kötött, amely a kiválasztáskor már említett szakmai képzettségtől, és sok esetben a beosztásban betöltött évek számától is függhet. A beosztások nagy része vizsgához és végzettség fennállásához kötött, amely – valljuk be – egyfajta ösztönző is lehet az önképzés, önfejlesztés irányába. Arra sarkallja az alanyt, hogy tanuljon, ismereteit bővítse, képezze magát több irányból is. Az előmenetel több formában is megvalósulhat:

- besorolási vagy rendfokozatban,
- beosztásban,
- címekben,
- vezetői megbízásban.

A szolgálati idő alapján történő besorolásbeli előmenetel automatikus (ún. anszientitás-elv), az alkalmazottnak alanyi jogon jár. Ennek vannak előnyei (stabilitás, garantált illetménynövekedés) de hátrányai (rugalmatlanság, demotiváció, teljesítmény háttérbe szorítása) is. A címek adományozásával járó előmenetel a munkáltató mérlegelésétől függ, ezt a tartósan kimagasló teljesítményt nyújtó köztisztviselők kaphatják. A beosztásban történő előmenetel azokon a pályákon működik, ahol a jogszabály beosztásokat is meghatároz (pl. Hjt.) A vezetővé válás feltételét a magas szintű szakmai ismeretek és a megfelelő vezetői képességek birtoklása jelenti. A Kttv. a vezetői státuszt munkakörként határozza meg.²⁵

A vezetők körében is természetesen szükség van utánpótlásra, mellyel kapcsolatosan létrehozták a *Vezetői utánpótlási adatbankot*, amelyet a Belügyminisztérium Tudományfejlesztési Főosztály Vezető- és Utánpótlás Képző Intézete tudományos szempontok szerint fejleszt és változtat.

Illetményrendszer tekintetében konkrét szintek és pótlékok jelnek meg, amelyet szintén meghatároz a beosztás-képzettség-végzettség, a nyelvismeret, valamint munkával töltött évek száma. Az illetmény az alapilletményből és pótlékokból áll (pl. gépjárművezetői pótlék, távolléti díj, készenléti pótlék stb.), mely kiegészülhet szolgálati viszonyban eltöltött évek után járó összegekkel, cafeteriaival, esetenként a TÉR értékeléshez kötött illetménykiegészítéssel. A bérfejlesztés több lépcsős folyamatban valósult meg, valamennyi dolgozó illetmény emelésben részesült. Ennek részeként a 2015 évben bejelentett illetménynöveke-

²⁵ http://www.parlament.hu/documents/10181/595001/Infojegyzet_2016_32_kozszolgalat.pdf/f78ea0cf-d18e-48d8-b411-a5958499f4dd?version=1.0&inheritRedirect=true . (2017. december 4.)

dés 30+5+5% összegű, ez a rendészeti állományban lévő munkatársak bérfelállítását jelenti, amely főpróbaként tekinthető a közigazgatás más területein tevékenykedő közszolgálati munkatársak bérfelállításának.

A munkáltató/felsőbb vezetés a munkavállaló részére továbbképzési program keretében szakmai továbbképzéseket biztosít. Legyen az online felületen megismerhető anyag (e-learning vagy távoktatási felület) vagy oktató jelenlétében biztosított kihelyezett képzés. A szakmai továbbképzések egy része központilag kötelezően előírt képzés, melyek teljesítése visszaellenőrzésre kerül meghatározott időszakonként. A munkavállaló egyéni továbbképzési tervet kap. Ez alapján minden évben meghatározásra kerülnek az adott évre vonatkozó tanulmányi kötelezettségek, és végrehajtandó képzések.

A kötelezően előírt képzéseken túl, szabadon választható, de a munkavégzést hatékonyabbá tevő, valamint azt elősegítő képzéseket is biztosít. A munkavállalónak meghatározott képzési ciklusban meghatározott pontszámot el kell érni ahhoz, hogy a beosztását továbbiakban is betölthesse. A ciklusokban meghatározott pont személyenként és beosztásonként eltérhet. Jelen van az úgynevezett rendfokozati vizsga valamint a vezetői beosztás betöltéséhez szükséges vizsga is.

Ezeket túl a munkavállalónak természetesen lehetősége van önképzés/önfejlesztés keretében az ismeretanyagok elsajátítására. A képzések végrehajtását kihelyezett magáncégek bízta, amelyek programjait a magánszférában dolgozó „trénerek” és tanfolyamszervezők által kialakított, de a Belügyminisztérium szakmai álláspontját képviselő tanfolyamok végrehajtását végzik 2014-től. Ezek alapján kredit alapú képzési rendszer került kialakításra, mely három területet érint: BM által meghatározott képzés, szakmai törzsanyagot biztosító képzés, valamint szabadon választható képzést.

A gyakorlati tapasztalatok alapján ezen képzések kialakítása során folyamatos átgondolást és átdolgozást igényel a következők tekintetében:

- milyen időtartamú képzésre kötelezze a munkavállalót,
- milyen területi és milyen központi képzések legyenek,
- milyen beosztáshoz milyen képzés legyen az előírt,
- a szabadon választható képzések köre széleskörű legyen,
- kihelyezett képzések tartása.

Fontosnak körülmény egy olyan rendszer kialakítása, amely a munkavállalót a ténylegesen végzett munkájától nem vonja el aránytalanul hosszú időre, mert azzal az alap feladat ellátása sérülhet. Továbbá a helyi szinten megtartott képzéssel időt nyer a munkaadó és a munkavállaló is, mivel nem vesz el további időt a képzés helyére történő utazás. Az oktatók megválasztása olyan legyen, aki az adott tudásanyagról széleskörű ismeretekkel rendelkezik.

A munkavállaló és munkáltató munkája/tevékenysége közötti elégedettségi/megfelelési szintet tükrözi az úgynevezett teljesítmény értékelési rendszer (TÉR). Ez egy belső értékelési rendszer, melynek során a vezető értékeli a beosztottat és munkáját meghatározott időszakonként.

Az értékelés során több tényező is figyelembevételre kerül. Ezek például a következők lehetnek: a beosztott mennyire önálló; milyen a szakmai felkészültsége; milyen a vezetővel és társaival való kapcsolata; milyen a kommunikációs képessége; hogyan oldja meg a problémákat (önállóan, vezetője iránymutatásával, kreatívan vagy sablonosan); milyen a szövegértése; a határidők megtartását milyen eredménnyel hajtja végre; milyen a megjelenése; hogyan viszonyul a rendszerhez; milyen hatékonyan veszi ki a részét feladatok megoldásából; a fizikai felmérésen részt vett-e; a pszichikai vizsgálatokon milyen eredményt ért el; mennyire kezdeményező stb.

Természetesen ez a felsorolás csak egy apró részlete az értékelésnek és szakáganként eltérő is lehet. Az értékelés során minősítő lap és feladatmeghatározás is készül a beosztott részére, melyben a vezető a jövőre vonatkozó elvárásokat fogalmazza meg. A beosztott pedig megismerheti a vezetője véleményét a munkájáról (ezt a százalékokban kifejezett értékelése és a rövid szakmai vélemény leírás is lehetővé teszi). A teljesítmény alapú bérezés ezek alapján már nem jelent különösebb nehézséget a vezető beosztású személyek részére.

A teljesítmény értékelése egyfajta ösztönző is lehet a dolgozó számára, hiszen nagyobb odafigyeléssel jobb teljesítményértékelést tud elérni, melynek következtében illetményének kiegészítése növekedhet, azaz az illetménye eltérítésre kerül pozitív irányba. Ez a fajta kiegészítés abszolút a vezetői hatáskörbe utalt kiegészítést jelenti, de fontos, hogy teljesítmény alapú kiegészítés. Megjegyzendő továbbá, hogy sor esetben olyan túlmunkára van szükség, melyre a munkáltató kötelezi a munkavállalót a megnövekedett kihívások következtében. A túlmunka kifizetésére szintén illetménynövekedő tényezőként tekinthetünk.

Dogmatikai indokoltság áttekintése a gyakorlati vizsgálódások tükrében

Az alapképzés jelentősége abban áll, hogy az a személy, aki a hivatásos pályára kíván lépni a pályára lépést megelőzően képzettséget szerezzen, lehetősége legyen olyan képzésen részt vennie, ahol a megfelelő alapokat meg tudja szerezni, el tudja sajátítani a szükséges ismeretanyagot. Mint a Nemzeti Közszolgálati Egyetem, jogelődök tekintetében a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem vagy a Rendőr Tiszti Főiskola.

Bemenetel-toborzás kiválasztás a már korábban is említett utánpótlás biztosítása érdekében rendelkezik kiemelkedő jelentőséggel, hiszen a megfelelő szakképesítéssel rendelkező személyek felvétele és bekerülése a rendszerbe rendkívül időigényes. Egy-egy területen a képzett munkaerő hiánya veszélyes állapotokat idézhet elő, amely a rendszer összeomlását eredményezheti. A szakmaiatlanság ezen a szinten egyáltalán nem megengedhető. Mi sem példázza jobban, mint az a tény, hogy 3000 fő határvadász képzése volt a cél 3 év alatt, azonban megközelítőleg mindössze 1500 fő képzésére került sor a hivatalos álláspontok szerint. A kiválasztással az adott szervezet vezetője döntheti el, hogy mely személy a számára legalkalmasabb a feladat ellátására. Nyilvánvalóvá válik, hogy egyfajta versenyt teremt a jelentkezők között, mely „egészséges” keretek között a rendszer minőségi működéséhez vezet. Kinevezéssel kerülnek az adott posztra. Ami a kinevezés jogdogmatikai jellegét illeti, megállapítható, hogy a kinevezés a munkaszerződéssel rokon intézmény. Szerkezetileg a meghatalmazás és a megbízás összekapcsolása, mivelhogy a kinevezést a munkavállalónak el kell fogadnia.²⁶

A hivatássetika indokoltsága. Mind a belső rendszer mind a külső szemlélők és résztvevők felé is biztosítja a tiszta eljárási rendszert. Egy olyan rendszer képét vetíti előre, ahol nincs korruptság. Ez a tényező az államba vetett állampolgári bizalom alapja, a jobbiztonság egyik mutatója lehet. A jól működő államhoz elengedhetetlen a jobbiztonság megléte.

A hivatásetikai elem koncepcionális jelentősége összefoglalóan az alábbi pontokban ragadható meg:

- hozzájárul a közszolgálati értékek erősítéséhez, a közbizalom növeléséhez;
- növeli a szervezeti integritást, az átláthatóságot (transzparencia), elszámoltathatóságot;
- elősegíti a tisztviselők hivatástudatának növelését;
- a korrupció megelőzése, és az ellene való fellépés korszerű eszköze;

²⁶ Prugberger Tamás-Nádas György Európai és magyar összehasonlító munka és közszolgálati jog. pp.170.

- segít az érdek-összeütközések megelőzésében, az összeférhetetlenség megszüntetésében;
- a normasértések tisztességes eljárás keretében bírálhatók el, a normasértésnek rögzített szankciórendszere van.²⁷

Előmeneteli rendszer tekintetében ez összefügg és kölcsönhatásban van az életpálya más funkcióival is. Az előmenetel értelemszerűen szoros kapcsolatban van az illetménnyel, hiszen az előmenetel során bizonyos időközönként fizetési fokozatokban is előrelépés történik. Kihat a szabadságra, minél hosszabb a szolgálati jogviszony annál hosszabb szabadságra jogosult a tisztviselő, kapcsolatban van a fegyelmi büntetésekkel, amelyek az előmenetelt visszavethetik. Emellett a minősítéssel/teljesítményértékeléssel, valamint a képzés továbbképzés rendszerével is kimutatható a kapcsolat.²⁸

A teljesítmény értékelése kulcselem a hatékonyság javításában, mind a szervezet mind az azt alkotó egyének szempontjából. Teljesítmény esetében több dimenziót különíthetünk el. Maga a szervezet teljesítménye, a dolgozók egyéni teljesítménye, vagy egyes csoportok teljesítménye, amelyek természetesen összefüggnek.²⁹

Összefoglalás

A közszolgálati életpályamodell elemeinek áttekintésekor láthatjuk, hogy minden elemnek jelentős szerepe van abban, hogy a rendszer jól működjön. A kutatómunka eredményei szerint egyik elem sem elhanyagolható, mivel ezek egy szervezett rendszer elemeit képezik, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy a közszolgálati életpályára lépők egy stabil rendszert lássanak maguk előtt, ahol az előmenetelük biztosítottnak látszik megfelelő képzettség/ végzettség, szolgálati idő letöltését követően.

A rendszer felépítést tekintve látható, hogy hosszútávon és a kellő szakmai háttér biztosításával megfelelő képzettségű személyi állománnyal tudják biztosítani a közszolgálati rendszer működését. Biztos anyagi háttér mutatkozik meg az illetményrendszer és a TÉR rendszer elemeit figyelembe véve, amely csábító lehet a munkaerő piaci aktivitást mutató lakosság előtt. A fentiekben is megjelenő körülmény, hogy mindezek ösztönzőleg hathatnak az egyénre és teljesítményére, az anyagi-erkölcsi megbecsülés mindenképpen pozitívan hat a munkavállalóra. Az értékelési rendszer megmutatja a rendszerben lévő hiányosságokat (személyi állomány terén) és egyfajta folyamatos kontrollt biztosít a munkáltató munkavállaló között, lehetővé téve a hibák azonnali javítását. Rendkívül fontos, hogy az utánpótlás biztosítva legyen és a modell elemeit ismerve célirányosan lehet a felkészítést és az alapképzést végrehajtani. A legnagyobb kincs a képzettség komplexitása miatt a rendvédelemben továbbra is a hozzáértő munkaerő megtartása és továbbképzése.

Figyelemreméltó körülmény, hogy a közszolgálati életpályamodell elemeként szerepelt korábban a lakhatási támogatás bevezetése, azonban ennek joganyagba vagy szakmai állásfoglalásba kerülésére sajnos nem került sor. Az életpályamodell további eleme egy megtakarítási célú biztosítási rendszer kialakítása volt a 2015. évi kormány elképzelések szerint, azonban ezzel kapcsolatosan sem került teljes mértékben a rendszer kialakítása.

Végkövetkeztetésképpen meg kell említeni, hogy a párhuzamosság látható a HJT kialakítása és a 2015 évi új „HSZT” között, azonban a honvédelem területén a szociális biztonságot jelentő intézmények nagyobb hatáskörrel kerültek be a rendszerbe és hatékonyabban alkalmazzák, mint a rendőrségi területen.

²⁷ Petro. i. m 17.

²⁸ Petro i.m. 22.

²⁹ Petro. i.m 38.

Irodalom

- BALÁZS I. (szerk.) (2015.): *Magyar közigazgatási Jog. Általános rész.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- BERDE CS. (2007.): *Emberi Erőforrás Gazdálkodás*, DE AMTC AVK.
- CSEGE Gy.(2015.): A Hajdú Bihar Megyei Rendőr-főkapitányság, valamint a Debreceni Rendőrkapitányság szervezeti sajátosságainak bemutatása. Debreceni Egyetem. pp. 1-71.
- GYÖKÉR I. (1999.): *Humán erőforrás-menedzsment.* Budapest. Műszaki Könyvkiadó.
- HOLLÓSY-VADÁSZ Gábor – SZABÓ Szilvia: *Tehetségmenedzsment a közszolgálatban.* Magyar Közigazgatás, 2016/2, 138–151.
- PETRO Cs. (2015): *A közszolgálati életpálya elemei.* Nemzeti Közszolgálati Egyetem. Budapest. pp. 5-38.
- PÉCSI K. (2016) : *Egyéves az új rendvédelmi életpályamodell I.* Magyar Rendészet. pp. 25-43.
- PRUGBERGER T.-NÁDAS Gy.: *Európai és magyar összehasonlító munka és közszolgálati jog.* Wolters Kluwer Kft. pp.170.
- SZABÓ, Szilvia: *Managerial Responsibility and Efficiency in Public Service (Competency-based Solutions)* AARMS Vol. 15, No. 3 (2016) 271–277. p.
- Szabó Szilvia, Stréhli-Klotz Georgina: *Közszolgálati életpályák Emberi erőforrás áramlás.* http://real.mtak.hu/67267/1/arop_2_2_21_emberi_eroforras_aramlas.original_u.pdf
- DE ÁJK Közigazgatási Jogi Tanszék Közigazgatási jog Általános Rész segédanyag. 2011. évi CXCV tv Kttv. pp.19.
2015. évi XLII. törvény a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról 2018.01.18. állapot szerint.
- 293/2010. Korm rendelet a rendőrség belső bünmegelőzési és bünfelderítési feladatokat ellátó szervek kijelöléséről, valamint feladatai ellátásának, kifogástalan életvitel ellenőrzés és a megbízhatósági vizsgálat részletes szabályainak megállapításáról 2018.01.18. állapot szerint.
- 154/2015. (VI. 19.) Korm. rendelet a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló 2015. évi XLII. törvény végrehajtásáról 2018.01.18. állapot szerint.
- 31/2015. (VI. 16.) BM rendelet a belügyminiszter irányítása alá tartozó rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományát érintő személyügyi igazgatás rendjéről 2018.01.18. állapot szerint.
- 30/2015. (VI. 16.) BM rendelet a belügyminiszter irányítása alatt álló rendvédelmi feladatokat ellátó szerveknél a hivatásos szolgálati beosztásokról és a betöltésükhöz szükséges követelményekről 2018.01.18. állapot szerint.
- Magyary Zoltán közigazgatás-fejlesztési program (mp 11.0) a haza üdvére és a köz szolgálatában (2015.) <https://magyaryprogram.kormany.hu/admin/download/8/34/40000/Magyary-Kozigazgatas-fejlesztési-Program.pdf> (letöltés:2017. december 22.) pp. 5-38.
- http://www.parlament.hu/documents/10181/595001/Infojegyzet_2016_32_kozszolgalat.pdf/f78ea0cf-d18e-48d8-b411-a5958499f4dd?version=1.0&inheritRedirect=true (letöltés:2017. december 22.)

A tiszaburai térségfejlesztés új távlatai

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat koncepcionális részvételével

A vidékfejlesztés kormányprogramjai, a támogatási rendszerek alakulása újlag felveti egyes térségekben a fejlesztés hatékonyságának kérdéseit. Ilyen terület Tiszabura és térsége, melyről megállapítható, hogy a keleti, s még inkább az északkeleti országrészben lejátszódott, illetőleg a jelenben zajló folyamatok kedvezőtlenül hatottak, sőt még ma sem kifejezetten kedvezőek a fejlettebb térségekhez történő felzárkózás számára.

A régtől fogva meglévő távolságok csökkentésére számos kezdeményezés történt. A szocialista korszak jellemzője, a területi kiegyenlítődés politikája elmozdulást jelentett, de 1989 után a fejlesztési irányok és források átrendeződése más helyzetet eredményezett, máig követhető igyekezettel a változtatások érdekében.

A régióra irányuló vizsgálatok helyet kaptak az MTA hároméves (1997-1999) nagyszabású Nemzeti Stratégiai Kutatások Programjában is, „*Új környezeti, gazdasági, települési és társadalmi folyamatok az Alföldön*” címmel.

A közkeletű elnevezéssel Alföld II. Kutatási Program keretei között (a debreceni csoport koordinálása mellett) folyt az ún. „határmente program”, amelynek komplex –köztük széles körű kérdőíves – vizsgálatai az Északkelet-Alföld határ menti területeire, és településeire irányultak, főbb eredményei hozzáférhetőek (Baranyi 1999; Baranyi–Balcsók–Dancs–Mez ő 1999).

Az Alföld II. kutatási programban végzett másik feladat „A sikeres városok az Alföldön” című kutatás megkezdése volt, amit jórészt Enyedi György akadémikus ez irányú gondolatai inspiráltak.

A különböző szempontok és tényezők alapján az MTA RKK ATI négy kutatóhelye, a gazdasági-társadalmi fejlettségét tekintve sikeresnek ítélt öt alföldi város, illetőleg a közvetlen vonzáskörzetükből kijelölt két-két település, *Gyula* (Kötegyán, Elek), *Kalocsa* (Foktő, Szakmár), *Mátészalka* (Járm, Ópályi), *Szeged* (Domaszék, Deszk) *valamint benünket érintőleg Szolnok* (Tószeg, Besenyszög) alakulását vizsgálta.

Mátészalka vizsgálata sokrétű (Baranyi Béla–Balcsók István (2000), Besenyszög várossá alakulása érdemleges kutatásokon alapult (Murányi István–Szoboszlai Zsolt (1999), (Besenyszög város, 2013) mely anyagok Tiszabura kapcsolatában is felhasználhatóak. A települések fejlődésének útjával, a várossá nyilvánítással a PTE TTK tudományos kutatói külön honlapon foglalkoznak (varossanyilvanitas.hu). Vizsgálatainkhoz Besenyszög várossá alakításának jellemző folyamatát is figyelembe vettük.

Az Alföld II. kutatásba bevont települések kiválasztása a fejlettségi kritériumokat meghatározó többváltozós statisztikai eljárással történt, kijelölve a városok vonzáskörzetéből egy „magasan fejlett” (Mátészalka esetében Ópályi) és egy „alacsonyan fejlett” (Járm) települést, hogy példájukon keresztül vizsgálható legyen a „sikeres városoknak” ítélt, a közvetlen környezetükre gyakorolt, a sikeresség elemeit továbbadó kisugárzó hatása.

A figyelemre méltó *sikeresség* Mátészalka esetében relatív, *szigetszerű* jelenség, hatása közvetlen környezetére meglehetősen esetleges. Igazi kitörésről, a helyi gazdasági-társadalmi élet egészét átható „nekilendülésről” aligha lehet szó.

A Besenyszöggel való összehasonlítás célja annak megismerése volt, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján a fejlődésre esélyes Tiszabura és környezete valóban fel tudja mutatni a fejlődés jövőbe mutató jeleit, illetve rendelkeznek-e a sikerességet meghatározó alapvető tényezőkkel?

Esetünkben még fontosabbá teszi a kérdések megválaszolását az a tény, hogy Tiszabura egy viszonylag fejletlen térségben mutatja fel a sikeresség ismérveit. Mérlegelendő, hogy a település csak szűkebb környezetéhez mérten tekinthető-e fejlődőképesnek, vagy az Alföld egészéhez viszonyítva is? Az utóbbi esetben ugyanis képes lehet a tágabb környezet, az egész szabolcs-szatmár-beregi térség megújulásában való aktív részvételre, a változások elősegítésére.

A települések sikere és sikertelensége

Mindenekelőtt a sikeresség fogalmát szükséges meghatároznunk. Milyen településeket tekinthetünk sikeresnek, illetve hogyan is kell értelmeznünk a sikeresség – relatív – fogalmát?

A települések „Mi a siker?”-lehetőségeit keresve, a kérdésben Enyedi György meghatározására támaszkodunk. Szerinte a települések versenyében nyertesek és vesztesek szerepelnek – a „sikeres település” jelző azokra a településekre igaz, amelyek a leginkább tudtak és tudnak alkalmazkodni a politikai-gazdasági-társadalmi változások teremtette új helyzetekhez, vagyis sikeresen válaszolnak a felmerülő kihívásokra, változtatási dinamikájuk tartósan (fenntarthatóan) érvényesül.

A sikeresség minden esetben relatív. A konkrét adatok alapján azonban mégis mérhető fogalom, és ebben a statisztikai mutatók, faktoranalízisek, dokumentumelemzések, a lakosság véleményét tükröző felmérések meginterjújk nyújthatnak segítséget.

Egy-egy település fejlődésének dinamizmusát akkor lehet igazán jól érzékelni, ha nemcsak önmagához, de szűkebb és tágabb környezetéhez viszonyítva is vizsgáljuk az előrelépést – vagy a visszafejlődést. Így jobban megérthetjük a sikeresség okait és körülményeit, emellett pedig a település sikerességének egy újabb mércéjéhez juthatunk: képes-e az adott település fejlődésének pozitív eredményeit közvetíteni a közvetlen környezetében levő más települések irányába, képes-e a saját térségét is dinamizálni, avagy sikeressége csupán önmagára korlátozódó szigetszerű jelenség?

Egy-egy település és környezetének fejlődőképessége, sikeressége számos szempont alapján értékelhető. Enyedi György városokra vonatkoztatott, de általános érvényű felsorolásában a siker tíz, egymással szorosan összefüggő tényezőjét említi meg. Ezek együttes jelenléte biztosítja a település sikerét (Enyedi 1997, 2-5).

A sikeresség tényezői a következők:

- 1.) A sikeres település képes a gazdasági szerkezetének változtatására;
- 2.) A sikeres település szolgáltató szektorában magas az értékű ágazatok aránya;
- 3.) A sikeres településre jellemző a tudás-alapú termelés;
- 4.) A sikeres településen erős az innovációs képesség;
- 5.) A sikeres településen döntések születnek;
- 6.) A sikeres településben erős és gyarapodó a középosztály (ennek aránya bármily mértékű is, lényeges tényező);
- 7.) A sikeres település nagy értékű környezetet nyújt és színvonalas közszolgáltatást biztosít, ami egyben gazdaságfejlesztő tényező is;
- 8.) A sikeres település képes jól kezelni konfliktusait;
- 9.) A sikeres településnek jelentősek a külső kapcsolatai;
- 10.) A sikeres településen növekszik a jövedelem és a foglalkoztatás.

A település-siker tíz tényezőjét összegezve az tekinthető sikeres településnek, amelyben

- növekszik az előállított jövedelem, e jövedelem jelentős része helyben marad újra-befektetésre, vállalkozói- és személyi jövedelemre, adók formájában a település működtetésére és fejlesztésére,
- a személyi jövedelemnövekedésből a lakosság széles rétegei részesülnek ,
- a gazdasági növekedés nem károsítja, hanem gazdagítja a település természeti, épített és kulturális környezetét (Enyedi 1997, 6).

A települések állandó versenyhelyzetéből kiindulva azok a települések sikeresek, amelyek a települések közötti versenyben a győztesek táborába kerülnek. *A siker egyik mércéje a gyors alkalmazkodóképesség mellett a megfelelő érdekérvényesítés, a helyi adottságok minél jobb kihasználása.*

Amennyiben az adott település képes megbirkózni ezekkel a feladatokkal, úgy a sikeresség valóban kézzelfogható, külső jegyekben is megnyilvánul. Ilyennek tekinthető *a hosszú távú és stabil jövedelemnövelés, a népességnövekedés és az ezt kísérő foglalkoztatás-bővülés, valamint a térségi gazdasági és kulturális szerepének erősödése.*

A sikerességnek természetesen nem csupán kifelé megnyilvánuló eredményei, hanem a fejlődést alapjaiban meghatározó tényezői is vannak. Az új körülményekhez való sikeres alkalmazkodást erőteljesen befolyásolja többek között az, hogy

- az adott településen végbement-e az ágazati struktúra átalakulása, a gazdasági szerkezetváltás; és hogy
- az ennek során fellépő megrázkódtatásokat tudták-e megfelelően kezelni?

Fontos kérdés, hogy a szerkezeti váltás során kellően *megerősödött-e a terciér szektor*, és megjelentek-e a terciér tevékenység bizonyos modern elemei, amelyek biztosíthatják a további fejlődést. Az sem mellékes, hogy a gazdasági ágakban mennyire van jelen és/vagy előrehaladott a versenyképességet biztosító elengedhetetlen *innovációs és technológiai váltás.*

A térség dinamikus fejlődéséhez elengedhetetlen a döntéshozó gazdasági hatalom jelenléte, a település és térségének fejlődését befolyásolni képes megfelelő koncentráció, amely felsőbb szinteken is megfelelően képviselni képes a település érdekeit. Ezek a kellő szintű megléte biztosítékot jelent *a helyi gazdaság kor követelményeinek megfelelő, tudás-alapú termelésre történő* átállítására, ami a sikeresség szempontjából kulcskérdés.

A tudás-alapú termelés nem képzelhető el a szükséges *emberi tőke, a kvalifikált munkaerő*, illetve az ennek megtartására szolgáló minél jobb életkörülmények biztosítása nélkül, és csak az erre kellő figyelmet fordító települések őrizhetik meg továbbfejlődési esélyeiket a jövőre nézve.

A gazdasági élet sikeressége alapvetően befolyásolja a településen élők *életminőségének*, mindennapjainak *alakulását*, mivel ez elszakíthatatlanul kötődik *a jövedelmek és a foglalkoztatás szintjéhez*, ami döntően a helyi gazdaság teljesítőképségeének függvénye.

Ezek a tényezők meghatározzák a *helyi társadalom szerkezetét és összetételét*; hatással vannak többek között a polarizáltság, a jövedelmi különbségek mértékére, valamint arra, hogy kialakulhat-e egy erős, a változásokat továbbvinni akaró és támogatni képes, *helyi öntudattal rendelkező középosztály.*

Fontos kérdés, hogy milyen irányba hatnak a környezeti és anyagi, ezeken keresztül pedig az életkörülmények változásai: támogatják-e ezeket a folyamatokat, vagy éppen az ellentétes irányba hatnak?

A helyi önkormányzatoknak abban van szerepe, hogy milyen hatásfokkal képesek kezelni a környezeti változások folyamán fellépő *negatív externáliákat* (környezetszennyezés, a közlekedés és tömegközlekedés problémái stb.), mert ez mindinkább meghatározó tényezője a lakónépesség megtartásának, illetve gyarapításának tekintetében.

A településen belül jelentkező tendenciák mellett *figyelmet kell fordítani a település és környéke külső kapcsolatrendszerének ápolására, fejlesztésére*. Ez egyaránt vonatkozik a legszűkebb és a legtágabb környezettel való harmonikus együttműködésre (közös beruházások, oktatás, turizmus stb.). Az informatika rohamos fejlődése miatt nem lehet sikeres az a település, amelyik nem tud hatékonyan hozzákapcsolódni a nagyobb innovációs központokhoz. Ez azonban csak akkor következhet be, ha biztosítani tudják az információk szabad és gyors áramlását; tehát az elektronikus elérhetőséget is a lehető legmagasabb szintre kell fejleszteni, hogy minél zavartalanabb legyen a kapcsolattartás a központi hatalommal, és minél gyorsabban lehessen reagálni a változásokra.

Múlt és jelen, avagy a kialakult helyzet főbb jellemzői

Megállítandó az elvándorlás. A helyi értelmiség megtartása nem pusztán gazdasági érdek, hanem a helyi társadalom összetétele, aktivitása, cselekvőképessége szempontjából is kulcskérdés, A legnagyobb cselekvőkészség ugyanis ezt a csoportot jellemzi (a megfelelő életkörülmények megléte esetén), de — az eddig megkérdezettek véleménye alapján — jelenleg inkább a mindennapi megélhetési gondok kerültek előtérbe, ez pedig a közösségi élet iránti közömbösséget vonja maga után.

Ez ellen tesznek a civil szervezetek, de eredményeik ma még eléggé korlátozottak. Bizonyítja ezt az országgyűlési és az önkormányzati választásokon való csekély részvétel, vagyis a helyi politikába, a települések jövőjébe való beleszólás egyre mérséklődő igénye.

A térség fejlődésének dinamikája elképzelhetetlen a dinamikus társadalom és civil mozgalmak nélkül, és ez a következő időszakban sem lesz másképp. Ezért a lehető legnagyobb támogatásban kell részesíteni azokat a szervezeteket, amelyek a társadalmi aktivitás érdekében kívánnak fellépni, bár az igazi megoldást az jelentené, ha létrejönne egy biztonságos anyagi háttérrel rendelkező, húzóerőt jelentő helyi agrár- középosztály.

Jelen pillanatban még nincs érzékelhető feszültség az egyes társadalmi csoportok között, de vannak a jövőre nézve aggasztó tendenciák. Ilyen fenyegető veszély a társadalmi polarizálódás, a jövedelmi különbségek növekedése miatti feszültségek felszínre kerülése. Sajnálatos módon a jövőben sem a gyors meggazdagodás miatt nő majd a távolság az egyes rétegek között – a térségben ugyanis még nem alakult ki szorosabb értelemben vett és irritálóan fényűző életmódot folytató gazdasági elit –, hanem a fokozatos elszegényedés miatt Tiszaburán az egy főre vetített helyi adó alacsony mértékű és ez már nem igen emelhető tovább.

Ez nem pusztán a munkanélküliség, hanem a cigány népesség fokozatosan növekvő aránya miatt is előre prognosztizálható. Emiatt valószínűleg néhány településen az etnikai problémák megjelenésével is számolni kell majd, bár jelen pillanatban az együttműködés általában harmonikusnak nevezhető a kisebbségi szervezetekkel; a gondok ma még csak a magasabb arányú cigány népességgel rendelkező falvakban jelentkeznek, ahol ez általában elriasztja a betelepülni szándékozókat.

Tiszabura település külső megítélése nemcsak a környezeti kultúra nevelő hatásáért fontos, hanem az idegenforgalom szempontjából sem nevezhető mellékesnek. Ebben az ágazatban pedig lehetőségei vannak Tiszaburának is.

Az egyik helyi tennivaló, hogy nemcsak az itteni lakosság, hanem a külső szemlélő számára is vonzóvá kell tenni a települést és környékét. Ennek megfelelően a turisztikai igényeket kiszolgáló szállás- és vendéglátóhely fejlesztés mellett nagy figyelmet kell fordítani a településképre is. Pl. a meglévő parasztházak felújításával, a falusi vendéglátás meghonosításával (a déli, Tiszaroffal szomszédos térségben és Pusztataskonyban hétvégi házas üdülő- és pihenőterület) valamint a Honvéd és Dankó utcák meghosszabbításában új lakóközvet létrehozásával könnyvelhetnének el jelentős sikereket. A település építményei jel-

lemző és felismerhető arculatot adnának a településnek. Sokat lendíthetne Tiszabura kulturális életén és idegenforgalmán, ha sikerülne létrehozni egy, helyi múltú és jelenben is élő hagyományörző-megújító rendezvényt. Az idegenforgalom fellendítésének azonban ezen kívül is megvannak a lehetőségei (a halászat emlékei, üdülővezet), így a település az eddig nem igazán ismert vidékre irányuló turizmus központjává is válhatna. Ehhez viszont nem elegendőek pusztán a belső törekvések és a jobb önmenedzselés: szükséges a fizetőképes bel-, illetve külföldi kereslet. Azonban a közeljövőben nem kell kezelhetetlenül nagy tömegű látogatóra számítani, a hazai turisták számát fékezi a térség eddig rossz nehézkes elérhetősége (PR, marketing, közlekedési kapcsolatok).

A térség további fejlődésében a legfontosabb szerep mindenképpen a helyi önkormányzatoké. Egyrészt azért, mert a fentebb felsorolt területeken meglévő, a fejlődést hátráltató gátak felszámolása és az adottságok minél jobb kihasználása nagymértékben függ a testületek tevékenységétől is.

Az Európai Unióhoz való tartozás következtében a térség előtt hatalmas lehetőségek nyílnak meg, és sok függ attól, hogy az önkormányzatok mennyit tudnak majd kiaknázni ezek közül. Az elmaradott térségeknek juttatott támogatások, forrást jelenthetnének a szükséges fejlesztésekre, a fejlettebb területekhez való felzárkózásra. Ezekre a forrásokra pedig mindenképpen szükség lesz, mert a térség önerőből már ma sem képes ezek előteremtésére, és a jelenlegi tendenciák megmaradása mellett a jövőben is külső támogatásra lesz utalva.

A tényleges sikerekhez azonban elengedhetetlenül szükség lesz az önkormányzatok eddigi agilitásának megőrzésére (sőt fokozására), és a térségre vonatkozó szilárd fejlesztési irányelvek kidolgozására. Ez azonban csak abban az esetben képzelhető el, ha a jelenleginél nagyságrendekkel jobb lesz a települések közötti együttműködés. Ezek viszont csak akkor lehetnek eredményesek, ha az esetleges múltbeli sérelmeket félretéve sokkal tágabb teret kap az együtt illetve egymásért való gondolkodás.

Következtetések és javaslatok

Az értekezésben szereplő – tudományos háttérmunkával megalapozott – szekunder és primer kutatások alapján az alábbi következtetésekre jutottam és javaslatokat teszek. Mindezek a máltaiak meghívásával/megbízásával új tartalmakat is kapnak.

Értekezésemben feldolgoztam a térség helyzetét. Figyelembe vettem a Nagyunság három kistérségének 23 települését érintő agrár-és vidékfejlesztési koncepciót (2014-2020), mely része a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat alapvető stratégiai célkitűzéseinek. Ezekben szerepel:

- a) tájgazdálkodás meghonosítása,
- b) a vízkészlet-gazdálkodás fejlesztése,
- c) az árvíz-, belvíz és aszályveszélyeztetettség, valamint a klímaváltozás okozta környezeti fenyegetettség csökkentése,
- d) a helyi gazdaságfejlesztés,
- e) egyfajta újraparosítás,
- f) az elérhetőség javítása,
- g) tájkonform turizmusfejlesztés, és
- h) a fenntartható foglalkoztatás megalapozása.

Értekezésemben a térséget elemezve, a lehetséges kitörési pontok, prioritások -, a prioritásokhoz illeszkedő beavatkozási célterületének tartom a vízgazdálkodás, öntözéses gazdálkodás megalapozását és fejlesztését¹. Az öntözéses gazdálkodás nem új a területen, de

¹ www.jnszm.hu/feltolt/File/tfi/Tervezes/nagykunsagi_vidékfejlesztési_terv_2013.pdf-(2016.04.20.)

konkrétan Tiszabura az a térség, ahol ez a feladat megvalósításra kerülhet a fenntartható fejlődés és a mezőgazdasági termelés hatékonyabbá tétele érdekében.

Ez alapján a tiszaburai önkormányzat és termelők (mezőgazdasági nagy- és magángazdálkodók) bevonásával intenzív előkészítéssel megtörténhet a terület vízzel kapcsolatos „újraiparosítása”. A főbb teendők az alábbi irányokban rendeződnek:

A hagyományosan agrártermelésre alapozott terület megfelelő termelési adottságokkal, de egyenetlen agrárspecifikus tudástőkével rendelkezik. Az Európai Unió és a hazai vállalkozási tendenciákat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a legkisebb vállalkozások – esetünkben a családi gazdaságok - foglalkoztatják a legtöbb munkaeerőt. Az Európai unió által biztosított támogatási formák elsősorban nem ezen szegmensre fókuszálnak; ennek oka a beruházási képességük alacsony volta.

A mezőgazdasági mikro- és kisvállalkozások nem ismerik a korszerű üzleti infrastruktúra rendszereket, így fennmaradási esélyük - az amúgy is speciális ismereteket igénylő agár szektorban – alacsony. A KSH 2011-es adatai szerint hazánk viszonylatában az induló vállalkozások 5 éves túlélési esélye 50%.

Tekintettel arra, hogy ágazat-specifikus felmérés nem történt, így csak általános adatokból tudunk kiindulni. EU, OECD, KSH adatok támasztják alá azt a tényt, hogy ezen vállalkozások rendkívül alacsony szintű tudással rendelkeznek a következő speciális üzleti területeken:

- korszerű mezőgazdasági technika ismeretek (pl. csepegtető, víztakarékos öntözési technológia),
- pénzügy, számvitel, kontrolling, adózással kapcsolatos ismeretek (pl.: beruházás finanszírozás, cash-flow...),
- marketing (pl.: termékértékesítés, piac és termékpozicionálás...),
- jog (pl.: munkajogi, polgárjogi ismeretek, szerződéses fegyelem...),
- stratégiai (pl.: saját tevékenység üzleti tervezése...),
- üzleti adminisztráció (folyamatok szabályozása, követése, iratkezelés...),
- vezetői ismeretek (humán erőforrás gazdálkodás, toborzás, kiválasztás, teljesítményértékelés...).

Az ismeretek szélesebb körű elsajátíttatására és fejlesztésére tiszaburai központtal létrehozandó egy fejlesztő-, képző központ. Ennek az üzleti központnak a keretében nyújtott komplex és integrált szolgáltatások biztosításával biztosítanék az agrárvállalkozások - az Európai Unióban is egyedülálló - támogatását teljes életciklusuk alatt.

A tiszaburai agrárvállalkozások támogatására felépített platformszolgáltatás virtuális, fizikai infrastruktúrára, valamint üzleti alkalmazásokra és üzleti szolgáltatásokra épül. Az agrárszektorban megvalósuló gazdaságfejlesztési célokat a források, eszközök és folyamatok közötti kapcsolatrendszer kiépítésével támogatja a platformszolgáltatás. A vidék helyzetének átfogó javítását célzó szolgáltatási modell a helyi partnerek bevonásával épül fel, támogatva ezzel a térség megtartó erejének növelését, valamint a foglalkoztatottsági szint növelését.

A szolgáltatási keretrendszerben a következő együttműködő partnerek találhatók:

- helyi résztvevők,
- pénzügyi-, számviteli szolgáltatók,
- üzleti tanácsadók,
- képző partnerek,
- a feladatban részt vállaló felsőoktatási intézménye.

A térségben fellelhető agrár-intellektuális tőkébe történő beruházás támogatja a helyi kapacitások fejlesztését. A platformszolgáltatás által nyújtott informatikai megoldások lehetővé teszik a térségben működő vállalkozások számára a földrajzi diverzifikációban rejlő nehézségek feloldását.

Az üzleti modell a következő szolgáltatásokat biztosítja:

- a vízfelhasználás rendszerének vízföldrajzi megalapozását,
- az öntözéses technológia rendszerének telepítését,
- cégalapítás: székhely, ügyvéd, könyvelő, bankszámla) egységes csomagban,
- cégindítás: üzleti tervek, e-mail, webkikötő, arculat, recepció, ügyfélszolgálat,
- üzemeltetés: technológiai és energiaszolgáltatás,
- könyvelés, virtuális iroda, tárgyalóhasználat, fizikai iroda,
- képzés: gyakorlati, duális képzésforma, online tananyagok, internetes tréningek, tantermi típusú képzések, súllyal a felnőttképzésre,
- tanácsadás: üzleti, marketing, piaci értékesítés, jogi, HR szolgáltatások.

Egy tiszaburai központ létrehozása a Vidékfejlesztési Minisztérium hatáskörébe tartozó vidékfejlesztési szakpolitikai intézkedés foganatosításával, kiemelt projekt keretében valósítható meg. A kiemelt projekt keretében egy non-profit, korlátolt felelősségű társaság hozza létre az üzleti modell alapját képző platformszolgáltatást. A létrehozandó központ különböző csatornákon és partnereken keresztül értékesíti a platformszolgáltatás szaktudását, melyek a következők: online marketing eszközök (SEO, AdWords, Social Marketing), együttműködő partnerek (NAKVI, MVH, Önkormányzatok), üzleti partnerek (ügyvédi irodák, könyvelő irodák, pénzügyi szolgáltatók, bankok, biztosítók).

A tiszaburai cél-fejlesztési központ haszna:

- 1.) egyedi, mezőgazdasági vállalkozástámogatási rendszer,
- 2.) az agrárszektor jövedelemtermelő legkisebb vállalkozásainak értelmes és hasznos támogatása,
- 3.) a mikro- és kis agrárvállalkozások a konkrét és mérhető szolgáltatásokért (nagyvállalati szintű eszközöket kapnak megoldásként, melyeket amúgy nem tudnának megfizetni,
- 4.) a térség agrár-szektorában. új munkahelyek létrehozása és munkahelyek megtartása érhető el,
- 5.) az önfoglalkoztatás segítése, egyéni szaktudás és szakmai identifikáció erősítése,
- 6.) a vállalkozások túlélési esélyeinek, a fenntarthatóság lehetőségének javítása,
- 7.) vidék- és területfejlesztés,
- 8.) az agrárfoglalkoztatási stratégia megvalósítása közfoglalkoztatásból önfoglalkoztatásba való átmenet támogatása,
- 9.) a munkanélküliség csökkentése,
- 10.) projektgenerálás (fejlesztés, turizmus, befektetés, külföldi befektetés)
- 11.) referencia más térségek számára.

A hosszú évek óta elhúzódó negatív állapotok felszámolására a kormány stratégiai értékű intézkedésre kényszerült. A 1391/2016. (VII. 21.) korm. határozat Tiszabő és Tiszabura települések helyzetének rendezéséről teendők szervezésére megbízta a Magyar Máltai Szeretetszolgálatot, emellett felhívja az emberi erőforrások miniszterét, hogy a belügyminiszter, a nemzetgazdasági miniszter, a földművelésügyi miniszter és a miniszterelnökséget vezető miniszter bevonásával és együttműködésével Tiszabő és Tiszabura társadalmi felzárkózása és a problémák hosszú távú megoldása érdekében készítsen komplex intézkedési tervet. Ebben a tervben a képzés, felzárkóztatás mellett hangsúlyosan szerepelnek a hátrá-

nyos helyzet felszámolásával kapcsolatos teendők. Eredményeképpen a terület jövője megbízható távlatokra tekinthet, önellátási potenciálja és a terület hozzájárulása a nemzetgazdasági teljesítményekhez kedvezően alakulhat.

A kormány az elkövetkező évekre meghirdetendő aprófalvak és kistelepülések modernizációs programja a tiszaburai térségben megváltoztatja az eddigi elképzeléseket és új irányokba tereli az eddig megalapozott tevékenységet. Jele ennek, hogy a Magyar Máltai Szeretetszolgálat széleskörűen felmérte a fejlesztendő településeket. Országosan 300, erősen lemaradt térséggel számolunk, amelyek között Tiszabura a 8., a kompozit indikátor értékei alapján. A fejlesztés célja, hogy az eddigi ismeretek és tapasztalatok nyomán újraépüljenek azok a komplex támogatórendszerek, amelyek a jövőben tartósan az állami források igénybevételével a MMSZ koordinációja mellett a térségnek tényleges eredményt hoznak.

Irodalom

- Baranyi Béla, Balcsók István (2000) Mátészalka, a sikeres város – igazi siker-e vagy csak reményt keltő kitérési kísérlet? *Tér és Társadalom* XIV. 2000.1.101-128. A tanulmány az OTKA T 023004. számú kutatási program keretében készült.
- Baranyi B. (szerk.) (1999) Északkelet-Magyarország és a határok. Északkelet-Alföld határ menti területeinek helyzete — a felzárkózás lehetőségei és esélyei. Az MTA Stratégiai Kutatások Az Alföld II. kutatási program, Új környezeti, gazdasági, települési és társadalmi folyamatok az Alföldön című alprogram 2. tudományos részjelentése. Debrecen, MTA RKK ATI Debreceni Csoportja.
- Baranyi, B.—Balcsók, I.—Dancs, L.—Mező, B. (1999) *Borderland Situation and Periferality in the North-Eastern Part of the Great Hungarian Plain*. Discussion Papers, 31. Pécs, Centre for Regional Studies.
- Besenyszög város, 2013. Az Alaptörvény 9. cikk (4) bekezdés h) pontja, valamint a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 96. § (5) bekezdése alapján a köztársasági elnök - a közigazgatási és igazságügyi miniszter javaslatára - (325/2013. (VII. 10.) KE határozatával) a városi címet adományozta a *Jász-Nagykun-Szolnok megyei Besenyszög községnek*. <http://www.varossanyilvanitas.hu/index.html>
- Cservényák L. (szerk.) (1984) *Szabolcs-Szatmár*. Magyarország megyéi. Budapest, Kossuth.
- Csordás L. (1999) Területi különbségek az Északkelet-Alföld határmenti területein. Északkelet-Magyarország és a határok. Északkelet-Alföld határ menti területeinek helyzete — a felzárkózás lehetőségei és esélyei. — Baranyi B. (szerk.) Debrecen, MTA RKK ATI Debreceni Csoportja. 47-110.
- Enyedi Gy. (1995) Városverseny, várospolitika, városmarketing. — *Tér és Társadalom*. 1-2.1-3.
- Enyedi Gy. (1996) *Regionális folyamatok Magyarországon*. Budapest, Hirscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.
- Enyedi Gy. (1997) A sikeres város. — *Tér és Társadalom*. 4.1-7.
- Frisnyák S. (szerk.) (1998) Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája 2. Társadalom és gazdaság. Nyíregyháza.
- Kasza Sándor (sorozatfőszerk.) (1998) *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kézikönyve*. (Magyarország Megyei Kézikönyvei 15. köt.). Kaposvár, Ceba Kiadó.
- Kormányhatározat 2016. A 1391/2016. (VII. 21.) Korm. határozat Tiszabő és Tiszabura települések helyzetének rendezéséről.
- Magyar Máltai Szeretetszolgálat. Összefoglaló a Magyar Máltai Szeretetszolgálat (MMSZ) javaslata a legnehezebb helyzetű települések fejlesztésére. Kézirat. Mellékletekkel. Budapest. 2017.
- Murányi István-Szoboszlai Zsolt (1999) Sikeres városok és falvak az Alföldön (Szolnok-Tószeg-Besenyszög). (Esettanulmány a VI. altémához) *Szolnok .MTA Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézete*.
- Szabó M. (1975) Szabolcs-Szatmár megye és városai. *Magyarország megyéi és városai*. — Kulcsár V.—Lackó L. (szerk.) Budapest, Kossuth.
- Tiszabura napjainkban. http://www.tiszabura.hu/tiszabura_napjainkban.html
- varossanyilvanitas.hu honlap <http://www.varossanyilvanitas.hu/index.html>

Tolerancia és érzékenység

Társadalmi és kulturális sokszínűség a közép-kelet-európai V4 országokban

1. Bevezetés

A „Tolerancia és érzékenység” című kutatásunkat alapvetően a Pécsi Tudományegyetemen folytatott oktatói tevékenységünk során a hallgatónkkal folytatott beszélgetések, néha szakmai viták motiválták.

Az „állampolgárság”, az európai „migráns-ügy”, az ehhez kapcsolódó tolerancia és intolerancia gyakori beszédtema napjaink Magyarországnak közéletében, ill. közbeszédében. Mindez nem hagyta érintetlenül egyetemi hallgatónkat sem, ezért a kutatásban résztvevő szakmai team történész, közgazdász és HR-szakember, jogász és pszichológus tagjai arra szövetkeztek, hogy objektív mérések – az alábbi anonim kérdőív – segítségével feltérképezzék a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar (KPVK) hallgatói körében a témával kapcsolatos véleményeket, álláspontokat.

Jól tudjuk, hogy kutatási témánk több vonatkozásban is megosztó jellegű. A mai magyar társadalom különböző szereplői – politikai-közéleti, szakmai-tudományos, egyházi stb. – külön-külön és egymáshoz viszonyítva is eltérő véleményeket, sőt gyakran „biztos tudást” is hangoztatnak a közéleti arénában véleményük megfogalmazásakor. Gyakran az erő hangja és a hang ereje elnyomja a józan érveket, a „*vox humana*”-t, megnehezítve ezzel az objektív tájékozódás és ítéletalkotás folyamatát.

A vizsgált problematika összetettségét jól bizonyítja, hogy a jelen tanulmány szerzői sem értenek maradéktalanul egyet minden kérdés megítélésében, de ezzel együtt konszenzussal tudtuk összeállítani kérdőívünket és annak értékelését is egyetértéssel végeztük.

Egy fontos történelmi példa állt gondolkodásunk középpontjában. A kollektív bűnösség és büntetés „eredménye” mindig az emberiség tragédiáihoz vezetett. Elég, ha csak a 20. század európai történetét nézzük, ahol a 2. világháború előtti és alatti zsidóüldözés a holokauszt borzalmába, vagy a világháború után a németység, mint „fasiszta nemzet” megbélyegzése a németek (és sok egyéb nemzet között a magyarok) millióinak Szovjetunióba, „*malenkij robotra*” szállítása, vagy a közép-kelet-európai németység és magyarság „csak” otthonából történő elűzése örök mementóként figyelmeztet mindenkit a kollektív megítélés téves voltára.

Kutatásunk kiszélesítését tervezzük a jövőben. Magyarországon is igyekszünk nagyobb egyetemi hallgatói kört – a Pécsi Tudományegyetemen kívül is – bevonni vizsgálódásainkba, de tervezzük a V4 országokban (Csehországban, Lengyelországban, Szlovákiában), valamint Németországban, Litvániában lévő partneregyetemünk hallgatóit is megszólítani kérdőívünkkel.

Meggyőződésünk, hogy csak az objektív vélemények megismerése, az őszinte párbeszéd oldhatja meg korunk „rázós” kérdéseit és nekünk, mint egyetemi oktatóknak, a jövő értelmiségének tanárait csak ez a cél vezetheti.

2. Kutatási eredmények

Közép-Kelet-Európa történelmét meglehetősen viharos múlt határozta meg. A folyamatosan változó gazdasági-társadalmi struktúrák, hatalmi viszonyok és a sajátos geostratégiai helyzet hasonló gazdasági, társadalmi, illetve politikai mintázatok kialakulását eredményezte. E határokkal szétszabdalt régió országai alapvetően azonos vagy nagyon hasonló kihívásokkal szembesültek az elmúlt évtizedekben. A szocializmus évei, a 1990-es évek gazdasági, társadalmi és politikai változásainak kihívásai, az átmeneti gazdaság, a globalizáció és az európai integrációs folyamatok hatásai a régió országaira egyaránt hatást gyakorolnak.

A régió országai történelmi múltjukból fakadóan multikulturálisak és multinacionálisak. A tolerancia szintje azonban a múltban (és minden bizonnyal a jelenben is) alapvetően az adott országok gazdasági teljesítményétől és az egyes, kisebbségekhez tartozó társadalmi csoportok (kulturális) asszimilációjának mértékétől függ. Ha a kedvező gazdasági tevékenységek eredményeképpen szélesebb társadalmi csoportoknak van reális esélye a jólét egy bizonyos szintjének elérésére, a tolerancia szintje általában magasabb, és a társadalmi, kulturális sokszínűség elfogadása sem okoz feszültségeket. Ugyanakkor, ha egy adott ország lakossága közös kulturális értékeken osztozik, a tolerancia és a különbségek elfogadása is nagyobb eséllyel valósul meg.

Ha azonban a gazdasági teljesítmény és az erőforrásokhoz való hozzáférés korlátozott, valamint folyamatosan léteznek olyan társadalmi csoportok, akik a többségi társadalom kulturális értékeitől eltérő értékekkel, hagyományokkal rendelkeznek, illetve más kultúrával rendelkező csoportok jelennek meg az adott országban, akkor nagy valószínűséggel e kihívások komoly társadalmi zavarokat, előítéleteket, és az elfogadás hiányát eredményezhetnek, hozzájárulhatnak a migrációs folyamatok elutasításához, a roma népességgel kapcsolatos előítéletek növekedéséhez, vagy éppen az antiszemitizmus erősödéséhez.

A fenti témával kapcsolatos kutatásaink a „*Social, Cultural, Ethnical and Politics Aspect of Migration in the Context of Civic Education*” visegrádi projekthez kapcsolódnak (projekt azonosító: 21610139), amelynek keretében a tolerancia és érzékenység jelenlegi helyzetét, a térség társadalmi és kulturális sokszínűségének kihívásait, valamint a migrációs folyamatok társadalmi, kulturális, etnikai és politikai aspektusait térképezzük fel a régióban. E kutatás első lépéseként a magyarországi egyetemi polgárok körében végeztünk felmérést, kapcsolódva a projektben vállalt feladatokhoz.

A vizsgálat célja, hogy pontosabb képet kapjunk a felsőoktatásban tanuló hallgatók emberjogi tájékozottságáról, valamint a kiszolgáltatott élethelyzetben lévők iránti érzékenységről. Jelen tanulmányunk a 2017. március 1-31. között végzett adatgyűjtés eredményeit vázolja fel, lényeges azonban megjegyezni, hogy kutatási témánk túlmutat a visegrádi projekt keretein, a lekérdezés több országra történő kiterjesztése, valamint a kapott adatok összehasonlító elemzése az előttünk álló időszak feladata.

A kutatáshoz online kérdőívet használtunk, és a fent említett időszakban közel 200 válaszadótól kaptunk értékelhető válaszokat (lásd a mellékletben szereplő kérdőívet). Az eredmények értékelése Likert-skála segítségével történt, adataink a kapott értékek számtani átlagán alapultak. Kérdéseink a következő öt témára koncentráltak:

- a tolerancia, érzékenység, alapvető jogok, szabadságok és elvek (tudás és fontosság) iránti attitűdök;
- hajlandóság mások megsegítésére, mások jogainak megvédése;

- a különböző társadalmi csoportok esélyegyenlőségének támogatása;
- a kutatási témához kapcsolódó társadalmi folyamatok és jelenségek a válaszadók, illetve mások általi megítélése;
- témával kapcsolatos megállapítások, illetve intézmények támogatása.

Az első kérdéscsoportban az alapvető jogok, szabadságok és elvek ismeretéről, jelentőségéről, relevanciájáról és fontosságáról kérdeztük a válaszadókat. Az eredmények szerint igen hasonló válaszadói minták figyelhetők meg: a relevancia és a fontosság nagyobb átlagértékeket eredményez, mint a különféle jogok, szabadságok és elvek pontos ismerete.

Természetesen vannak „népszerű” és viszonylag jól ismert jogok, szabadságok és elvek, ahol az eredményekből is látszik, hogy a válaszadóknak több információja van róluk, és vannak olyan témák (mint például a menedékjog, vagy a védelem a kitoloncolással, a kiutasítással és a kiadatással szemben), ahol az adott jogok, szabadságok és elvek ismerete és a fontossága is kisebb, mint a többi eredmény (1. táblázat).

1. táblázat: Alapvető jogok, szabadságok ismertsége és fontossága

ALAPJOGOK	ISMERET	FONTOSSÁG
Az emberi méltóság	3,88	4,74
Az élethez való jog	4,32	4,81
A személyi sérthetlenség való jog	3,49	4,57
A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés tilalma	3,74	4,68
A szabadsághoz és biztonsághoz való jog	4,07	4,73
A magán- és a családi élet tiszteletben tartása	3,88	4,66
A gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadság	3,96	4,50
Az oktatáshoz való jog	4,03	4,65
A tulajdonhoz való jog	4,09	4,61
A menedékjog	3,11	4,06
Védelem a kitoloncolással, a kiutasítással és a kiadatással szemben	2,69	3,88
A törvény előtti egyenlőség	3,91	4,73
A megkülönböztetés tilalma	3,66	4,53
A kulturális, vallási és nyelvi sokféleség	3,73	4,29
A megfelelő ügyintézéshez való jog	3,28	4,37

A következő kérdés az volt, hogy a válaszadók hajlandóak-e segíteni másoknak, illetve részt vesznek-e a mások jogainak védelmében (2. táblázat). A válaszadóknak, hasonlóan a korábbi kérdésekhez, egy Likert-skálán kellett értékelniük a különböző társadalmi csoportok számára nyújtott segítséget és a mások jogainak védelmével kapcsolatos véleményüket. A válaszok szerint a legkevésbé támogatott tevékenység a ruhagyűjtés menekültek számára, és a legmagasabb értékeket az „ajándékgyűjtés a rászoruló gyerekeknek” válaszlehetőség kapta.

A kapott válaszokkal kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy Magyarországon már több mint egy éve intenzív kormányzati kommunikációs kampány folyik a migráció témájában, bár jelenleg kevés menekült van Magyarországon. Természetesen 2015 és 2016 között ténylegesen is nagy migrációs nyomás nehezedett az ország déli határaitra, és valóban nagyszámú menekült érkezett Magyarországra, de ezek nagy része csak átutazott az országon, hogy elérje az Európai Unió fejlettebb országait.

2. táblázat: Mások megsegítésébe, jogainak védelmébe történő bekapcsolódási szándék

Ajándékgyűjtés a rászoruló gyerekeknek	4,34
Egyéni véleménynyilvánítás emberjogi sérelem miatt	4,05
Felvilágosító programok (pl.: előítéletek leküzdésére) szervezése	4,04
Demonstráció az emberi jogokért	4,01
Ingyenmunka valamilyen célért	3,98
Tiltakozó akció segítése aláírással	3,63
Élelmiszerosztás menekülteknek	3,44
Önkéntes határvédelem	3,39
Jogsértés elleni szóróanyag terjesztése	3,34
Ruhagyűjtés menekülteknek	3,32

Annak ellenére, hogy jelenleg ez a kis számú migráns nem okoz valós társadalmi, demográfiai vagy gazdasági problémákat, a népesség viszonylag nagy hányadát erősen befolyásolják a kormányzati üzenetek. A kommunikációban a migráció és a migráns népesség negatív megítélést kap, ami a kérdőívünkre adott válaszokban is megjelenik. A gyerekek támogatása viszont nem meglepő, függetlenül a társadalmi vagy politikai attitűdöktől a gyerekek megsegítése szinte bárhol és bármikor vállalható.

A kutatás következő kérdéscsoportja a különböző társadalmi csoportok esélyegyenlőségének támogatására kérdezett rá (3. táblázat). Fontos megjegyezni, hogy míg a létminimum alatt élő gyermekek támogatása, a fogyatékkal élők és a vakok segítése magas értéket kapnak, addig a romák, a menekültek, és érdekes módon a gyengébb nem azok társadalmi csoportok, amelyek a kapott adatok alapján kis eséllyel kaphatnak segítséget vagy támogatást az országban. A fent említett „hivatalos”, menekültüggyel kapcsolatos magyarországi kormányzati álláspont és kommunikáció miatt az eredmények egy része természetesen nem véletlen.

A roma lakosságra vonatkozó eredményeink komoly társadalmi kihívásokra mutatnak rá. Az elmúlt évtizedekben zajló intenzív kísérletek és kezdeményezések ellenére a magyar lakosság ezen részének társadalmi beilleszkedése egyszerűen nem működik, a romák nagy része azok közé tartozik, akik minimális mértékben jutnak hozzá erőforrásokhoz, nagy részük rendkívül rossz körülmények között él, és nem tűnik úgy, hogy ez a helyzet a következő években fog változni. Egyes kutatások szerint az ország többségi lakossága viszonylag erős negatív előítéletekkel, sztereotípiákkal és attitűdökkel rendelkezik a roma lakossággal kapcsolatban.

3. táblázat: A különböző társadalmi csoportok esélyegyenlőségének támogatása

Létminimum alatt élő gyerekek	4,67
Vak, gyengénlátó emberek	4,56
Mozgássérült emberek	4,54
Siket, nagyothalló személyek	4,45
Idős emberek	4,15
Hajléktalanok	3,83
Nagycsaládosok	3,73
Nők	3,63
Menekültek	3,20
Romák	3,09

Kérdőívünk egyik legmeglepőbb eredménye a nők esélyegyenlőségének megítélése. Eredményeink szerint a válaszadók a nők esélyegyenlőségét nem támogatják, ami azt jelenti, hogy még mindig sok a tennivaló, hogy a nőkkel kapcsolatos negatív attitűdök megváltozzanak a jövőben.

A következőken kutatási témánkhoz kapcsolódó társadalmi folyamatok és jelenségek a válaszadók, illetve mások általi megítélését vizsgáltuk (4. táblázat).

4. táblázat: Személyes érintettség

	Saját	Társak
Illegális bevándorlás	3,33	3,84
Családon belüli erőszak	4,05	3,56
Sajtószabadság	3,68	3,46
Energiaforrások kimerülése	4,05	3,08
Halálbüntetés	3,33	3,03
Levegőszennyezés	4,14	3,16
Nők egyenjogúsága	3,71	3,53
Pedofília	3,83	3,52
Szabad véleménynyilvánítás	4,12	3,96
A romák hátrányos megkülönböztetése	2,81	2,92
Az információhoz való jog sérelme	3,90	3,56
Az esélyegyenlőtlenség	3,96	3,71
A szociális bizonytalanság	4,14	3,59
Az oktatás eltérő színvonala	4,45	4,13
A fogyatékosok beilleszkedési esélyei	3,88	3,35
A hajléktalanság	3,46	3,06

Eredményeink nagyon hasonló mintákat mutatnak. Az egyes társadalmi folyamatokra és jelenségekre vonatkozóan mások feltételezett véleménye alacsonyabb értékeket eredményez, mint a saját válaszadói vélemény. A kapott eredmények alapján azonban vannak kivételek is, a romák hátrányos megkülönböztetése, illetve az illegális bevándorlásra vonatkozó válaszok esetében a válaszadókat sokkal jobban foglalkoztatják ezek a kérdések, mint ahogyan azt embertársaikról feltételezik. Ez jól mutatja, hasonlóan a korábbi válaszokhoz, hogy a magyar társadalomban a romák és az illegális migráció kérdése – vélt vagy valós okok miatt – komoly (személyes) aggodalmat kelt.

Ha a további eredményeket vizsgáljuk, a legmagasabb átlagok az oktatás eltérő színvonala, a szociális bizonytalanság, a szólásszabadság és a légszennyezés esetében figyelhetők meg. Vannak olyan témák is, amelyek az eredmények alapján mérsékelten érdeklik a válaszadókat, mint például a hajléktalanság vagy a halálbüntetés kérdése.

Az utolsó kérdésben azt akartuk megtudni, hogy a válaszadók milyen intenzíven támogatnak bizonyos állításokat és intézményeket (5. táblázat). A válaszok legfontosabb része a nemzetiségekhez fűződő vélemények: megpróbáltuk feltérképezni ezeket az attitűdöket azzal a kérdéssel, hogy megkérdeztük a válaszadók véleményét arról, elfogadnák-e, hogy (jövőbeli) gyermekük más nemzetiségű gyerekekkel ugyanazon osztályba járjon. Korábbi eredményeinkkel összehasonlítva a válaszok hasonló mintákat vettek fel: a válaszadók nem igazán szeretik az arab, muzulmán, roma, afrikai és zsidó gyermekeket az osztályban, másrészt az eredmények azt mutatják, hogy a válaszadóknak kevesebb problémája van a közép-európai nemzetiségekkel.

5. táblázat: *Mennyire támogatja a következő állításokat vagy intézményeket?*

Magyar családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak saját (leendő) gyermekemmel	4,30
Keresztény családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak saját (leendő) gyermekemmel	4,03
Német családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak saját (leendő) gyermekemmel	3,85
Fogyatékos gyermekek is egy osztályban tanuljanak saját (leendő) gyermekemmel	3,83
A szabad és nyilvános vallásgyakorlás intézménye	3,73
Lengyel családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak saját (leendő) gyermekemmel	3,73
Cseh családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak saját (leendő) gyermekemmel	3,69
Litván családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak saját (leendő) gyermekemmel	3,64
Szlovák családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak saját (leendő) gyermekemmel	3,62
Az abortusz lehetősége	3,60
Zsidó családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak saját (leendő) gyermekemmel	3,55
Afrikai eredetű (fekete) családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak saját (leendő) gyermekemmel	3,37
Roma családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak saját (leendő) gyermekemmel	3,06
Muzulmán hitű családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak saját (leendő) gyermekemmel	3,00
Arab családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak saját (leendő) gyermekemmel	2,98
A nők alapvető feladata a családról való gondoskodás	2,98
Menekült családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak saját (leendő) gyermekemmel	2,86
A halálbüntetés intézménye	2,85
Szomszédomba menekültek költözzenek	2,27
Könnyűdrogok használata	1,94

Szintén nagyon érdekes eredmény, hogy a válaszadók nem igazán támogatják a könnyűdrogok legális használatát, ez az állítás a legalacsonyabb értékeket kapta. A legmagasabb pont a tolerancia kapcsán mutatkozott - nem meglepő módon - , így a magyar válaszadóknak tényleg nincs semmi problémájuk azzal, ha (jövőbeli) gyermekük más magyar diákokkal jár egy osztályba.

A kapcsolatok szisztematikusabb feltárása érdekében keresztkérdéseket is használtunk. A legfontosabb eredmények a következők:

- Idősebb generációk esetében: az alapvető jogok és szabadságok ismerete és jelentősége növekszik;
- A magasabb iskolázottsági szint nagyobb érzékenységet jelent a vizsgált területeken;
- Azok a nők, akik kitöltötték a kérdőívet, több érzékenységet és elfogadást mutattak, mint a férfiak.

3. Összefoglalás

A 20. század második felének globális gazdasági, társadalmi és környezeti folyamatai az állampolgárság újfajta értelmezését eredményezték. Az emberek nem csak egy adott nemzetállam tagjai, hanem az emberiség globális közösségének tagjai is egyben, felelősek a Föld állapotáért, és képesek megbirkózni a kihívásokkal, bárhol is legyenek a világon. A globális állampolgársághoz az embereknek információra és tudásra van szükségük, amelyet az oktatás biztosíthat.

Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az embereknek lehetőségük van arra, hogy a világ más részeire költözzenek. A globális munkaerő mobilitás exponenciális növekedése és az egyre bonyolultabb munkahelyi kapcsolatok aktív, globális állampolgársággal járnak együtt. Ezek a "mobilis" szakemberek javítják a tanulási képességeiket, készségeiket új területekre

viszik át, készen kell állniuk arra, hogy különböző helyeken dolgozhassanak, illetve elfogadják, hogy a folyamat rugalmasságot, alkalmazkodást, és emberi tőkebefektetést igényel. Természetesen az állampolgárság és a nemzetállamok "hagyományos" megközelítése még mindig létezik, és ez nehezzé teszi a folyamatot.

A migrációs kihívások Európa egyik legfőbb problémáivá szélesültek és a közép-kelet-európai országokat is intenzíven érintik. A bevándorlók lehetséges integrációja, beillesztése a társadalomba túlzottan összetett folyamat, sok tekintetben az egyének és intézmények kiemelt erőfeszítéseit követeli meg.

Jelenleg az Európai Unióban több mint 30 millió ember - ez a teljes népesség 6,4%-a - nem uniós állampolgár. Kétharmaduk fejlődő országok állampolgárai (ez az arány jelentősen nőtt 2015 óta). A migráció egyrészt hozzájárulhat az európai gazdasági, demográfiai és versenyképességi problémák megoldásához, másrészt átfogó és hatékony politikai keretbe van szükség a kihívás kezeléséhez. A bevándorlók beilleszkedése a társadalomba nagyon összetett folyamat, aminek megfelelő kezeléséhez az európai és a nemzeti politikában új perspektívára, szemléletmódra van szükség.

Az adatok azt bizonyítják, hogy a migráns csoportok hátrányai nemzedékről nemzedékre átadódhatnak. Bizonyos esetekben a migráns családok második és harmadik generációja is szembesül munkaerőpiaci diszkriminációval, valamint a termékekhez és szolgáltatásokhoz való hozzáférésük is egyenlőtlen. Ugyanakkor a sikeres integráció nagy jelentőséggel bír az európai társadalmi kohézió szempontjából, szorosan kapcsolódik az európai jóléti rendszerek jövőjéhez. Az Európa 2020 stratégia társadalmi kohézióhoz és a beilleszkedéshez való megvalósítása a következő évek kihívása, és a tagországok nemzeti migrációs politikájának sikerességétől is függ.

Eredményeink a vizsgált témák válaszmintázatai és visszajelzései alapján azt mutatják, hogy viszonylag erős ellenállást mutatkozik egyes társadalmi csoportok tagjaival szemben Magyarországon. Az eredmények abban a tekintetben is figyelemre méltóak, hogy a válszadók felsőoktatási intézményekben tanulnak, illetve felsőoktatásban dolgoznak és felsőfokú végzettséggel rendelkeznek. Feltevésünk szerint sokkal negatívabb képet is kaphatunk volna, alacsonyabb iskolai végzettségű népességi csoport vizsgálatakor. Fontos kérdés, hogy mit tehetünk a negatív attitűdök ellen, vagy elfogadható-e egyáltalán ez a fajta vélemény napjainkban, a 21. századi Magyarországon.

Ahhoz, hogy világosabb képet kapjunk a valódi helyzetről és nézetekről, tervezzük, hogy nagyobb mintával folytatjuk a megkezdett munkát, valamint a közeljövőben szeretnénk nemzetközi komparatív vizsgálatokat folytatni, összehasonlítani a magyar helyzetet a projektben résztvevő további V4 országok lakóinak attitűdjeivel, véleményével.

Irodalom

- Csiszár, K. (2017). Pánikkeltő migránsok? Esszé egy teológiai toposzról, amely az egyházat (is) megosztja. [*Frightening migrants? Essay about a theological topos which divides (even) the Church*] In: Egyházfórum, Vol. 1. pp. 2-10.
- Drever, J. (1969). *A Dictionary of Psychology*. Harmondsworth: Penguin Books.
- EB79.5. (2013). European Parliament Eurobarometer (EB79.5) "One year to go until the 2014 European elections". Analytical overview - TNS opinion & social. Retrieved May 13, 2017, from <http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/20150201PVL00104/Parlemeter-2014>
- EUB 83 / Spring Public opinion in the European Union. "First results report" 2015 – TNS opinion & social. (2015). Retrieved May 13, 2017, from http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb83/eb83_en.htm
- Figuroa, P. (1995). Specificities and universality: problems of identities issues in the field of education.

- Nemeskéri, Zs. – Zádori, I. (2016): Global Education Research and Practice: Developing a Graduate Course in Global Education in Hungary. In: Titi-Amayah, A. - Yawson, R. (ed): AHRD 2016 International Research Conference Proceedings. Jacksonville: Academy of Human Resource Development.
- Oxford Dictionaries. (n.d.). Retrieved May 13, 2017, from <http://www.oxforddictionaries.com/>
- Senses-Ozyurt, S. - Klein, S. – Nemeskéri, Zs. eds. (2016): Educating for Democratic Governance and Global Citizenship. San Diego: World Council for Curriculum and Instruction.
- Sebők, M. (2016): Munkaerőpiaci mobilitás Magyarországon. [*Workpower market mobility in Hungary*] Budapest: Edge 2000.
- Standard Eurobarometer 83 / Spring 2015 “European citizenship” – TNS Opinion & Social. (2015). <http://doi.org/10.2775/534854> Retrieved May 13, 2017
- Várnagy, P. – Huszár, Z. (2016): The Effect of the Right to Access to Adult Learning and Education on European Identity in the Context of the European Migrant Crisis. In: Senses-Ozyurt, S. - Klein, S. – Nemeskéri, Zs. (ed): Educating for Democratic Governance and Global Citizenship. San Diego: World Council for Curriculum and Instruction. pp. 419-423.
- Waardenburg, J. (1995). Migrants and minorities: Religion as a factor in identity.
- Zlinszky, J. (1999). A Velencei Bizottságról – belülről. [*About the Venice Commission –from Inside*] Acta Humana, (35-36), pp. 29–35.

Függelék – A vizsgálat kérdőíve

Kedves Hallgató!

Szeretnénk pontosabb képet kapni a felsőoktatásban tanuló hallgatók emberjogi tájékozottságáról, a kiszolgáltatott élethelyzetben lévők iránti érzékenységéről, ezért arra kérjük, hogy őszintén töltsse ki a kérdőívet! A válaszadás önkéntes és névtelen, a válaszokat bizalmasan kezeljük. Bízva együttműködő segítségében további sikeres félévet kívánunk!

1. Az alábbiakban olyan jogokat, szabadságokat és elveket nevesítünk az *Európai Unió Alapjogi Chartájából*, amelyeknek a gyökerei az *Emberi jogok egyetemes nyilatkozatában* keresendők.

Kérem, jelölje, mennyire ismeri, illetve mennyire tartja fontosnak ezeket!

Ismerem	Jogok, szabadságok, elvek	Fontosnak tartom
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	Az emberi méltóság	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	Az élethez való jog	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	A személyi sérthetlenséghez való jog	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés tilalma	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	A szabadsághoz és biztonsághoz való jog	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	A magán- és a családi élet tisztelgésben tartása	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	A gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadság	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	Az oktatáshoz való jog	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	A tulajdonhoz való jog	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	A menedékjog	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	Védelem a kitoloncolással, a kiutasítással és a kiadatással szemben	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	A törvény előtti egyenlőség	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	A megkülönböztetés tilalma	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	A kulturális, vallási és nyelvi sokféleség	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	A megfelelő ügyintézéshez való jog	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

2. Az alábbiakban olyan akciókat, cselekvéseket sorolunk fel, amelyeket mások megsegítése, jogainak megvédése irányulnak. Kérem, jelölje a véleményének megfelelő számot. Az 1-es szám a legkevésbé, a 10-es a leginkább jelenti!

Tevékenység	Kapcsolódnék
demonstráció az emberi jogokért	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
ajándékgyűjtés rászoruló gyerekeknek	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
egyéni véleménynyilvánítás emberjogi sérelem miatt	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
élelmiszerosztás menekülteknek	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
ingymunka valamilyen célért	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
önkéntes határvédelem	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
felvilágosító programok (pl. előítéletek leküzdésére) szervezése	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
tiltakozó akció segítése aláírással	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
jogsértés elleni szóróanyag terjesztés	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
ruhagyűjtés menekülteknek	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

3. Melyik csoport milyen mértékben szorul arra, hogy az esélyegyenlőségének megteremtésében támogassák? Karikázza be a véleményének megfelelő számot, ha az 1-es szám a legkevésbé, a 10-es a leginkábbat jelenti!

idős emberek 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 menekültek 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 vak, gyengén látó emberek 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 nagycsaládosok 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 siket, nagyothalló személyek 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 létminimum alatt élő gyerekek 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 nők 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 mozgássérült emberek 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 romák 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 hajléktalanok 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

4. Döntse el, hogy az alábbi problémák mennyire foglalkoztatják Önt! Karikázza be a véleményének megfelelő számot, ha az 1-es szám a legkevésbé, a 10-es a leginkábbat jelenti!

Önt	Probléma	Hallgató társait
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	illegális bevándorlás	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	családon belüli erőszak	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	sajtószabadság	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	energiaforrások kimerülése	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	halálbüntetés	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	levegőszennyezés	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	nők egyenjogúsága	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	pedofília	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	szabad véleménynyilvánítás	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	a romák hátrányos megkülönböztetése	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	az információhoz való jog sérelme	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	az esélyegyenlőtlenség	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	a szociális bizonytalanság	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	az oktatás eltérő színvonala	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	a fogyatékosok beilleszkedési esélyei	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	a hajléktalanság	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

5. Mennyire támogatja Ön az alábbi intézményeket, illetve megállapításokat? Karikázza be a véleményének megfelelő számot, ha az 1-es szám a legkevésbé, a 10-es a leginkábbat jelenti!

A halálbüntetés intézménye 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 Az abortusz lehetősége 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 A könnyű drogok használata 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 A szabad és nyilvános vallásyakorlás intézménye 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 Menekült családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak
 saját (leendő) gyermekemmel 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 Magyar családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak
 saját (leendő) gyermekemmel 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 Roma családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak
 saját (leendő) gyermekemmel 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 Lengyel családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak
 saját (leendő) gyermekemmel 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 Arab családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak
 saját (leendő) gyermekemmel 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 Cseh családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak
 saját (leendő) gyermekemmel 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 Afrikai eredetű (fekete) családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak
 saját (leendő) gyermekemmel 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 Szlovák családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak
 saját (leendő) gyermekemmel 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 Keresztény családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak
 saját (leendő) gyermekemmel 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 Muzulmán hitű családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak
 saját (leendő) gyermekemmel 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 Zsidó családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak
 saját (leendő) gyermekemmel 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 Német családok gyermekei is egy osztályban tanuljanak
 saját (leendő) gyermekemmel 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 Fogyatékos gyermekek is egy osztályban tanuljanak
 saját (leendő) gyermekemmel 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 Szomszédomban menekültek költözzenek 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 A nők alapvető feladata a családról való gondoskodás 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

6. Kérjük, adja meg saját adatait az eredmények pontosabb feldolgozásához!

Neme: férfi / nő

Életkora: ..... év

Képzési program szintje: FOKSZ / BA / MA / PhD

Képzési program szakja:

Képzési program tagozata: nappali (teljes idő) / levelező (részidős) / esti / távoktatás

Felsőoktatási intézmény és a kar neve:

Családi státusza: egyedülálló / párkapcsolatban élő / családos / elvált

Gyermekeinek száma: ..... fő

Tanulás mellett dolgozik? igen / nem

Jövedelmi státusza: eltartott / önálló kereső

A fiatalok pályaorientációs döntései az iskola és a családi háttér tükrében

Bevezetés

Az egyén gazdasági aktivitásának, munkaerő-piaci érvényesülésének meghatározó eleme az iskolai végzettség, melynek emelkedésével jelentős javulás tapasztalható a foglalkoztatási színvonalában. A KSH adataiból mindemellett az is kiderül, hogy a munkanélküliség a kedvezőbb végzettséggel rendelkezőket kevésbé érinti. A magasabb iskolázottsági szint elérése mellett egyre inkább előtérbe kerül a munkaerő-kereslethez igazodó piacképes szakma elsajátítása, mely javíthatja az egyén munkaerőpiaci lehetőségeit.

A fiatalok jövőbeli elképzeléseit, munkaerőpiaci elvárásait sokan, sokféle megközelítésből vizsgálták már. Mi magunk is kutattuk a fiatalok értékválasztással, munkaerőpiaci elvárásokkal, családalapítással összefüggő attitűdjeit. Jelen munkánkban pedig arra vállalkoztunk, hogy megvizsgáljuk, hogy vajon van-e különbség a gimnáziumba és a szakgimnáziumba járó diákok továbbtanulási és munkaerőpiaci terveiben. Vajon a továbbtanulást vagy a munkába állást részesítik előnyben? Megfigyelhető-e a továbbtanuló és a végzést követően munkát vállaló fiatalok jellegzetes karaktersoortjai? Ezekre a kérdésekre a választ a 2017-ben lebonyolított vizsgálatunk eredményei alapján kívánjuk megadni.

Vizsgálatunk fő magyarázó változójának – igazodva a lentebb bemutatott colmen-i tézishez – a szülők iskolai végzettségét és beosztását, valamint a család jövedelmi helyzetét tekintjük. Mindemellett az iskola hozzáadott értékére apellálva az iskola típusra szintén előrejelző változóként tekintünk. A témához kapcsolódó elméleti háttér felvillantása után, az empirikus munkánk jelenlegi témánkhoz kapcsolódó eredményeit kívánjuk bemutatni. A lehetséges elméleti megközelítések közül az emberi tőke elméleteket hívjuk segítségül, melynek részletes bemutatására nem vállalkozunk, inkább egyfajta ízelítővel szolgálunk.

Emberitőke-elméletek

A tőke a közgazdasági elmélet szerint a gazdasági tevékenység alapja, s mint ilyen egyben termelési tényező. Már a klasszikus közgazdászok is jelentőséget tulajdonítottak a tudásnak, melyet a társadalmi differenciálódás, a társadalmi mobilitás forrásának tekintettek. Közülük elsőként William Petty és Adam Smith használta az emberi tőke fogalmát (Varga 1998). A modern közgazdaságtanban a tőke fogalmának több szempontú vizsgálata az '50-es, '60-as években kapott nagyobb hangsúlyt, mikor a közgazdászok kutatni kezdték a gazdasági növekedés forrását. Az emberi tőke teóriájának első képviselői Schultz, Rosen és Coleman az emberi erőforrásokba és a fizikai tőkeállományba történő befektetések között kapcsolati viszonyt feltételeztek. Az emberi tőke koncepciójának első kidolgozója Schultz volt. Elmélete szerint a gazdaságilag racionálisan cselekvő egyénnek az emberi erőforrásba való beruházása a későbbiekben megtérül, oly módon, hogy a beruházás költségeit meghaladja annak haszna. A megtérülés egyik területe a munkaerőpiac. Schultz e gondolatkör mentén dolgozta ki az emberitőke-beruházás fogalmát. Az emberi tőke beruházást a gazdasági növekedés motorjaként definiálta. (Lengyel és Szántó 1998)

Rosen szerint, „*az emberi tőke olyan tőke, melyet az emberek képességei és produktív ismeretei alkotnak*” (Rosen 1998:71). Schultz ennél tágabb értelemben gondolkodott az emberi tőkét alkotó tényezőkről. A tudás megszerzésén, az oktatásba való befektetésen túl

a fejlődés forrásának tekinti a javuló egészségi állapotot, a születéskor várható átlagos életkort, a csecsemőhalandóság csökkenését, a gyermeknevelésre fordított családi erőforrások növekedését. (Schultz 1998)

Az emberi tőke gazdasági növekedésre gyakorolt hatásának másik aspektusa a szegénység problematikájának kezeléséhez fűződik. A közgazdászok érdeklődése így a jövedelem és a kereset egyének közötti elosztásának magyarázatára irányult. Ezzel összefüggésben azt találták, hogy a tanulás és az egyéni gazdasági siker között kapcsolat van. Az emberitőke-befektetés jövedelmi hatását körbejáró elemzési terület fogalmi kereteit Becker dolgozta ki. Elméletének középpontjában a beruházás hozadékrátája állt, mely szerint „*a racionálisan cselekvő egészen addig a pontig folytatja a beruházást, amíg a befektetés marginális hozadékrátája egyenlő nem lesz a pénzalap lehetőségköltségével*” (Rosen 1998:74), tehát a jövedelem növekedése az addigi beruházás költségeit kompenzálja.

Az emberitőke-elmélet szerint, az egyén az oktatásba, képzésbe történő bekapcsolódását egyfajta beruházásként értelmezi, melynek költségei ettől eltérő időpontban a munkaerőpiacon térülnek meg (Varga 1998). Az emberi tőke fejlesztésére irányuló befektetés és megtérülés viszonyának vizsgálata a közgazdaságtanban mikroökonómiai alapokon nyugszik, a szociológiai aspektus a státusmegszerzési modellek gyakorlatát követi. A két megközelítés közötti alapvető különbség, hogy míg a közgazdaságtan a befektetés/megtérülés viszonyát objektív mérce, materiális keretek mentén vizsgálja, addig a szociológiában az egyén szubjektív elégedettségi mutatói is megjelennek, mint magyarázó változók. Az iskolai végzettség gyengülő munkaerőpiaci esélyeket előrejelző hatásáról számolnak be a legfrissebb státusmegszerzési vizsgálatok. (Altörjai és Róbert 2006) Bár, a diplomával rendelkezők aktivitási rátája magasabb, mint az alacsonyabb iskolai végzettségű csoportoké, 2000 óta esetükben is visszaesés tapasztalható. (Scharle 2008)

Az emberi tőke ez egyén ismereteinek és képességeinek összessége. (Zádori et al. 2016). Mikor az emberi tőkébe beruházunk, növeljük szakértelmünket, melynek előnyeit a munkaerőpiacon élvezhetjük. Amennyiben a munka világában történő érvényesülésünket az emberi tőke hozamaként fogjuk fel, úgy az emberi tőke termelése növeli az egyén alkupozícióját. Bár a szó klasszikus értelmében azt jelenti, hogy a rövidebb oldal elve értelmében azok vannak kedvezőbb helyzetben, azok alakítják a feltételeket a munkaerőpiacon, akik kevesebben vannak. Jelen esetben azt feltételezzük, hogy minél több emberi tőkére tesz szert valaki, annál inkább képes irányítani saját sorsát, annál inkább kizárhatja a külső korlátozó tényezőket a döntési mechanizmus során. Nem kell lejjebb adni a munkakörülmények, fizetéssel szemben támasztott igényéből. (Nemeskéri-Muity 2011, Muity-Nemeskéri 2014).

A klasszikus közgazdaságtan képviselői közül elsőként Smith vizsgálta empirikusan, hogy az emberi tőkébe és a munkaerőpiacon hasznosítható képességekbe történő beruházás hogyan alakítja a jövedelmet és a bérstuktúrát. Marshall a család meghatározó szerepét emelte ki, mely szerint a család társadalmi és gazdasági státusza jelentősen befolyásolja a tanulóval összefüggő döntéseiket. (Idézi Fuchs 2003) A tanulóval kapcsolatos döntést számos tényező alakítja. Ilyen például a családi háttér, az adott személy képessége, motivációja (Becker 1998). A képességek és készségek feltárása fontos eszköze lenne a tanácsadás, amelynek elérhetősége korlátozott az iskoláskorosztály számára (Móré 2012) Ezek a tényezők jelentősen befolyásolják, korlátozhatják az oktatásba bekapcsolódás lehetőségét. Ezeket a korlátokat hivatott enyhíteni az oktatáspolitikai intézkedései, melyek a hátrány jelenlétét – pl. felsőfokú intézményekbe való jelentkezés esetén a felvételi eljárásnál többletpont megajánlásával – kompenzálják. A tanulni vágyók pénzügyi lehetőségei hát-

ráltatják a továbbtanulást, ugyanis a tandíj – még ha támogatott is –, a tanulással összefüggő közvetlen költségek csak egy részét alkotja (Rosen 1998). Tehát a gazdasági hátrány jelentős magyarázó tényező a tanulással kapcsolatos döntések tekintetében.

Az oktatásba való bekapcsolódás és a megszerzett jövedelem, a foglalkoztatási esélyek közötti kapcsolat igen erős. Azok az állások, melyek betöltéséhez magasabb iskolai végzettség szükséges kedvezőbb alternatívát jelentenek, materiális és nem materiális szempontok szerint is (Rosen 1998). A jövedelem emelkedésén túl, a magasabb iskolai végzettség hozamaként értelmezhetők a jobb és egészségre kevésbé ártalmas munkakörülmények, a kényelmesebb munkavégzés, a megnövekedett szabadidő. Ezek az oktatás úgynevezett externális vagy járulékos hozamai. Rosen (1998) szerint, „*a szabadidő mennyiségének és minőségének betudott értéket minden jóléti mércében számításba kell venni [...] az emberi tőke jelentős értéket képvisel az otthoni termelésben azoknak az embereknek, különösen a nőknek a körében, akiknek a tevékenysége a piaci és a nem piaci szektor között váltakozók*” (Rosen 1998:93).

Empirikus munka bemutatása

Empirikus munkánkban a középiskolások továbbtanulási, munkavállalási szándékát mértük fel. Azt vizsgáltuk, hogy találunk-e különbséget a gimnáziumi illetve szakgimnáziumi tanulók jövőre vonatkozó terveiben és, hogy ezt a családi háttér miként befolyásolja. Az adatgyűjtést Debrecenben végeztük kvantitatív módszerrel. Mintánkba két gimnázium került be (egy „általános”- és egy szakgimnázium), melynek 11. osztályos hallgatói körében teljes körű lekérdezést végeztünk. A vizsgálat alanyai nem csak debreceni lakosok, különböző családtípusokból származók, eltérő szociális, gazdasági, társadalmi háttérrel rendelkezők. Kutató munkánkban a fiatalok, ezen belül is a végzés előtt álló középfokú tanulmányaikat folytató diákok tanulási motivációját, a családi háttér továbbtanulásra, munkavállalásra gyakorolt szerepét, a tanulóknak a tanuláshoz való attitűdjét vizsgáltuk, valamint a munkaerő-piaci elvárásaira kérdeztünk rá.

Vizsgálatunkkal egy korábbi nemzetközi kutatáshoz kapcsolódtunk (Youth in Central and Eastern European Cross-border Areas). Az említett nemzetközi kutatás kérdőívét részben adaptáltuk, mely a későbbiekben lehetővé teszi számunkra, hogy a vizsgálat hazai (nyíregyházi) vonatkozású eredményeit összevessük kutatásunk eredményeivel.

Az adatok rögzítése és feldolgozása SPSS 24. statisztikai programcsomag segítségével történt. Elemző munkánkban egyváltozós és többváltozós elemzési technikákat alkalmaztunk. Az elemzés során a leggyakrabban használt többváltozós elemzési formák közé tartozott a keresztábra-elemzés. A két változó közötti összefüggés bemutatására a Pearson-féle khi-négyzet statisztikai tesztet alkalmaztuk. A kérdőív 44 kérdést tartalmazott, melynek csak töredékét elemeztük tekintettel tanulmányunk témájára.

Az empirikus vizsgálat eredményei

Az elemző részben a középiskolások mintájának általános jellemzőit mutatjuk be az alapvető szociodemográfiai tényezőkre koncentrálnálva. Ezt követően a témánkhoz szorosan kapcsolódó továbbtanulási, munkavállalási motivációt meghatározó háttértényezők vizsgálatát vesszük górcső alá, különös tekintettel a szülők iskolai végzettségére, beosztására, a család jövedelmi helyzetére és az iskolatípusra. Előbbieket alapmegoszlások mentén, utóbbit keresztábra elemzésével és Khi-négyzet próbával értékeljük.

Szociodemográfiai jellemzők

A vizsgálatban résztvevő diákok arány 52-48%-ban oszlott meg a két gimnázium között. Az értékelhető kérdőívek száma 187 darab volt, a kiosztott 200-ból. Ezt kedvező válaszadási hajlandósággként értékeljük. Válaszadóink 64%-át a lányok, 37%-át fiúk

alkották. Lakóhely tekintetében a többség debreceni lakóhellyel rendelkezik, a Debrecen vonzáskörzetéből érkezők körében többen voltak a szakgimnazisták. A teljes minta 15%-a községi lakóhellyel rendelkezik.

Szülők iskolai végzettsége

A vizsgálatunkba bekerült fiatalok szülői háttére igen heterogén összetételű, legalábbis a teljes minta vonatkozásába. Az apák körében a középfokú végzettségűek (29,2%) illetve a szakiskolát/szaktanulmányképzőt végzettek vannak a legtöbben (23,8%), ezt követi az egyetemet (17,3%) és főiskolát (13,5%) végzettek aránya. Meglepően sokan, a megkérdezettek 11,4%-a tudományos fokozattal rendelkezik. A diákok mindössze 1%-a számolt be arról, hogy apja legfeljebb nyolc általános iskolát végzett. Az anyák körében ugyanezek az arányok a következők: 10,8; 32,0%; 18,4%; 22,7%; 9,2%; 3,8%.

A két iskolát külön vizsgálva a szülők iskolai végzettségének polarizáltsága figyelhető meg. Az látjuk, hogy a gimnáziumba járó diákok szülei igen kedvező iskolázottsági paraméterekkel rendelkeznek. Körükben az országos trendhez viszonyítva (is) sokkal magasabb a felsőfokú végzettséggel és tudományos fokozattal bírók aránya és alacsonyabb az ez alatti iskolázottsági kategóriákban való jelenlétük. Ez a megállapítás az apákra és az anyákra is igaz. Míg a gimnazisták szüleinek meghatározó többsége diplomával rendelkezik (apa:70,4%, anya:78,4%) , addig a szakgimnáziumba járó diákok szülei (apa:16,5%; anya: 24,8%) körében ennél alacsonyabb értékek jellemzőek. A szakgimnazisták körében magasabb a középfokú és az annál alacsonyabb iskolavégzettségű szülő jelenléte mint a gimnáziumba járó diákoknál.

1.táblázat: A szülők iskolai végzettsége (%)

Iskolai végzettség	Apa			Anyá		
	Össz.	Gimn.	Szakgimn.	Össz.	Gimn.	Szakgimn.
általános iskola	1,1	0,0	2,1	3,8	1,1	6,2
szakiskola/ szaktanulmányképző	23,8	6,8	39,2	10,8	1,1	19,6
szakközépiskola	10,8	4,5	16,5	13,0	4,5	20,6
gimnázium	9,2	6,8	11,3	14,1	8,0	19,6
technikum	9,2	6,8	11,3	4,9	3,4	6,2
főiskola/alapképzés	13,5	18,2	9,3	22,7	26,1	19,6
egyetem, mesterképzés	17,3	29,5	6,2	18,4	33,0	5,2
tudományos fokozat	11,4	22,7	1,0	9,2	19,3	0,0
nincs válasz	3,8	4,5	3,1	3,2	3,4	3,1

Apa iskolai végzettsége/iskolatípus:p=0,000; Anya iskolai végzettsége/iskolatípus: p=0,000

Szülők beosztása

A szülők beosztás szerinti összetételében szintén a gimnáziumban tanuló szülők felé billen el a mérleg nyelve. A hierarchia felső részében elhelyezkedő igazgató, *cégvezetői tag, vezető, képviselő, felsőfokú végzettségű szakember* közé tartozik az apák 27,6%-a és az anyák 38,4%-a.

A két iskolát külön vizsgálva a gimnáziumban tanuló diákok szüleinek előnye rajzolódik ki, körükben az apák 45,4%-a, az anyák 57,9%-a tartozik ehhez a csoporthoz. A szakgimnazisták esetében ezek az adatok az apáknál 11,4%, az anyáknál 20,6%. A beosztási hierarchia alsó szegmensében elhelyezkedő *szaktanulmányos, betanított, segédmunkás, mezőgazdasági munkavállaló* kategóriába sorolták a fiatalok az apák több mint egynegyedét (27,8%) és az anyák 14,1%-át. A gimnáziumba járó diákok szülei alureprezentáltak ezekben a kategóriákban a szakgimnáziumba járó gyerekek szüleihez képest.

2. táblázat: A szülők beosztása (%)

Beosztás	Apa			Anya		
	Össz.	Gimn.	Szakgimn.	Össz.	Gimn.	Szakgimn.
igazgató, cégvezetőségi tag, vezető, képviselő	11,4	17,0	6,2	10,8	13,6	8,2
felsőfokú v. szakember	16,2	28,4	5,2	27,6	44,3	12,4
mérnök, középsz. hivatalnok	4,3	6,8	2,1	2,2	4,5	0,0
alsóbb szintű hivatalnok	1,6	2,3	1,0	8,6	9,1	8,2
cégtulajdonos	10,8	12,5	9,3	5,9	6,8	5,2
kereskedelmi/ szolgáltatási dolgozó	15,1	14,8	15,	20,5	12,5	27,8
szakmunkás	23,8	6,8	39,2	9,2	1,1	16,5
betanított, segédmunkás, mezőgazdasági munkavállaló	4,9	1,1	8,2	4,9	2,3	7,2
gazdálkodó	2,7	1,1	4,1	2,7	0,0	5,2
nyugdíjas	2,2	1,1	3,1	2,	0,0	4,1
egyéb	2,2	2,3	2,1	1,6	2,3	1,0
nincs válasz	4,9	5,7	4,1	3,8	3,4	4,1

Apa beosztás/iskolatípus:p=0,000; Anya beosztás/iskolatípus: p=0,000

Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy a válaszadó diákok szüleinek iskolai végzettség és beosztás szerinti megoszlása jelenetős különbséget mutat. Míg a szakgimnáziumi diákok szüleinek iskolázottsági mutatói és a munkaerőpiaci hiererchiában elfoglat hely szerinti jellemzői közelítenek az országosan mért adatokhoz, addig a gimnazista tanulók szüleinek iskolai végzettség és beosztás szerinti mintázata egy erőteljes, magasan kvalifikált szülői háttérről árulkodik. Feltételezésünk szerint a mért különbségek meghatározzák a diákok jövővel kapcsolatos terveit. Az ezzel kapcsolatos elemzés a „*családi háttér és a továbbtanulással, munkábaállással kapcsolatos elképzelések közötti összefüggések*” alponban olvasható.

A családok jövedelmi háttere

A család jövedelmi helyzetére a „*Jelölje meg, az alábbiakban felsorolt válaszok közül melyik mutatja legjobban az Ön családja anyagi helyzetét*” kérdéssel kérdeztünk rá. A diákok válaszaiból a családok általános anyagi jólétére tudunk következtetni.(3. táblázat)

3.táblázat: A családok jövedelmi helyzetére vonatkozó állítások (%)

Jövedelmi helyzet	Gimn.	Szakgimn.	Össz.
Szerényen élünk, minden napot ki kell gazdálkodni	1,1	5,2	3,2
Közepesen élünk, elegendő pénzünk van a mindennapi szükségletünkre, drágább dolgokra már nem jut	14,8	53,6	35,1
Elég jól élünk, jut mindenre	61,4	35,1	47,6
Másokhoz viszonyítva nagyon jól élünk, luxus dolgokat is megengedhetünk magunknak	19,3	3,1	10,8
Nem válaszolt	3,4	3,1	3,2

Jövedelmi helyzet/iskolatípus:p=0,000

Az eredmények azt mutatják, hogy a gimnáziumi diákok meghatározó része az átlagostól kedvezőbbnek tekinthető „*Elég jól élünk, jut mindenre*” kategóriát jelölte meg a válaszadók (61,4%). A második helyre 19,3%-kal a luxus körülményekről valló diákok pozícionálták magukat, míg a harmadik, össztársadalmi szinten legjellemzőbb kategóriát 15,9%-uk jelölte meg. Ehhez képest a szakgimnáziumban tanuló fiatalok szerényebb anyagi helyzetről számolnak be. Véleménynyilvánításuk szinte a másik csoport véleményének ellentétjeként fogható fel. Közülük a legtöbben (53,6%) a „*Közepesen élünk, elegendő pénzünk*

van a mindennapi szükségletünkre, drágább dolgokra már nem jut” válaszlehetőséget jelölte meg, melyet a másik csoportból csak 14,8%. A második helyre az „Elég jól élünk, jut mindenre „ válaszlehetőség került (35,1%). Szerényen él 5,2%-uk. A legkedvezőbb, már-már luxus körülményeket sejtető „Másokhoz viszonyítva nagyon jól élünk, luxus dolgokat is megengedhetünk magunknak” kategóriát választották a legkevesebben, mindössze 3,1%-uk, szemben a gimnazisták csoportjával, akik körében ez volt a második legtöbbször megjelölt válaszkategória, majdnem minden ötödik diák mondta azt, hogy igen jó anyagi körülmények között él.

Mindebből az feltételezhető, hogy a magasabb jövedelmi színvonal kapcsolatban áll a szülők magasabb iskolai végzettségével és beosztásával. Ezen feltételezésünket igazolta a lefutott statisztika próba, mely szerint szignifikáns összefüggés van a mintánkat alkotó diákok szüleinek iskolai végzettsége, beosztása és a családok jövedelmi helyzete között.

Jövőbeli tervekkel kapcsolatos elképzelések

Mielőtt még felvázolnánk a fiatalok jövőre vonatkozó terveit, bemutatjuk az érintett diákok tanulmányi eredmények szerinti összetételét. A tanulóktól azt kértük, hogy tanulmányi eredményük meghatározásánál az utolsó félévet vegyék figyelembe. A 4. táblázat adataiból látható, hogy a gimnáziumba járó diákok rendkívül jó tanulmányi eredménnyel bírnak. Többségük kitűnő és jeles bizonyítvánnyal rendelkezik (70,4%), ennél kevesebben nyilatkoztak arról, hogy jó eredménnyel végezték az utóbbi félévet (25%). Közepes bizonyítványról 2,3%-uk vallott. A szakgimnáziumba járó fiatalok eredményessége nem ennyire kiemelkedő. A kitűnő és jeles kategóriákba 16,5%-uk tartozik. Jó eredménnyel rendelkezik 47,4%-uk, ez a szakgimnazisták legnépesebb csoportja. Ennél valamivel kevesebben alkotják a közepes tanulók táborát (34%) és vannak elégséges osztályzattal bírók is, szemben a gimnazistákkal.

4.táblázat: *Tanulmányi eredmények (%)*

	Gimn.	Szakgimn.	Össz.
Kitűnő	28,4	2,1	14,6
Jeles	42,0	14,4	27,6
Jó	25,0	47,4	36,8
Közepes	2,3	34,0	18,9
Elégséges	0,0	1,0	0,5
Nem válaszolt	2,3	1,0	1,6

Átlagos tanulmányi eredmény/iskolatípus: $p=0,000$

A fiatalok jövővel kapcsolatos elképzelései szintén erőteljesen különböznek egymástól a két iskolatípus a viszonylatában. Míg a teljes mintát elemezve azt látjuk, hogy a fiatalok több, mint fele szeretné folytatni a tanulmányait, addig jelentős eltérések tapasztalhatók ha külön-külön vizsgáljuk a két iskolatípus diáktársadalmát.

5.táblázat: *A Mi az Ön terve a gimnázium befejezése után (%)*

	Gimn.	Szakgimn.	Össz.
Folytatom a tanulmányaimat	81,8	34,0	56,8
Munkát vállalok	0,0	20,6	10,8
Egyszerre fogok dolgozni és tanulni	14,8	38,1	27,0
Otthon maradok	0,0	1,0	0,5
Még nem tudom	1,1	2,1	1,6
Külföldre megyek	2,3	4,1	3,2

Tervek/iskolatípus: $p=0,000$

A gimnazisták több, mint 80%-a nyilatkozott úgy, hogy folytatni kívánja tanulmányait, s többségük diplomával végződő képzésben gondolkodik. A szakgimnáziumi tanulók valamivel több, mint egyharmada jelölte meg azt, hogy folytatni fogja a tanulmányait, de ennél a csoportnál a felsőoktatási szakképzést és az OKJ-s képzést választók tábora a legnépesebb. Utóbbi képzési lehetőséget a gimnazisták közül senki sem választotta. A szakgimnáziumba járó diákok közel egyharmada szeretne diplomát adó képzésbe járni.

6.táblázat: Milyen képzésben szeretne tanulni a gimnázium után? (%)

	Gimn.	Szakgimn.	Össz.
Alapképzésben	38,6	15,5	26,5
Mesterképzésben	31,8	5,2	17,8
Osztatlan képzésben	14,8	8,2	11,4
Felsőoktatási szakképzésben	12,5	33,0	23,2
OKJ-s képzésben, technikus képzésben	0,0	28,9	15,1
Nem válaszolt	2,3	9,3	5,9

Képzés/ iskolatípus:p=0,000

A gimnazisták közül senki sem tervezi úgy, hogy munkavállalóként folytatja majd életét a középszintű tanulmányokat követően. Ezzel szemben a szakgimnáziumba járók egyötöde gondolja úgy, hogy érettségi után munkát fog vállalni. A munkavállalás és a tanulmányok folytatásának ötvözése jellemzi leginkább a szakgimnáziumi tanulókat. 38,1%-uk gondolja úgy, hogy tanulni és dolgozni is fog egyszerre, a gimnazisták ennél kevesebben (14,8%) vélekedtek így. Emögött egyfajta kényszerhelyzetet feltételezünk, mely szerint a kizárólagos hallgató jogviszonyt nem engedhetik meg maguknak az érintett diákok.

A „Külföldre megyek” válaszlehetőséget viszonylag kevesen jelölték meg, ami meglepő ismerve a jelenlegi hazai trendet, mely szerint a 2017-ben érettségizettek 30%-a készült külföldre. (KSH 2017) Számos tanulmány és kutatás is tanúskodik arról, hogy "sokan készek munkavállalás céljából lakóhelyet változtatni ahelyett, hogy arra várnának, majd a munka megtalálja őket". (Sebők 2016., 80. o.) A kutatási mintában szereplő Z generációs fiatalok kötődése a szülőkhöz – természetesen az életkorukból fakadóan – még sokkal nagyobb, mint a munkaerő-piacról alkotott elképzeléseik. Ezért arra kértük a diákokat, hogy gondolják végig, ha mégis külföldre mennének, azt milyen főbb indokok mentén tennék. A diákokat a külföldi munkavállalásban/tanulmányokban a felsorakoztatott 13 lehetőség közül a magasabb életszínvonal iránti vágy (18,4%) a világ megismerése (17,5%) és a könnyebb munkavállalási lehetőségek (11,0%) motiválják.

A jövőre vonatkozó tervek két esetben mutattak jelentős különbséget nemek szerinti elemzésünkben. Azt tapasztaltuk, hogy a tanulmányok befejeztével munkákba állók körében a lányok nagyobb számban képviseltetik magukat, míg a külföldre készülő körében többen vannak a fiúk.

7.táblázat: Milyen képzésben szeretne tanulni a gimnázium után? (%)

	Lányok	Fiúk	Össz.
Folytatom a tanulmányaimat	55,2	59,6	56,8
Munkát vállalok	14,2	2,1	10,8
Egyszerre fogok dolgozni és tanulni	27,6	25,5	27,0
Otthon maradok	0,0	2,1	0,5
Még nem tudom	2,2	0,0	1,6
Külföldre megyek	0,7	10,6	3,2

Tervek/nem:p=0,027

A jövőre vonatkozó terveik megvalósításának esélyéről viszonylag optimistán nyilatkoztak a diákok. Különösen igaz ez a gimnáziumba járó diákokra. Feltűnő, hogy bár mindkét iskolatípus diájai a második „Nagy eséllyel sikerül” lehetőséget jelölték meg a legtöbben, azonban az így vélekedők nagyságrendjében meghatározó eltérések mutatkoztak. A gimnáziumba járók közül 15%-kal többen tartoztak ebbe a csoportba, a szakgimnáziumi diákokhoz viszonyítva. Az is feltűnő, hogy a szakgimnazisták közel ugyanannyian gondolják, hogy „nagy eséllyel sikerül” és „közepes eséllyel sikerül” terveiket megvalósítani. A két csoport közötti különbség még élesebbé válik, ha a két optimistább „nagy eséllyel sikerül” és „nagyon nagy eséllyel sikerül” és a két kevésbé optimista „közepes eséllyel sikerül” és „kevés eséllyel sikerül” véleménylehetőséget egybe kezeljük. Így azt látjuk, hogy a gimnazisták 71,6%-a az optimisták, míg 12,5%-uk a kevésbé optimisták csoportjába tartozik. A szakgimnáziumi tanulók körében ezek az adatok a következők: 54,6% és 42,2% (!).

8. táblázat: *Hogy gondold, mennyire sikerül megvalósítani a jövőre vonatkozó terveidet?*

	Gimn.	Szaggimn.	Össz.
Nagyon nagy eséllyel sikerül	12,5	10,3	11,4
Nagy eséllyel sikerül	59,1	44,3	51,4
Közepes eséllyel sikerül	11,4	41,2	27,0
Kevés eséllyel sikerül	1,1	1,0	1,1
Nem tudom	15,9	3,1	9,2

A családi háttér és a továbbtanulással, munkábaállással kapcsolatos elképzelések közötti összefüggések

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy a családi háttér, mint a szülők iskolai végzettsége, beosztása és a család jövedelmi helyzete hogyan befolyásolja a fiatalok jövőbeli terveit.

9. táblázat: *Jövőbeli tervek az apa iskolai végzettségének függvényében (%)*

	Folytatom a tanulmányaimat	Munkát vállalom	Egyszerre fogok dolgozni és tanulni	Otthon maradok	Még nem tudom	Külföldre megyek
általános iskola	1,0	0,0	2,0	0,0	0,0	0,0
szakiskola/ szakmunkásképző	14,3	55,0	34,0	0,0	0,0	16,7
szakközépiskola	11,4	15,0	8,0	0,0	0,0	16,7
gimnázium	11,4	5,0	6,0	100,0	0,0	0,0
technikum	7,6	10,0	10,0	0,0	0,0	33,3
főiskola/alapképzés	12,4	0,0	22,0	0,0	33,3	0,0
egyetem, mesterképzés	21,0	10,0	10,0	0,0	33,3	33,3
tudományos fokozat	17,1	0,0	6,0	0,0%	0,0	0,0
nincs válasz	3,8	5,0	2,0	0,0	33,3	0,0

p=0,019

A teljes mintát alapul véve, bevontuk az apa iskolai végzettségét mint magyarázó változót annak érdekében, hogy megnézzük, vajon az apa valamint az anya végzettsége befolyásolja –e a diákok munkavállalással, továbbtanulással kapcsolatos terveit. Eredményeink szerint míg az apák végzettsége befolyásolja (p=0,019) a diákok jövőbeli terveit, addig az anyák végzettsége nem mutatott szignifikáns összefüggést a tanulók terveivel (p=0,068). Az apa beosztása és a tervek között szintén találtuk statisztikai kapcsolatot (p=0,050), ezzel szembe az anya beosztása itt sem bizonyult meghatározónak.

Harmadik magyarázó tényezőként a családok jövedelmi helyzetét tekintettük.

10. táblázat: A diákok jövőbeli tervei a családok jövedelmi helyzetének tükrében

Jövedelmi helyzet	Folytatom a tanulmányaimat	Munkát vállalok (elmegeyek dolgozni)	Egyszerre fogok dolgozni és tanulni	Otthon maradok	Még nem tudom	Külföldre megyek
Szerényen élünk, minden napot ki kell gazdálkodni	0,0	16,7	83,3	0,0	0,0	0,0
Közepesen élünk, elegendő pénzünk van a mindennapi szükségletünkre, drágább dolgokra már nem jut	43,1	21,5	29,2	1,5	0,0	4,6
Elég jól élünk, jut mindenre	63,6	4,5	26,1	0,0	2,3	3,4
Másokhoz viszonyítva nagyon jól élünk, luxus dolgokat is megengedhetünk magunknak	85,0	0,0	10,0	0,0	5,0	0,0
Nem válaszolt	66,7	16,7	16,7	0,0	0,0	0,0

p=0,010

Adataink egyértelmű szignifikáns összefüggést mutatnak a családok jövedelmi helyzete és a jövőre vonatkozó elképzelések között. A 10. táblázat százalékos megoszlásai azt mutatják, hogy a legjobb anyagi háttérrel rendelkező tanulók meghatározó többségben vannak a „*folytatom a tanulmányaimat*„ állítással egytértők között, s ahogyan távolodunk az anyagi jólétet jelző kategóriáktól úgy csökken a tanulmányaikat folytatni kívánók aránya. Ennek a mintázatnak a tükrképét látjuk, az „*egyszerre fogok dolgozni és tanulni*” kategória válaszadóinak elemzésekor. A tanulmányok folytatását és a munkavégzés párhuzamosságát a szerény körülmények között élők prognosztizálják a legnagyobb arányban, majd a közepes a jó és végül a luxus körülményeket is megtapasztalt fiatalok. Az érettségi után munkát vállalni kívánók körében többé-kevésbé hasonló rangsor tapasztalható, azonban figyelemre méltó, hogy a legkedvezőbb körülmények között élőknel nem merül fel opcióként a munkavégzés lehetősége. Külföldi tartózkodásról az általunk átlagosnak tekintett két jövedelmi kategóriába tartozó diákok gondolkodnak.

A két almintát külön kezelve nem találtunk statisztikailag releváns kapcsolatot a diákok jövőképe és a jövedelmi helyzet között sem a gimnazisták ($p=0,376$), sem a szakgimnáziumi diákokra vetítve ($p=0,815$). Véltetően ez annak köszönhető, hogy az egyes almintához tartozó gyerekek anyagi háttere nem különbözik jelentősen egymástól. Vagyis a teljes mintára lefuttatott statisztikai próba szignifikancia értéke a két minta együttkezelése estén jellemző, ami arra utal, hogy a két tanulói csoport között megjelenő jövedelmi különbségek hatása a jövővel kapcsolatos tervek vonatkozásában is érzékelhető.

Összegzés

Tanulmányunkban a középiskolás diákok jövővel kapcsolatos elképzeléseit tártuk fel egy „általános” és egy szakgimnáziumi diáktársadalom segítségével. Empirikus munkánkban egy 44 kérdésből álló több területet felölelő kérdéssort használtunk és felmértük – többek között – a családalapítással, értékválasztással, tanulási motivációval, továbbtanulással, munkavállalással kapcsolatos véleményüket. Jelen munkánkban vizsgálati eredményeink egy szegmensére koncentráltunk. Azt térképeztük fel, hogy van-e különbség a diákok tanulással, munkaerőpiaci elhelyezkedéssel kapcsolatos elképzeléseik között annak függvényében, hogy általános gimnáziumba vagy szakgimnáziumba járnak, s hogy a családi háttér különböző jellemzői hatnak-e a fiatalok jövőbeli terveire.

A diákok véleménynyilvánításából az általános gimnazistákra vonatkozóan egy igen magas tanulmányi eredménnyel, magasan kvalifikált szülői háttérrel bíró, kedvező jövedelmi

kondíciókkal rendelkező homogén diákcsoport rajzolódott ki előttünk, akik többségében kitűnő és jeles tanulók és, akik közül szinte mindenki a felsőoktatásban képzeli el a közeljövőjét. A szakgimnáziumi tanulók hasonló dimenziók szerinti megoszlása sokkal heterogénebb volt, s összességében mind tanulmányi átlag, mind szülői iskolai végzettség, mind pedig jövedelmi helyzet tekintetében elmaradt a gimnazisták csoportjához viszonyítva. S míg a gimnazisták közül senki, addig a szakgimnáziumba járó fiatalok közül minden ötödik úgy nyilatkozott, hogy érettségi után dolgozni fog.

Ezek a különbségek a két iskola típusára, küldetésére és „felkapottságára” és ami talán a legfontosabb, az iskola hozzáadott értékére vezethető vissza. Részben ezzel magyarázzuk az általunk talált különbségeket. Azonban azt is ki kell emelnünk, hogy vizsgálatunkban összefüggést találtunk a fiatalok továbbtanulási és munkavállalási terveik és a család anyagi helyzete között. (vö. Nemeskéri-Szellő 2017). Világosan kirajzolódott, hogy a kedvezőbb körülmények között élő diákok inkább a továbbtanulást prognosztizálták, míg a kedvezőtlenebb jövedelmi paraméterekkel rendelkezők a továbbtanulás és munkavégzés párhuzamosságát valamint a kizárólagos munkába állást valószínűsítették a felsorolt válaszlehetőségek közül. Ez pedig arra enged következtetni, hogy az anyagi jólét illetve annak hiánya meghatározza az iskolaköteles kort követő tanulmányi terveket, s ez ilyen módon az esélyek egyenlősége ellen hat.

Irodalom

- Altörjai Szilvia-Róbert Péter (2006): *Munkaeorientáció, emberi tőkemegtérülés*. In: Kolosi Tamás-Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport*. TÁRKI, Budapest, 314-333.
- Becker, G. S. (1998): *Preferenciák és értékek*. In: Lengyel György-Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Aula Kiadó, Budapest, 101-129.
- Coleman, J. S. (1996): *A társadalmi tőke*. In: Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája*. BKE Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék, Budapest, 99-129.
- Fuchs, V. R. (2003): *A nemek közötti gazdasági egyenlőtlenségekről*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.) (1998): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Aula Kiadó, Budapest
- Móré Mariann (2012): *Hátrányos helyzetűek és romák munkaerőpiaci visszailleszkedésének segítése tanácsadási módszerekkel*. In: Gortka R. Erzsébet (szerk.): *Társadalomtudományi Tanulmányok V*. DuPress Kiadó, Debrecen
- Muity György-Nemeskéri Zsolt (2014): Competences of Career Guidance Professionals. *Tudásmenedzsment* 15 évf. 1. különszám, 132-133.
- Nemeskéri Zsolt-Muity György (2011): Pályaeorientációs szakemberek kompetenciái. In: Klein Sándor (szerk.): *Negyven év munkapszichológia*. Edge 2000 Kiadó, Budapest. 326-332.
- Nemeskéri Zsolt-Szellő János szerk. (2017): *Digitális kompetenciák és a pályaeorientáció munkaerőpiaci összefüggései a 21. században*. PTE, Pécs, 56-60.
- Rosen, S. (1998): Emberi tőke. In: Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Aula Kiadó, Budapest, 71-100.
- Sebők Marianna (2016): *Munkaeorientációs mobilitás Magyarországon*, Edge 2000 Kiadó, Bp, 51-106.
- Scharle Ágota (2008): Foglalkoztatás, intézményrendszer és foglalkoztatáspolitikai In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport*. TÁRKI, Budapest, 257-289.
- Schultz, W. T. (1998): Beruházás az emberi tőkébe. In: Lengyel György-Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Aula Kiadó, Budapest, 45-70.
- Varga Júlia (2006): Humántőke-fejlesztés, továbbtanulás felnőttkorban „skill”-ek és kompetenciák In: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport*. TÁRKI, Bp, 287-300.

Felnőttképzési szolgáltatások Szentgotthárdon

Bevezetés

A felnőttképzési szolgáltatások napjaink társadalmában egyre nagyobb szerepet kapnak az egész életen át tartó tanulás jelenőségének növekedése, a rohamos technológiai fejlődés és a gazdasági szerkezetváltás miatt. Az emberi erőforrás tervezése és a gazdasági szereplők igényeinek kielégítése egyaránt fontos kérdés.¹ Kutatásunk fókuszában egy határmenti kisváros, Szentgotthárd áll, ahol több felnőttképzésnek helyt adó intézmény, szervezet működik, és 65 hektár területű, határon átnyúló ipari park jött létre, jelentős foglalkoztató vállalkozásokkal. Különösen jelentős a téma - az osztrák határ közelségéből adódóan - a térségre jellemző fluktuáció miatt, ami az itt jelenlévő cégek számára komoly gondot okoz a humán erőforrás kapacitás tervezésénél.²

A Vas megye délnyugati részén fekvő Szentgotthárd központja az Ausztria, Szlovénia és Magyarország találkozásánál található hármashatár térségnek. A határmentiségből adódó kiváló földrajzi elhelyezkedése a térség ipari központjává alakította ki a város gazdaságát. A település földrajzi adottságai és a folyamatosan újjáéledő gazdasági kapcsolatok a rendszerváltást követően lehetővé tették a gyors és korszerű ipari fejlesztéseket. Szentgotthárd, és ezzel együtt a térség kiemelkedő beruházása a Szentgotthárdi Ipari Park, amely Magyarország első határon átnyúló ipari parkja. Emellett a városon túlmutató hatósugara is van az Őrség és Kőrmend irányába. Az ipari park ad otthont a régió egyik legjelentősebb gazdasági foglalkoztatójának és szereplőjének, a General Motors, azaz az Opel magyarországi vállalatának is, amely a 2017-es év végén került át a General Motorstól, a francia PSA csoport tulajdonába.³

A feldolgozóipar, a textilipar, a gépgyártás és a fémfeldolgozás jelenti a térség húzóerejét. Korábban elsősorban a textilipar volt kiemelt jelentőségű, ami napjainkban is számos embert foglalkoztat a térségben. Az olasz tulajdonú cégek dominálnak ezen a területen, melyek értékesítő tevékenységét az export határozza meg. E vállalatok stabil rendelés-állománnyal rendelkeznek, a fluktuáció ellenére is foglalkoztatotti létszámnövekedés figyelhető meg, még a gyakran fellépő szakemberhiány mellett is. A jobb munkatapasztalattal és megfelelő német nyelvtudással rendelkező munkavállalók jelentős része Ausztriában vagy

¹ A felnőttképzési szolgáltatások szerepéről ír: Vehrer Adél (2011): Az előzetes tudásszint mérés szerepe a felnőttképzésben. XIV. Apáczai Napok 2010. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar Tanulmánykötete. Győr. 671-678.; A munkaerőpiaci vonatkozásokat elemzi: Lentner Csaba (2018): Vázlat az aktív államműködés munkaerőpiacra gyakorolt hatásairól – Magyarország példáján keresztül In: Kiss György akadémikus 65. születésnapjára emlékkötet. Budapest

² <http://www.ip.szentgotthard.hu/>; <http://www.szentgotthard.hu/hu/ipari-park.html>

³ A vizsgált térségre is kitér: Rechnitzer J, Hausmann R, Tóth T (2017): A magyar autóipar helyzete nemzetközi tükörben. Hitelintézet Szemle. 16:(1) 119-142.; Pongrácz Attila (2017) Der Arbeitsmarkt und die berufliche Bildung in der Automobilindustrie in Ungarn heute EDU Szakképzés és Környezetpedagógia Elektronikus Szakfolyóirat 7:(1) 7-26.; Lentner Csaba (2007): A magyar nemzetgazdaság versenyképességének új típusú tényezői. In: Lentner Csaba (szerk.) Pénzügypolitikai stratégiák a XXI. század elején: prof. dr. Huszti Ernő DSc. egyetemi tanár a pénzügyi intézményrendszer, a tudomány és a felsőoktatás szolgálatában: tiszteletkötet 75. születésnapja alkalmából. Budapest. 271-297.

Szlovéniában vállal munkát, így a szakemberek folyamatosan cserélődnek. Álláskeresők és még munkaviszonyban állók is sok esetben vállalnak különböző idegymunkát a határon túl a mezőgazdaságban, vagy takarítást Ausztriában.

A szentgotthárdi munkaerőpiac érdekessége abból adódik, hogy folyamatosan jelen vannak azok a többségében multinacionális cégek, amelyeknek jól képzett munkaerőre mutatkozik igénye, míg az álláskeresők és pályakezdők mégsem illeszkednek ezekhez a szükségletekhez. A Szentgotthárdi Ipari Park és a város olyan fejlesztések előtt áll, amelyekhez óriási szükség van magasan képzett szakemberekre, viszont az álláskeresők körében az elavult szakmával rendelkezők létszáma jelenti a többséget. Összességében tehát az mondható el Szentgotthárd munkaerőpiacáról, hogy a munkaerőhiány nagyobb gondot okoz, mintsem a munkanélküliség problematikája.⁴

Kutatásunk célja, hogy a felnőttképzési szolgáltatások kínálati oldalát bemutassa, illetve a keresleti oldal által felmerülő igények gyakorlatban való megvalósulásáról képet kapjon a településen. Arra keressük tehát a választ, hogy a jelentős munkavállalói létszámmal rendelkező gazdasági szereplők oktatásra vonatkozó igényei mennyire illeszkednek a helyi képzési lehetőségekhez.⁵

Mindezek alapján feltételeztük, hogy

- (H1) a képzési oldal kínálata igazodni próbál a gazdasági szereplők igényeihez;
- (H2) a Szentgotthárdon jelentős munkaerőhiányból fakadóan a felnőttképzési szolgáltatások szerepe kiemelt jelentőségű és
- (H3) az együttműködés nem feltétlenül hatékony a gazdasági és a felnőttképzési szereplők között.

A kérdőíves vizsgálat tanulságai

A 2017-ben, Szentgotthárd hús legnagyobb foglalkoztató vállalkozásának vezetői számára eljuttatott kérdőív eredményeit Likert skálán ábrázoljuk, és elemezzük a város felnőttképzési szolgáltatásainak megítélését, illetve az esetlegesen felmerülő további igényeket a gazdasági szereplők oldaláról. Egyúttal a gazdasági és képzési oldal kapcsolatát, találkozását is vizsgáljuk. Kutatásunk hiányt pótló jellegét támasztja alá az a tény, hogy korábban még nem történt ilyen témájú, átfogó vizsgálat a településen. A térségre jellemző munkaerőhiány indokolja annak vizsgálatát, milyen mértékben jellemző a humán tőkébe történő befektetés a gazdasági oldal részéről, és mutatkozik-e erre megfelelő mennyiségű igény. A kérdőív olyan kérdés-csoportokat tartalmaz, amelyek alapján képet kaphatunk a helyi vállalkozások szentgotthárdi képzőintézménnyel való kapcsolatán túl, a munkavállalók képzése kapcsán esetlegesen felmerülő problémákon át, a felnőttképzési kiegészítő szolgáltatások megítéléséig.

1.táblázat: Szükség van minőségi és aktív felnőttképzésre Szentgotthárdon (%)

Egyáltalán nem értek egyet	0
Nagyrészt nem értek egyet	22,22
Csak kismértékben értek egyet	0
Nagyrészt egyetértek	77,78
Teljes mértékben egyetértek	0

⁴ <http://www.szentgotthard.hu>

⁵ Nagy munkavállalói létszámú cég alkalmazottainak képzési igényeivel foglalkozik: Horváth Csaba Sándor (2017): A vasúti oktatás első intézményesült állomása: A „vasuti tanfolyam”. Tudásmenedzsment 18:(2) 71-80.

Az 1. táblázatból látható, hogy a válaszadók 78 %-a gondolja úgy, hogy Szentgotthárdon szükség van jól működő és aktív felnőttképzésre, míg a cégek 22 %-a kevésbé találja a felnőttkori tanulási lehetőségeket fontosnak. A térségre jellemző nagymértékű munkaerőhiány is állhat a válaszok háttérében, hiszen egy aktív, minőségi felnőttképzés hidat képezhet a munkavállalók és a munkaadók között. Az okok között megfontolandó az is, hogy sokan a felnőttképzés keretében megszerzett végzettséggel nem itthon, Magyarországon, hanem a szomszédos országokban vállalnak munkát. Emellett a válaszadókban felmerülhetett annak problematikája, hogy sok esetben épp azok nem integrálhatók az oktatásba, akiknek legnagyobb szükségük lenne erre a munkaerőpiacra való visszajutáshoz.

2.táblázat: *Elégedett vagyok a szentgotthárdi felnőttképzési kínálattal (%)*

Egyáltalán nem értek egyet	0
Nagyrészt nem értek egyet	17,65
Csak kismértékben értek egyet	76,47
Nagyrészt egyetértek	5,88
Teljes mértékben egyetértek	0

A 2. táblázat mutat rá arra, hogy a szentgotthárdi cégek nem találják megfelelőnek a helyi felnőttképzés kínálati oldalát. Talán a válaszok háttérében a számos hiányszakma áll, de elképzelhető olyan szakmák hiánya is a képzési palettáról, amelyek helyben egyáltalán nem hozzáférhetőek. Ennek okai között tartják számon például a településen a helybeli gyakorlati oktatók hiányát. Amennyiben pedig más településről kérnek fel oktatót, az jelentősen megnöveli a képzés költségét.

3.táblázat: *Elégedett vagyok a szentgotthárdi felnőttképzés minőségével (%)*

Egyáltalán nem értek egyet	5,56
Nagyrészt nem értek egyet	16,67
Csak kismértékben értek egyet	77,78
Nagyrészt egyetértek	0
Teljes mértékben egyetértek	0

A téma szempontjából az egyik legfontosabb kérdés a helyi vállalkozások elégedettsége a rendelkezésre álló felnőttképzési lehetőségek minőségével kapcsolatban. A 3. táblázat e tekintetben jól mutatja, hogy inkább a negatív vélemények dominálnak. Valószínűleg az igényfelmérés hiánya és a gyenge együttműködési hajlam áll a válaszok háttérében. Ideális esetben a megbízó cég felvázolja a képzéssel szemben támasztott igényeit, a képzés-szervezők pedig ennek megfelelően készítik el a tananyagot vagy éppen állítják össze képzéseik palettáját.

4.táblázat: *Együttműködésben állok szentgotthárdi képzőintézménnyel (%)*

Egyáltalán nem értek egyet	5,56
Nagyrészt nem értek egyet	0,00
Csak kismértékben értek egyet	77,78
Nagyrészt egyetértek	0,00
Teljes mértékben egyetértek	16,67

A téma szempontjából egyik legfontosabb kérdés, hogy aktív együttműködésben állnak-e a vállalatok a felnőttképző szervezetekkel, ezt a 4. táblázat mutatja be. A működő kapcsolatra utaló válaszok esetében feltehetőleg érvényes szerződésről, vagy gyakorlatban megvalósult együttműködésről van szó. A válaszok többsége azonban az együttműködések

szezonálisára enged következtetni, illetve arra, hogy a legtöbb esetben ismeri egymást a keresleti és kínálati oldal, tudnak egymás létezéséről, hiszen valamilyen kapcsolatba már kerültek is a kapott eredmények alapján. Kedvező változást jelentene, ha a kapcsolat nem csupán periodikusan létezne, hanem a 16,67% jó példához hasonlóan aktív és hosszútávú együttműködés valósulna meg. Mindez proaktív szemléletmódot feltételez.

5. táblázat: *A képzési költségek nem jelentek problémát cégünk számára(%)*

Egyáltalán nem értek egyet	0
Nagyrészt nem értek egyet	88,89
Csak kismértékben értek egyet	0
Nagyrészt egyetértek	5,56
Teljes mértékben egyetértek	5,56

A képzések költségeivel kapcsolatban felmerülő nehézségek országos szinten ismertek. Számos cég számára problémát okoz a humán tőkébe történő befektetés, hiszen sok esetben hosszú időtartamú és meglehetősen drága képzések jelennek meg a kínálatban. Az 5. táblázat alapján is elsősorban a „nagyrészt nem értek egyet” válaszok dominálnak. A képzési költségek többnyire megegyezés tárgyat képezik, ezért hatékony és szoros kooperációval egyeztetni tudnák ezt az érdekelt felek. Ugyanakkor fontos szempont a képzés rövid távú megtérülése is a vállalat számára, hiszen maga a gazdaság, a munkaerőpiac is ezt követeli meg. A válaszok háttérben tehát az is állhat, hogy a végzettség megszerzését követően még nem ér véget a tanulási folyamat egy munkavállaló esetében, hanem a mindennapi munkára való betanítás a vállalkozásoknál tovább folytatódik, ami további humán erőforrás és eszköz-ráfordítást igényel.

6. táblázat: *Munkaerő felvételnél nem jelent hátrányt az esti képzés keretében megszerzett végzettség a jelentkezőre nézve (%)*

Egyáltalán nem értek egyet	0
Nagyrészt nem értek egyet	0
Csak kismértékben értek egyet	0
Nagyrészt egyetértek	0
Teljes mértékben egyetértek	100

A 6. ábrán látható, hogy a válaszadók valamennyien úgy vélik: a munkaerő-felvételnél az esti képzésben megszerzett végzettség azonos értékű a nappalin szerzettel. Bár korábban vitatémaként tartották számon, hogy az esti képzés hátrányt jelenthet-e a munkaerőpiacon, mára az egyetemen szerzett levelezős diplomához hasonlóan ezt is áthidalta a piac a szakmák esetében. Ennek tükrében a szentgotthárdi felnőttképzés tovább fejlődhet, a résztvevők számára ez a tendencia előnyt jelenthet, amennyiben köztudottá válik, hogy a munkaadók ugyanannyira nyitottak az esti képzés keretében megszerzett szaktudásra is. Ennek háttérben egyébként szintén a térségre jellemző nagymértékű munkaerőhiány állhat, a vállalatok részéről igény van a szakemberekre, attól függetlenül, hogy a képzést milyen keretek között szerezték meg. A prioritást tehát inkább a tudás és a végzettség (bizonyítvány, tanúsítvány) jelenti a cégeknél.

A 7. táblázat válaszai meglehetősen megosztott képet mutatnak. Kiemelkedik a viszonylag semleges, csak kis mértékben értek egyet válasz-lehetőség, de néhány válasz érkezett a skála két szélső értékére vonatkozóan is. Az eredmény tanulságos, hiszen Szentgotthárd gazdaságát elsősorban a vizsgálatba bevont cégek befolyásolják, így kimondottan prioritást kellene élveznie a velük való kommunikációnak. Fontos lenne ez nemcsak a gazdasági, de a felnőttoktatási szereplők részéről is, s mindez a tanulni szándékozó felnőttek hasznára válhatna.

7.táblázat: A felnőttképzési tanfolyamok meghirdetését megelőzően van lehetőségem a hiányszakmákat jelezni a szentgotthárdi képzőintézménynek(%)

Egyáltalán nem értek egyet	5,56
Nagyrészt nem értek egyet	0
Csak kismértékben értek egyet	88,89
Nagyrészt egyetértek	0
Teljes mértékben egyetértek	5,56

A 8 táblázat mutatja, hogy a cégek döntő többsége szívesen igénybe venne alkalmazottai részére helybeli idegennyelvi képzést. Tekintettel a határ közelségére, a munkáltatók többsége legalább egy idegen nyelv ismeretét elvárja alkalmazottaitól, ezek közül prioritást élvez a német nyelv. A cégek zöme igyekszik valamilyen módon segíteni dolgozói nyelvtudásának fejlesztésében a hétköznapokban, a munka során, de egy intézményesített oktatásra is nyitottak lennének a kérdőív alapján. Sok esetben természetesen az alapszintű nyelvtudás már elegendő, hiszen a munkavégzéshez szükséges szakmai nyelvet a mindennapokban sajátítja el a munkavállaló. De ez csak abban az esetben lehetséges, ha már a felvételnél rendelkezésére áll a minimális nyelvi követelmény.

8.táblázat: Idegennyelv oktatási tanfolyamokat igénybe vennék szentgotthárdi képzőintézménytől (%)

Egyáltalán nem értek egyet	5,88
Nagyrészt nem értek egyet	0
Csak kismértékben értek egyet	17,65
Nagyrészt egyetértek	41,18
Teljes mértékben egyetértek	35,29

A 9. táblázat alapján a cégek nyitottak a szakmai képzés helyben történő megvalósítása érdekében, azonban e tekintetben nem egyöntetű a támogatás. Valószínűleg az áll a válaszok hátterében, hogy bár a vállalatok késznek a kooperációra, de ennek további feltételei lehetnek.

9.táblázat: Szakmai képzést igénybe vennék szentgotthárdi képzőintézménytől (%)

Egyáltalán nem értek egyet	5,88
Nagyrészt nem értek egyet	0
Csak kismértékben értek egyet	0
Nagyrészt egyetértek	94,12
Teljes mértékben egyetértek	0

Ha 8. táblázat válaszaival összevetjük a tárgyalt kérdésben megjelenő álláspontokat, nagy különbséget látunk. Ez esetben egyetlen cég sem jelölte be a teljes mértékben egyetértek opciót, ami utalhat arra, hogy míg egy nyelvoktatás általánosabb, addig egy szakmai képzés sokkal inkább speciális ismereteket tartalmaz, ami megkövetel egy jó szakképzett-ségű és tapasztalatú oktatógárdát, hogy az adott szakmát a legtökéletesebb módon sajátíthassa el a hallgató. Ezek lehetnek azok a feltételek, amelyek egy képzés igénybevételét és támogatását meghatározhatják egy vállalat esetében.

Összességében egyértelműen látszik a nyitottság, amit érdemes kiaknázni a szakmai kínálatban, fókuszálva a cégek által kívánatos képzésekre. Az igény látható az táblázat alapján, ezt kell összhangba hozni a megfelelő kínálatl. A képzési szolgáltatások ismerete hiányának több oka is lehet. Egyrészt a vállalkozás passzivitása is okozhatja, főleg abban az esetben, ha nem nyitott alkalmazottai képzése irányában, másrészt a felnőttképző cégek

marketingjének hiányosságaira is utalhat, ha nem hívják fel a vállalkozások figyelmét azokra a lehetőségekre, amelyeket biztosítani tudnak.

Figyelemre méltó tény a 10. táblázat alapján, hogy a városban működő cégek többsége ismeri az igénybe vehető felnőttképzési szolgáltatásokat, ám a válaszokból kiolvasható némi bizonytalanság is.

10.táblázat: Ismerem a Szentgotthárdon igénybe vehető felnőttképzési szolgáltatásokat

Egyáltalán nem értek egyet	0
Nagyrészt nem értek egyet	22,22
Csak kismértékben értek egyet	0
Nagyrészt egyetértek	77,78
Teljes mértékben egyetértek	0

Mindebből arra következtetünk, hogy célszerű lenne a felnőtt-iskolák marketing tevékenységét folyamatosan aktualizálni, minden új cég vagy minden újonnan meghirdetett képzés esetében is.

Az álláskeresési technikák oktatása az egyik legfontosabb felnőttképzési szolgáltatás. Sajnos jelenleg Szentgotthárdon nincs lehetőség igénybe venni. A 11. táblázat azt mutatja be, hogy a cégek szempontjából felmerül ilyen jellegű igény a tapasztalataik alapján.

11.táblázat: Tapasztalatom szerint szükség lenne álláskeresési technikák oktatására a felnőttek számára.

Egyáltalán nem értek egyet	11,11
Nagyrészt nem értek egyet	0
Csak kismértékben értek egyet	5,56
Nagyrészt egyetértek	38,89
Teljes mértékben egyetértek	44,44

Napjainkban egyre inkább fókuszba kerülnek a kiegészítő felnőttképzési szolgáltatások Európa szerte, melyek közé az álláskeresési technikák oktatása is sorolható. Sajnos Magyarországon egyelőre csak kevés helyen működik ez aktívan, bár az utóbbi években több Európai Unió támogatás is megcélozta ezt a tevékenységet. Fejlesztendő terület ez tehát Szentgotthárdon, és megfontolandó a gyakorlati haszna is a munkaerőpiacon való elhelyezkedés lehetőségeinek bővítése szempontjából.

12.táblázat: A képzéseket megelőzően szükség lenne kiegészítő felnőttképzési szolgáltatásokra (pl.: előzetes tudásszint felmérés, elhelyezkedési tanácsadás, pályakorrekciós tanácsadás) %

Egyáltalán nem értek egyet	0
Nagyrészt nem értek egyet	0
Csak kismértékben értek egyet	11,11
Nagyrészt egyetértek	83,33
Teljes mértékben egyetértek	5,56

Szentgotthárdon a kiegészítő felnőttképzési szolgáltatások nincsenek jelen a kínálati oldalon. A munkaadók számos esetben találkoznak a 12. ábrán felsorolt szolgáltatások hiányával, illetve szükségszerűségével. A 11. ábrához hasonlóan itt is jelzik a válaszadók a megmerülő igényt. Annak ellenére, hogy a vizsgált térségben még nem túl ismert ez a szakterület, a cégek véleménye egyértelmű a témában. Nem csak a munkaerőpiacon való elhelyezkedés kapcsán fontosak az ábrán szereplő felnőttképzési szolgáltatások, hanem

azért is, mert segíthetnek a megfelelő szakmaválasztásban vagy pályamódosításban az érintetteknek.

A kutatási eredmények értékelése

Kérdőívünk válaszai arra utalnak, hogy a felnőttképzési szolgáltatások köre fejlesztendő területnek számít Szentgotthárdon. A képzési kínálat és kereslet nem minden esetben esik egybe és az alkalmazottak képzésébe a cégek többsége csak fenntartásokkal fektet be nagyobb összeget.

Kutatásunk kezdetén azt feltételeztük, hogy a képzési oldal kínálata igazodik a gazdasági szereplők igényeihez (H1). Hipotézisünk nem igazolódott be, mint azt a 2. táblázat mutatja. A 7. ábrából láthatjuk, hogy vállalkozások mindössze 5,56 % véli úgy, hogy a tanfolyamok meghirdetését megelőzően van lehetősége jeleznie a hiányszakmákat a képzőintézmény felé. A 4. táblázat szerint a cégek mindössze 16,67 % jelezte azt, hogy együttműködésben áll helyi képzőintézménnyel.

Második hipotézisünk szerint Szentgotthárdon a jelentős munkaerőhiányból fakadóan a felnőttképzési szolgáltatások szerepe kiemelt jelentőségű (H2). A 10. táblázat mutatja, hogy a cégek többsége ismeri a helyben elérhető felnőttképzési szolgáltatásokat, de a 11. és 12. táblázat alapján arra következtethetünk, hogy a válaszadók valójában a képzési kínálatra gondolnak. A 3. táblázat szerint a helyben elérhető képzési palettával nem elégedettek a cégek. A 11. ábrán jól látható, hogy leginkább az álláskereső technikák oktatását hiányolják a város jelentősebb vállalkozásainak válaszadó képviselői.

Harmadik feltételezésünk az együttműködés hatékonyságára irányult a gazdasági és a felnőttképzési szereplők között (H3). E téren feltételezésünk beigazolódott. A 4. táblázat szerint az együttműködés a két szféra között nem a leghatékonyabb. Burkoltam az 1., 2., 3. és 7. ábrák válaszai is azt jelzik, hogy fejlesztendő terület ez a városban. A vállalkozások közvetett vagy közvetlen módon hatással vannak Szentgotthárd egészére, ezért a fenntartható jövő érdekében elengedhetetlen a velük történő kooperáció, igényeik összegyűjtése és figyelembe vétele.

Összegzés, javaslatok

Összességében megállapítható, hogy Szentgotthárdon szükség van felnőttképzési szolgáltatások nyújtására két szempontból is. Az egyik, hogy napjaink felgyorsult gazdasága sok esetben állít számos embert a pályakorrekció kényszere elé, akik erre nem készültek fel. Ilyen esetekben kiemelt segítséget jelenthetne ez a fajta szolgáltatás, ami a gazdasági szereplők által is keresettnek, hiányoltnak mondható. A másik ok, amiért véleményünk szerint fontos lenne a felnőttképzési szolgáltatások népszerűsítése, az a felnőttképző szervezetek számára marketing jelentőségű. A felnőtt-iskolák térítésmentes szolgáltatások biztosításával (például pályakorrekciós tanácsadás, elhelyezkedési tanácsadás) több olyan potenciális résztvevőhöz tudnának eljutni, akik jelenleg még passzívak a továbbtanulási lehetőségekkel kapcsolatban, ám az információhoz jutás kedvet teremthetne számukra a felnőttkori tanulásba való bekapcsolódáshoz.

A kutatásból egyértelműen kirajzolódtak az együttműködések hiányosságai. A vállalatok képviselőinek és az oktatási intézményeknek időnként célszerű lenne közös műhelymunka keretében egyeztetéseket tartaniuk a hatékony jövőbeni együttműködés és a képzési paletta bővítése érdekében. A vállalatok ismerik az együttműködés fontosságát, hiszen a gazdasági oldalról tapasztalják egy-egy termelési vagy szállítási folyamat során, hogy a szoros kooperáció segítségével lehet a felesleges kiadásokat minimalizálni, nagyobb hasznossággal cselekedni. Ugyanez a gondolkodás kell, hogy megjelenjen a képző intézmény és a vállalati szereplők között is. Az együttműködés ezen túl lehetséges gyakorlólhelyek

kapcsán is megmutatkozhatna, az állandó gyakorlati helyet biztosító cégek számára kedvezményeket lehetne kínálni a felnőtt-iskolák részéről. A 6. táblázat alapján a cégek egyhangúlag kifejezték véleményüket azzal kapcsolatban, hogy az esti képzés nem minősül hátránynak a felvétel során, így akár a felnőttképzés kapcsán gyakorlati helyhez jutók is jelenthetnének potenciális munkaerőt a vállalatoknak. Végül e fejlesztéseknek térségi hatása is lehetne, mivel Szentgotthárd járási központként és fő munkaadó településként is kiemelkedik környezetéből.

Kutatási témánk fontosságát jelzi, hogy a felnőttképzési szolgáltatások képezhetik véleményünk szerint a megfelelő hidat a munkanélküliség és a munkaerőhiánnyal küzdő vállalatok között. Ezért nem csak Szentgotthárd esetében, de az ország több városában érdemes lenne ennek a területnek nagyobb lendületet adni, hiszen a kutatás során is kiderült, a legjobb beruházás a tudásba történő befektetés a cégek és magánszemélyek esetében egyaránt.

Női vállalkozások és az üzleti angyaltevékenység gender-szemponyjai

Helyzetkép Magyarországon

Bevezetés

Az üzleti angyaltevékenység a XX. század eleji Amerikából indult, a kulturális programok finanszírozóra ragasztották a kortársak ezt az elnevezést.¹ A ma üzleti angyalai olyan informális kockázati befektetők, akik ígéretes, növekedési potenciállal bíró start-up vállalkozásokba, – nagyon ritkán – társadalmi vállalkozásokba fektetik saját pénzüket.

Az angyalok befektetéseket illető döntéshozatala során – a tisztán kockázati tőkebefektetőktől eltérően – a racionalitás és az emóció különböző arányban keveredik: egyfelől törekszenek arra, hogy pénzbeli ráfordításuk sokszorosán megtérüljön, másfelől „hitbéli” meggyőződések is vezetik őket. Nem véletlen, hogy a nemzetközi szakirodalomban a 3F-nek is nevezik az angyalokat (friends, family and fools)².

Az üzleti angyalok motivációi meglehetősen vegyesek lehetnek. Egyesek kimondottan és elsődlegesen saját üzleti érdekeiket tartják szem előtt, kiaknázzák az egyes országokban igen kedvező (akár, mint pl. az Egyesült Királyságban, 100%-os mértékű) adókedvezményt. Mások arra törekednek, hogy társadalmi előnyre tegyenek szert, hiszen egyes országokban, rétegeknél komoly presztízst jelent, közösségi elismerést von maga után, ha valaki üzleti angyalként ténykedik. De ugyanilyen releváns motiváció lehet a saját érdeklődés kielégítése, a megszerzett tudás hasznosulásának vágya, egyszerű játékkedv is. És ugyancsak gyakori mások, barátok vagy épp tehetségek segítségének szándéka, valamilyen társadalmilag hasznos termék vagy szolgáltatás elterjedéséhez való hozzájárulás is³.

Az angyaltevékenység mögött álló eltérő motivációk hatásuk szerint is különbözőek lehetnek, jelentősége túlnyúlik a személyes szinten. Ugyanis az autonóm egyének kockázatvállaláson és felelősségvállaláson alapuló üzleti angyal tevékenysége egyben irányt mutató, felelős, társadalmi hasznossággal bíró üzleti magatartás is lehet, mely hatalmas potenciált jelenthet a társadalmi, gazdasági és környezeti fenntarthatóság szempontjából.

Az üzleti angyalok közösségeinek értékválasztása ezért nagy jelentőséggel bírhat a társadalmak alakításában. Amennyiben a társadalmi felelősségvállalás érdemi szerephez jut az üzleti angyaltevékenység motivációi között, a vagyonos rétegek valódi változást tudnak generálni egy-egy társadalomban, de akár globálisan is.

---

¹ A brief history of angel investing, <https://www.syndicatoroom.com/learn/overview/angel-investing>

² Dirk De Clercq, Vance H. Fried, Oskari Lehtonen and Harry J. Sapienza: An Entrepreneur's Guide to the Venture Capital Galaxy, Academy of Management Perspectives, 2006.

³ Harrison, Richard and Mason, Colin M., Does Gender Matter? Women Business Angels and the Supply of Entrepreneurial Finance. Entrepreneurship Theory and Practice, Vol. 31, No. 3, pp. 445-472, May 2007. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=982704> or <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-6520.2007.00182.x>

A globális és lokális, társadalmi, gazdasági és környezeti problémák súlyosságának felismerése, az összefüggéseket és a saját szerepet illető tudatosság fejlesztése a jó társadalmi és anyagi pozícióban lévő csoportok esetében különösen fontos.

Tudományos tevékenységem, csakúgy, mint civil szervezeti vezetői tevékenységem arra irányul, hogy hozzájáruljak e tudatosság és a felelősségvállalás növekedéséhez, a nők szerepvállalásának megerősítéséhez, hatalommal való felruházásához. Kutatások sora bizonyítja ugyanis, hogy a fenntarthatóság és az esélyegyenlőség szempontjai közel állnak a nők prioritásaihoz⁴, így nagyobb társadalmi befolyásukkal e szempontok nagyobb mértékben tudnak érvényesülni.

Az üzleti angyaltevékenység társadalmi hasznossága szempontjából fontos kérdés tehát, mennyiben segítik elő a befektetések a nők társadalmi szerepének megerősítését, mennyiben vállalják fel tehetős nők társadalmi szerepüként más nők támogatását.

Jelen írásomban egyfelől bemutatom, milyen jelentőséggel bír a nők vállalkozási tevékenysége a nők társadalmi szerepvállalásának szempontjából, milyen – a nemi alapú sztereotípiákból levezethető – sajátosságokat mutat a növekedés korlátozottsága tekintetében, másfelől feltárom egy sajátos vállalkozói tevékenység, az üzleti angyalbefektetés nem szerinti jellemzőit, jelenlegi magyarországi tendenciáit, a női üzleti angyalok szerveződését. Egyúttal szempontokat adok annak elemzéséhez, kik és milyen szinteken tehetnének lépéseket annak érdekében, hogy az üzleti angyalok betölthessék társadalmi szerepüket a fenntarthatóság és a nemek közti igazságosság előmozdításában.

Mindehhez összefoglaljuk a hazai női vállalkozásokkal összefüggő tényeket, adatokat a női vállalkozások elterjedtsége és szektorális megoszlása, illetve finanszírozáshoz való hozzáférése szempontjából. Adataink egy részét nemrégiben zárult 187 fős nem reprezentatív felmérésünk⁵ nyertük. A magyarországi üzleti angyalok tevékenységének áttekintéséhez, a női vállalkozásokat támogató üzleti angyalok (nők és férfiak) tevékenységének feltáráshoz elsődleges és másodlagos kutatást végeztünk: tanulmányoztuk a magyar és nemzetközi szakirodalmat, interjúkat készítettünk angyalokkal, továbbá az aktív és potenciális angyalok jobb eléréséhez és megismeréséhez egy a vizsgált témákhoz kapcsolódó online kérdőívet⁶ készítettünk.

A női vállalkozók és nők vezette vállalkozások sajátosságai

A női vállalkozások jelentősége

A teljes élet megvalósításának lehetősége nem egyenlő mértékben biztosított a nők és férfiak számára – amint ezt a társadalom és gazdaság valamennyi színterén jelen lévő nemek közti egyenlőtlenségek is mutatják. A női nemi szerepek bővülése nem hozta magával a férfi szerepek átalakulását: az otthoni szerepek megosztása továbbra is a férfi kenyérkereső modellre épül a világ társadalmainak többségében. A pénzkereset a nők esetében továbbra is másodlagos társadalmi elvárás, a megbecsülés elsődleges alapja a biológiai szerepeknek való megfelelés: a vonzó külső, illetve az anyaság és abból levezetett gondoskodás, ami a nők energiáinak jelentős részét lekötik. Ezért bár ma már képzetebbek, mint a férfiak (Magyarországon az egyetemi és főiskolai hallgatók 64%-a nő), a munka világában való részvételük és gazdasági függetlenségük is korlátozott: a férfiaknál kevesebben végeznek fizetett munkát, élethosszig tartóan kevesebb saját jogon szerzett bevétellel – bérrel, nyugdíjjal, és kisebb megtakarításokkal, vagyonnal rendelkeznek.

⁴ <http://www.hbs.edu/faculty/conferences/2013-w50-research-symposium/Documents/eagly.pdf>

⁵ <https://goo.gl/forms/0NO1tnJnUHj3HnTm1>

⁶ <https://goo.gl/forms/5uBfRqvhC4XIOcRk2>

A nők által termelt jövedelemre nagy szükség van a családokban és a társadalomban is. Növekvő tendenciát mutat a nők munkaerő-piaci részvétele, és megnőtt a női vezetők jelentősége a profit-maximalizásra törekvő vállalatokban is. E szervezetek azonban korlátozottan képesek kiépíteni és fenntartani a nők hátrányainak újratermelődését akadályozó kultúrát és gyakorlatokat. A női vezetők ezekben a vállalatokban egyéni megküzdési technikáik fejlesztése által jutnak előre, és kevesen jutnak valódi hatalmi pozícióhoz. Kutatások bizonyítják, amennyiben sikerül stabilizálniuk vezető szerepüket, a férfi vezetőknél sokkal inkább képviselik az esélyegyenlőségi, jóléti, környezeti szempontokat, a tolerancia, a megértés értékeit, bevonáson, demokratikus részvételen alapuló vezetői stílust.⁷

A nők saját vállalkozásai, gazdasági erejük, önérvényesítési képességeik, az önmagukért, saját sorsukért való felelősségvállalás révén egyre többen képviselhetik a patriarchális értékrenden túlmutató értékeket: a gyermekek és más kiszolgáltatottak jólétét, a gondoskodást, a környezet és a globális biztonság megóvását.

A társadalmi, gazdasági és környezeti fenntarthatóság kulcseleme tehát a nők személyes autonómiájának, jogainak kiterjesztése, vállalkozásaik megerősítése.

A nemi alapú sztereotípiák és a nemi szerepekről alkotott nézetek hatása a vállalkozások területén

A vállalkozó szó hallatán még ma is a világon mindenütt sokkal inkább egy férfi képére asszociálunk, Magyarországon tipikusan egy 40-50 év közötti határozott, rámenős férfi jelenik meg a szemünk előtt.

A női vállalkozás, mint *fogalom*, kevésbé ismert: a női vállalkozókról készített kutatásunkban, a megkérdezett vállalkozási szakértők számára sem volt egyértelmű annak megfogalmazása, hogy mitől női egy vállalkozás. Alapvető kritériuma ugyanis, hogy a vállalkozás 51%-ban a nő tulajdonában álljon, és többségi tulajdonosként meghatározó szava legyen a stratégiai és operatív döntéshozatalban.

A női vállalkozók típusai a női szerepek tükrében

A hagyományos női szerepeknek való felvállalása szempontjából a patriarchális társadalom által felkínált női életstratégiák a világon mindenütt alapvetően három jól elkülöníthető csoportba tartoznak a vállalkozó nők körében is:

- eltartotti lét: az otthoni feladatok ellátása, tartós munkaerő-piaci távollét;
- kombinációs stratégia: a magánéleti kötelezettségeknek alárendelt, korlátozott munkaerő-piaci részvétel;
- karrier-stratégia: célja a tartós munkaerő-piaci jelenlét, a képességek kiaknázása, a saját jogon szerzett jövedelem.⁸

A fizetett munkát nem vállaló nők egy része a férj/élettárs vállalkozásának fejlődéséhez járul hozzá, környezete, de gyakran ő maga is férje/partnere segítőjének tekinti magát, de a vállalkozás alapvetően a férfi tevékenységéhez köthető.

A kombinációs stratégiában gondolkozók ugyancsak választhatják a férjjel/partnerrel közös társas vállalkozást, ők azonban kevésbé törekszenek arra, hogy háttérben maradjanak, közreműködésük alapulhat képesség-alapú munkamegosztáson, a vállalkozás sikeréhez való hozzájárulásukat társukkal és a külvilággal is elismertetik. Ez esetben a kombinációs stratégia egy másik formája a vállalkozás, mint kiegészítő tevékenység.

⁷ <http://www.hbs.edu/faculty/conferences/2013-w50-research-symposium/Documents/eagly.pdf>

⁸ Eva M. Bernhardt: Female Careers between Employment and Children European Observatory on Family Matters in Sevilla, September 15-16, 2000, page 10.

A női vállalkozások jelentős része egyszemélyes vállalkozás, amely jelenthetné azt, hogy a vállalkozónő célja a növekedést is felvállaló üzleti karrier. A női vállalkozók többsége ugyanakkor ugyancsak kombinációs életstratégiát követ: a napi működés meghatározó szempontja és egyben növekedésük egyik fő akadály a család és munka összeegyeztethetőségére törekvés.

A karrier-stratégiát kitűző vállalkozó nők nem korlátozzák vállalkozásuk fejlődését: ha szükséges több munkaórát dolgoznak, alkalmazottat vesznek fel, esetleg távollétet, utazást is vállalnak stb. Ők rendszerint gyermektelen fiatalok, vagy – igen kis számban – már nagyobb gyermekekkel, kimagasló szakmai és időgazdálkodási képességekkel és támogató családi háttérrel rendelkező nők.

A nemi alapú sztereotípiák és a szexista kultúra és viselkedés jelen vannak az élet valamennyi színterén, így az üzleti életben is.

Így az, hogy egy női vállalkozó melyik stratégia mentén tudja vállalkozási tevékenységét felépíteni, nagyban függ attól, hogy egy adott társadalomban mennyire merevek a nemi szerepek biológiai meghatározottságán alapuló nézetek, milyen szintű a diszkriminációval kapcsolatos tudatosság, hol tart a nemek közti egyenlőtlenségek felszámolásának társadalmi igénye és támogatottsága.

A női vállalkozások hátrányai

A nemi szerepek, a nőkép merevsége és az ezt fenntartó szocializáció együttes eredménye, hogy a női vállalkozói léthez számos sztereotípiát kötődik, melyek a vállalkozás indításának körülményeit, a vállalkozás tevékenységét és növekedési kilátásait egyaránt meghatározzák.

- A nők kisebb arányban vállalkoznak. A vállalkozók $\frac{1}{3}$ -a nő⁹.
- A nők vállalkozásai 90%-ban mikro-vállalkozást vezetnek, egyszemélyes vállalkozások, nem vesznek fel, vagy csekély számban vesznek fel alkalmazottat (vertikális szegregáció).
- A nők vállalkozási tevékenysége gyakran kiegészítő jellegű tevékenység.
- A női vállalkozások többnyire nőies tevékenységekben jelennek meg (horizontális szegregáció): női szerepekkel összefüggő, női ügyfélkörre irányuló tevékenységet végeznek.
- Ennélfogva vállalkozásból származó jövedelmük is alacsonyabb, mint a férfiak által tulajdonolt vállalkozások jövedelme.

A női vállalkozások tökéllátottsága a férfiak által vezetett vállalkozásokhoz képest jóval alacsonyabb, már az indulásnál is:

- az alaptőke korlátozottabban áll rendelkezésükre a férfiakénál alacsonyabb keresetük folytán kisebb megtakarításokkal rendelkeznek,
- a családi megtakarítások vállalkozási célú felhasználásában a férfiakénál kevésbé döntenek önállóan, illetve párkapcsolatokon belül a férfiak kevésbé támogatók a nők vállalkozási tevékenységével kapcsolatban, mint fordítva,
- kisebb arányban vonnak be befektetőket,
- alacsonyabb a kockázatvállalási hajlandóságuk, ezért kevésbé vesznek fel a vállalkozás indításához hitelt.

A női vállalkozások növekedése is alacsonyabb, mint a férfiak által vezetett vállalkozásoké, hasonló okokból:

⁹ Vajda Róza: Munkaerőpiac, foglalkoztatás, vállalkozónők, A nők teljes értékű munkavállalásának akadályairól és esélyeiről. In: Nőtlen évek ára, A nők helyzetének közpolitikai elemzése 1989-2013 (ed.: Juhász Borbála), Budapest: Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség, 2014, p. 111.

- felhalmozott jövedelmüket sokkal inkább a családi étellel összefüggő célokra szánják,
- a vállalkozónők kevésbé növekedés-orientáltak, mivel *a nők elsődleges célja* – hosszabb távon feltétlenül – *a munka-család* egyensúly megteremtése.

Képzetség, életkor, lakóhely

A nemi alapú szocializációt és a korlátozó nőképet kompenzáló személyes tulajdonságok (önbizalom, kockázatvállalás, határozottság stb.) megléte vagy megerősítése a női vállalkozók esetében különösen fontos. Nem véletlen, hogy a felmérésünkben részt vevő női vállalkozók 85%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel, és korábbi munkahelyi sikerekkel rendelkezik, s hogy a fiatal lányok, és általában a nők karrier-elképzelései között ritkán szerepel a vállalkozás, mint megélhetési és életforma. A nők inkább az alkalmazotti lét és a nőies, főként családi szerepekkel összeegyeztethető szakmák felé orientálódnak. Nem véletlen, a fiatal technológiai alapú vállalkozások, a start-upok tulajdonosai között csekély arányban fordulnak elő nők – Magyarországon arányuk kb. 10%.

Internetes felmérésünkben a fiatal korosztály (a 20-29 évesek részaránya), alig 3,3% volt. A két legnagyobb létszámú korcsoport a vélhetően a pályaujrakezdés nehézségeivel, és a család és munka összeegyeztetésével – 30-39 év közöttiek (42,1%) –, illetve már életkoruk miatt is elhelyezkedési nehézségekkel küzdő 40-49 évesek (35,5%), voltak, de a 60 év feletti részaránya is meghaladta a legfiatalabbakét (5,3%).

A vállalkozó nők közel 80%-a városban él, ám miközben a lakosság egyötöde a munkahelyekkel jól ellátott fővárosban található, a vállalkozó nők aránya csak 16,6%-a az ott élőknek, ami jelzi, hogy az álláspiac meghatározó tényezője a nők vállalkozásindításának. Budapest ugyanakkor a vállalkozás-fejlesztési infrastruktúra (képzések, finanszírozás stb.) és az üzleti lehetőségek szempontjából kimagasló szerepet tölt be.

Vállalkozási életforma nőként

A felmérésben résztvevők alig 1/3-a foglalkozik napi 8 órát vagy annál többet vállalkozásával, ez egyfelől jelentheti, hogy a vállalkozás olyan jövedelmező, jól szervezett, hogy nem is igényel több munkaráfordítást, másfelől azonban utalhat arra is, hogy a vállalkozó nők idejét egyéb tevékenységek is lekötik. A mobilitás tekintetében ugyancsak felmerül az otthoni feladatok ellátásának igénye: a kitöltők 1/3-a hetente kevesebb, mint egy órát utazik vállalkozásában végzett tevékenységével összefüggésben.

A női vállalkozók számára a partner támogatása, vagy éppen annak hiánya – akár a vállalkozási tevékenységhez való kapcsolódás, az otthoni munkamegosztás vagy épp a vállalkozás finanszírozásában való közreműködés szempontjából igen lényeges körülmény.

Felmérésünk szerint a férjek/partnerek részvétele a döntéshozatalban és a tanácsadásban a legmarkánsabb, sokkal kevésbé jellemző a munkavégzés, és a feladatátvállalás. A munkamegosztás tekintetében a férjek/partnerek támogatása egyértelműbb: 31%-uk maximálisan tekintett támogatást nyújt a házimunkában, 32%-uk a gyereknevelésben, túlmunka esetén 35% nyújt olyan segítséget, mellyel partnere maximálisan elégedett, és az utazások alatti helytállásról is 43%-ban kedvezően nyilatkozik. Ugyanakkor a gyermeknevelésben a férjek/partnerek közel 40%-a gyakorlatilag nem vesz részt, a házimunkában is több mint 1/3 ez az arány.

A magánéletben alapvetően a hagyományos szerepmodell dominál, s a vállalkozó nők kombinatív életstratégia mentén élik a hétköznapokat: vállalkozásuk keretében jövedelmért végzett tevékenységeik mellett aránytalanul több feladatot visznek a családban.

A vállalkozás indítása: tőke és tervezés

A felmérésben résztvevő vállalkozó nőknek kb. egyharmada állította, hogy a férje/partnere anyagilag támogatta vállalkozása indítását, ugyanakkor ugyanilyen arányban állították,

hogy vállalkozásukhoz nem volt szükséges indulótőke, további csaknem 40%-uk szerint nem okozott számukra gondot a szükséges összeg előteremtése, és további 22% jelezte, hogy önerőből meg tudta oldani. Alig 4% támaszkodott külső forrásra.

A kitöltők vállalkozásainak induló tőkéje alacsonynak mondható: csupán 30%-uk esetében haladja meg az 1 millió Ft-ot, és mindössze 0,73%-uk esetében volt magasabb az induló tőke 3 millió Ft-nál.

Az egyedülállók mintegy 56%-ának esetében az alaptőke nem érte el a 300 ezer Ft-ot, ugyanakkor az elváltak között kiugróan magas – 44% – az 1-3 millió Ft közötti összeggel induló vállalkozások részaránya. Így azok, akiknek a családi állapota nagyobb gazdasági függetlenségre utal, némileg merészebbek a befektetésre vonatkozó döntések meghozatalában. A vállalkozás indításánál leginkább szülői segítségre számíthattak, ugyanakkor a nagy többség jellemzően rokon és baráti segítségre nemigen számíthatott, a kérdőívet kitöltők pályázati forrásokhoz és bankhitelhez igen kevés esetben jutottak.

A sikeres vállalkozás fontos összetevője a megfelelő tervezés. Noha, a jövedelem megszerzése a legfontosabb szempontként jelent meg a vállalkozás indításának közvetlen okai között, 45% úgy vágott bele vállalkozásába, hogy egyáltalán nem foglalkozott a megtérülés kérdésével, 10%-uk csak a kiadásokra összepontosított, a bevételi oldallal nem foglalkozott. Üzleti tervet az indulásnál alig több mint 1/10-ük készített.

Horizontális és vertikális szegregáció

A női vállalkozások tevékenységének elemzéséhez, eredményeinek értékeléséhez, a női vállalkozók attitűdjének megértéséhez nélkülözhetetlen annak tudatosítása, hogy a nők vállalkozásai alapvetően nemi szempontból szegregáltan működnek. Míg a gyártásban 17% a női vállalkozók részaránya, a szolgáltatásokban 68%, a szociális és egészségügyi szolgáltatások terén 66%.¹⁰

A szegregáció ügyfelek nemében is megmutatkozik: a vállalkozó nők 76%-ának ügyfelei elsősorban nők, alig 7,6%-uk esetében férfiak az ügyfelek, és alig 1,4%-uk esetében kiegyenlített a nemek aránya. Alapvetően mindennapi szükségleteket elégítenek ki, ügyfelek jelentős része magánszemélyek vagy magáncégek, kis részben vannak állami megrendelők, vagy dolgoznak vegyesen a különféle a magán- és a közszféra számára.

A vállalkozások több, mint a fele egyszemélyes vállalkozás, ugyanakkor a vállalkozónők közel 80%-ának egyáltalán nincs alkalmazott munkatársa, mintegy 1/10-e működik 1 alkalmazottal, 2% alatt van azon vállalkozások részaránya, ahol az alkalmazottak létszáma meghaladja a 10 főt, vagyis a női vállalkozások 98%-a mikro-vállalkozás.

A vállalkozó nők több mint 60%-a semmilyen formában nem vesz igénybe közreműködői segítségét vállalkozási tevékenységéhez.

A vállalkozás növekedése

A pénzügyi sikeresség, a jövedelmezőség a vállalkozási tevékenység alapvető összetevője, a nők esetében azonban a sikerkritériumok skálája eltérő. A nők hagyományos szerepfelfogását, a férfi kenyérkereső felfogás beágyazottságát mutatja, hogy csupán 1/5-uk tekinti maximálisan fontosnak a család megélhetésének biztosítását, és ugyanilyen arányban jelezték, hogy maximálisan fontosnak tekintik a vállalkozás bővülését, az abba való beruházást.

A növekedés célkitűzése önmagában nem különösebben motiváló a magyar vállalkozónők számára.

¹⁰ <http://visegradrevue.eu/their-own-bosses-female-small-business-entrepreneurs-in-the-v4/>

Nyelvtudás, informatikai ismeretek

A vállalkozás növekedésének lehetséges iránya lehet a nemzetközi piacokra lépés, melyhez az internet korában nyelvtudásra és informatikai tudásra van szükség. *A magyar vállalkozók nyelvtudása és informatikai tudása jellemzően fejlesztésre szorul*, informatikai tudással azonban sokkal inkább elégedettek.

Hitelek igénybevétele: igények és lehetőségek

A vállalkozás bővítéséhez a külső források igénybevétele nem szerepel a felmérésben részt vett vállalkozók tervei között. Bankhitellel kevesebb, mint 5%-uk oldja meg vagy tervezi megoldani vállalkozásának fejlesztésével összefüggő elgondolásai megvalósítását, és csupán alig több mint további 13% szívesen venne igénybe hitelt. Több mint 80% azonban elutasítja a bankhitel felvételének gondolatát. Azok, akik már vettek fel hitelt, viszonylag jelentős arányban rendelkeznek negatív tapasztalatokkal. Közel 8%-uk bár kért, nem jutott hozzá a szükségesnek tartott külső finanszírozáshoz, alig 54% tapasztalatai kedvezőek.

A legjobb gyakorlatokat alkalmazó pénzügyesek a női vállalkozókat nem csupán pénzügyi szolgáltatásaik célpiacainak tekintik, hanem azon dolgoznak, hogy a női vállalkozások megerősödjenek: a terméken túl készségfejlesztő és ismeretátadó tréningeket, mentori szolgáltatásokat és kapcsolataik építését szolgáló programokat is szerveznek számukra.

A stratégiai szintű, nemre érzékeny finanszírozói megközelítés azonban igen korlátozottan van jelen a pénzpiacokon.

A nők eltérő preferenciái és motivációi mellett, melyek meghatározzák finanszírozást illető elképzeléseiket és döntéseiket, a nemi alapú szocializáció folytán a férfiaknál kevésbé kockázatvállalók is egyben. Vállalkozásaiknak a férfiakéitól – a vállalkozás mérete, szektorhoz való tartozása tekintetében – eltérő sajátosságai hatnak arra is, hogyan vélekednek üzleti potenciáljukról, hitelképességükről a bankok.

A női vállalkozások külső finanszírozás bevonásával megvalósuló növekedése nem csupán a női vállalkozások alacsonyabb tőkeigénye, hanem *a befektetők hozzáállása miatt is korlátozott, azaz mind keresleti, mind kínálati oldalon akadályokba ütközik*.

A nemi alapú sztereotípiák befolyásolják a pénzügyi döntéshozókat is¹¹, egy a kockázati tőkebefektetők körében végzett svéd kutatás szerint igen sztereotip a vállalkozók megítélése: akár tapasztalatuk, megbízhatóságuk is megkérdőjelezhető.¹²

A női vállalkozók befektetőként

A felmérésünk által elért női vállalkozók 64,4%-a egy vállalkozásban tulajdonos, több mint negyedüknek két vagy több vállalkozásban van tulajdonrésze.

Tekintettel arra, hogy az üzleti angyaltevékenység egy sajátos vállalkozási tevékenység, a nők vállalkozásokban való részvételének általános korlátozottsága, viszonylag alacsony szintű növekedési igénye, potenciálja, általánosságban alacsony tőkeellátottsága, a vállalkozó nők óvatos vállalatépítési gyakorlata, csekély vezetői tapasztalata korlátozza angyalbefektetővé válásukat. Az internetes felmérés által elért női vállalkozókkal ellentétben a személyes hálózatokon keresztül elért női vállalkozók köre, akik az angyalbefektetővé váláshoz elegendő vagyonnal, szakmai tapasztalattal rendelkeznek, elsődlegesen saját vállalkozásuk növekedésére, bővítésére koncentrálnak, illetve családjuk vállalkozásaihoz nyújtanak anyagi segítséget – amennyiben vállalkozásba fektetik magánvagyonukat.

¹¹ Malmstrom M., Johansson J., Wincent J. “Gender Stereotypes and Venture Support Decisions: How Governmental Venture Capitalists Socially Construct Entrepreneurs’ Potential” in *Entrepreneurship Theory and Practice* published by Wiley Periodicals, Inc. on behalf of SAGE Publications Inc., pag. 3.

¹² Malmstrom M., Johansson J., Wincent J. “We Recorded VCs’ Conversations and Analyzed How Differently They Talk About Female Entrepreneurs” in *Harvard Business Review*

A magánbefektetéseknek a fejlett tőkés országokhoz képest alacsony elterjedtségének és volumenének okai a vállalkozásokat övező üzleti környezet hiányosságaiából, a közép-kelet-európai történelem sajátosságaiból is fakadnak.

A vállalkozási tevékenység történelmi, társadalmi, ideológiai kontextusa

Magyarországon, a poszt-szocialista országok többségéhez hasonlóan, több generáció számára kimaradt a vállalkozás, mint érvényesülési lehetőség, megélhetési forma. A II. világháború előtti Magyarországon a vállalkozás kiemelkedően sikeres képviselői elsődlegesen a zsidó kereskedők és iparosok voltak. A holocaust és a kommunista államosítás után maradt ugyan egy szűk kisipar, a szocialista rendszer azonban nem tette lehetővé jelentős vagyonok felhalmozását. Ennélfogva igen csekély az olyan családi vállalkozások száma, amelyek a fejlett tőkés országokban jelentősen hozzájárultak a vállalkozói kultúra, hagyományok, értékek megteremtéséhez, vagy akár a nők üzleti életbe való, jellemzően családi örökség révén történő bekapcsolódásához.

A történelem során nagy gyakorisággal bekövetkező elitváltásoknak, az elitek klientúra-építő tevékenységének következménye az is, hogy nagyon alacsony szintű az együttműködés, a társadalmi bizalom kultúrája.

A tekintélyelvű társadalmi felépítés sem kedvezett az együttműködésen alapuló, sikerorientált vállalkozásbarát kultúra kialakulásának, a rendszereken átívelő porosz szemléletű oktatási rendszer büntető, engedelmességre építő nevelési pedig inkább önbizalomhiányt, a kudarc elkerülésére, az átlagba olvadásra ösztönöznek, a magyar társadalomból nagyon hiányzik a támogatás, segítség léggömb: nem toleráljuk a kudarcot, a sikerre gyanakszunk, irigységből elvágjuk egymást a lehetőségektől.

Az Eurobarométer 2016-os felmérése¹³ szerint a vállalkozás fogalmához csak Romániában társul több negatív képzet. Ennek oka egyfelől, hogy a rendszerváltás után létrejött vagyonok nagy részének eredete nem elválasztható a korrupcióval átitatott privatizációtól, a politikától. A gyors vagyonosodás néhány hírhedtté vált vállalkozó esetében egyenesen kétes, az alvilággal összefüggésbe hozható ügyletekből, pl. olajszökítésből származott, a 90-es években néhány nagy port kavart gyilkosság is történt, amikor vállalkozók vadnyugati körülmények között számoltak le egymással.

A vagyonok eredetének megkérdőjelezhetősége a 90-es évek óta csak részben változott, nagy a gyanakvás a hirtelen meggazdagodott vállalkozók körül. A prostitúciós célú emberkereskedelemnek és a pornóiparnak Budapest az egyik fővárosa mind a mai napig, sőt a liberális sajtó 2014-ben ünnepelte év vállalkozójaként Magyarország harmadik leggazdagabb emberét, aki az online pornóiparból gazdagodott meg.

A poszt-szocialista múlt következménye az is, hogy a vagyona szert tevő szereplők jelentős része vagyont felhalmozza, vagy magáncélokra fordítja, viszonylag kevesen gondolkodnak más vállalkozásában való részvételben.

Másik oldalról a vállalkozás fogalma összekapcsolódott a munkanélküliséggel: a gazdaság szerkezetének átalakulásával, a szocialista ipar és mezőgazdaság megszűnésével tömegek veszítették el a munkahelyüket. Másutt úgy oldották meg a munkahelyek megtartását, a magas járulékterhek miatti olcsóbb foglalkoztatást, hogy az alkalmazottakat vállalkozóként foglalkoztatták tovább. Mindkét ok folytán nagy tömegben jöttek létre ún. kényszer-vállalkozások. A mikro-vállalkozások létrejötte mögött mind a mai napig kényszerítő tényezők állnak, ami a női vállalkozások esetében sajátos, a női életpálya karrier-elakadásaival vagy magánéleti kényszerekkel összefüggő, a szakirodalmi fogalommal élve ún. push-faktorokként jelennek meg.

¹³ http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/newsroom/cf/itemdetail.cfm?item_id=8833&lang=en

A vállalkozások világának generáció-váltását az utóbbi évek nem jelentek meg a globális világra kitekintő, az IT-szektorhoz kapcsolódó start-upok, melyben 85-90%-ban 28-30 körüli férfiak tevékenykednek, ugyanakkor a 20-35 éves fiatalok többsége még mindig a kiszámítható jövedelmet kínáló alkalmazotti létben gondolkodik.¹⁴

Az üzleti angyaltevékenység Magyarországon

Az üzleti angyal fogalom ismertsége és értelmezése Magyarországon

A vállalkozás indítása során leginkább saját tőkére támaszkodnak a magyar vállalkozók, ugyanakkor a növekedés egy bizonyos fázisában elengedhetetlen a külső finanszírozás lehetőségeinek alapos áttekintése. Az intézményes kockázati és magántőke bevonása Magyarországon viszonylag ritka, a vállalkozók a családi segítség mellett elsődlegesen bankhitelre, illetve uniós pályázati forrásokra támaszkodnak. Az angyalbefektető, úgymint informális befektető, magas kockázat vállalásával segítheti a vállalkozást a start-up növekedésének kezdeti szakaszában, mintegy hidat képezve a formális finanszírozás eléréséhez.

Az angyalbefektetés meghatározása nehézségekbe ütközik Magyarországon, a tevékenység célja, motivációja és megítélése még azok számára sem egyértelmű, akik maguk is aktív közreműködői a start-up ökoszisztémának. Míg egyesek – ők vannak kevesebben – a társadalmi hasznosságot, mások a befektetés viszonylag alacsony összegét emelték ki, mint az angyalbefektetés kritériumát.

Ugyanakkor a vállalkozás tőkebevonásra való alkalmasságát, annak időzítését és a befektetés megtérülését biztosító exit időzítése tekintetében sincs egyetértés a start-up világ különböző szegmenseiben működő szakértők között: egyes vélekedések szerint az az angyalbefektető, aki a „semmire”, gyakorlatilag egy ötletre ad pénzt, más vélekedések szerint „a piac által már validált, inkubációs szakaszon túli magbefektetések célja a mielőbbi a sikeres exit.”

A magánbefektető és az angyalbefektető közötti érzékeny határ vonalat sokan nem látják, a befektetett péntek túl a befektetett szakmai tudás, energia, idő, mint fogalmi különbség nem jelenik meg markánsan azoknak a nyilatkozataiban, akik maguk nem angyalbefektetők, minden megszólaló a saját tevékenységi köréből és értékrendjéből levezetett nézőpontját képviseli a fogalom meghatározásakor. Önmagában ez a tény is pontosan jelzi: az angyalbefektetési tevékenység ugyancsak gyerekcipőben jár Magyarországon.

A magánbefektetők angyalként is igen különbözően működnek, van, aki csak odaadja a pénzt, aztán „elmege vitorlázni”, és van, aki a portfóliójában lévő vállalkozások tevékenységéből akár funkciókat is átvállal, pl. a viszi a marketingkommunikációt.

A start-up ökoszisztéma fő trendjei és szereplői Magyarországon

A start-up fogalmának definiálása nélkülözhetetlen a vállalkozások nem szerinti sajátosságainak meghatározásához. A start-upok esetében általában újonnan alapított, nagy növekedési potenciállal rendelkező, termék- vagy üzleti modell innovációt felmutató vállalkozásokról van szó, melyek célja a nemzetközi piacok meghódítása.

Az innováció és a start-up kultúra létrejöttében alapvetően két tényező játszott kulcsszerepet Magyarországon. Jelentős szerepet játszott annak létrejöttében, hogy a 2010 éves évek elején három magyar start-up, a Prezi, a Youstream és a LogMeIn jelentős sikereket ért el az amerikai, illetve a nemzetközi piacokon, bebizonyítva azt, hogy lehetséges Magyarországról is globális méretű üzleti sikert elérni. A három szereplő közül elsősorban a Prezi csapata az, amely mind a mai napig jelentős szerepet tölt be az ökoszisztéma fejlesztésében azzal is, hogy ma is Magyarországon teremtenek munkahelyeket. Magyarországon

¹⁴ <https://forbes.hu/uzlet/bb2017-vallalhato-vallalkozas-teszt/>

három-négy cég lett nemzetközi nagyvállalat: a Prezi, a Ustream, a LogMeIn és az IND, sikeresen vonzottak be befektetőket, mégis Magyarországon, Budapesten teremtenek munkahelyeket, fizetik adójuk egy részét.

A pozitív hatások közül a másik legfontosabb tényező az uniós források megjelenése jelentette, melyek hatékonyságát visszafogták a politika és a gazdaság összefonódásából fakadó anomáliák. Az EU, mint ismeretes, szándéka szerint az USA-ban és az Izraelben működőhöz öfenntartó kockázati tőkepiacot kívánt létrehozni a gyorsan fejlődő, főként technológiai cégek támogatása érdekében. Magyarországon 2009-től 3 pályázati körben írták ki a Jeremie-programot, melynek keretében mintegy 130 milliárd forintot osztottak szét kölcsön, garancia- és kockázati tőke-alapok között annak érdekében, hogy e forrásokat ígéretes vállalkozásokba fektessék.

A befektetések hatékonysága és átláthatósága vitathatónak bizonyult, kritikusok szerint a legtöbb alapkezelő saját gazdagodására koncentrált. Összességében a Jeremie-s alapok harmada került profi befektetői csoportok kezébe, de ugyanilyen arányban került pénz a startup-világ szabályait nem ismerő, nem éppen makulátlan befektetői körökhöz¹⁵, illetve a kormányzathoz szorosan köthető körhöz. Bár a program célkitűzése szerint 353 befektetést kellett volna megvalósítani, az alapok sikere kérdéses: igazán áttörő tech-vállalkozás továbbra is alig van. Az uniós pénzek kifutása után csak egy-két alap foglalkozik kockázati tőkével, leginkább azok, akik korábban is.

A Jeremie-pályázatok bírálói szerint hasznosabb lett volna az alapok helyett az informatikai képzést támogatni, hiszen ma Magyarországon 22 ezer programozó hiányzik a munkaerőpiacról, ami a startupok fejlődésének, az ökoszisztéma megteremtésének egyik leg-sarkalatosabb kérdése és legfőbb akadálya. Ugyanakkor kutatás során megkérdezett befektetési tranzakciók lebonyolításával foglalkozó ügyvéd szerint a fel nem használt összegek ma is jelen vannak a piacon, sőt a tőke nagyobb arányban van jelen, mint amilyen nagy-ságrendben jelen lennének a befektetésre alkalmas vállalkozások.

A harmadik, jövőbe mutató pozitív tényező a start-up ökoszisztéma fejlődése szempont-jából a kormányzat stratégiában rögzített elköteleződése. A 2016. december végén meghir-detett Digitális Startup Stratégiával deklarált igen ambíciózus cél, hogy Magyarország Eu-rópa egyik legmeghatározóbb start-up központjává váljon. A cselekvési terv helyzetérté-keletését tekintve reálisnak mondható. Magyarországnak csakugyan van mit fejlődnie: a World Economic Fórum összesített versenyképességi rangsorában a 63. helyen áll, ezzel utolsó az EU-ban.

A komplikált támogatói rendszerek és az adminisztrációs terhek jelentik a magyar start-up ökoszisztéma legfontosabb versenyhátrányát, hiányoznak a megfelelő adókedvezmé-nyek, alacsony szintű a nyelvtudás, a pénzügyi kultúra színvonala és a vállalkozási hajlan-dóság egyaránt, hiányoznak a vállalkozási kompetenciák, és a vállalkozások nemzetközi befektetői kör előtti megmérettetésén az eladhatóságot szolgáló előadói készségek is.

A start-up ökoszisztéma létrehozásához 5 területen tart szükségesnek változtatást a kor-mányzati stratégia – a vállalkozó szellem erősítése és a vállalkozási kompetenciák fejlesz-tése terén, a támogató üzleti környezet és az együttműködés kultúrájának megteremtésével, illetve a finanszírozási lehetőségek bővítése terén.

Figyelemreméltó, hogy a stratégia külön kiemeli a nők és más hátrányos helyzetű cso-portok vállalkozási tevékenységének ösztönzését, az intézkedések konkrét tartalma ugyan-akkor egyelőre nem ismert. A dokumentum ugyancsak értékelhető eleme, hogy célként tűzi ki a vállalkozó lét és önfoglalkoztatás társadalmi megítélésének javítását, a csőd utáni új-rakezdés lehetőségének megteremtését.

¹⁵ <https://transparency.hu/wp-content/uploads/2017/01/Bucsky-Péter-Jeremie-alapok.pdf>

A stratégia biztosítani kívánja a magvető tőke, kedvezményes hitelek és vissza nem térítendő támogatások rendelkezésre állását, az ösztönző adójogi és infrastruktúra (inkubátorházak stb.), az adminisztratív korlátok és terhek csökkentését, képzések szervezését a hiánykompetenciák (nyelvi, informatikai, pénzügyi és marketingkommunikáció) területén, és ösztönözni kívánja a társulások létrejöttét, a K+F és nemzetközi együttműködések.

A stratégia egyik fő célja egy start-up fejlesztő módszertani központ létrehozása, amelyet azonban a szakértők máris bírálnak a kormányzatra jellemző központosítási törekvések miatt, mivel úgy tekintik, hogy a túlzott állami beavatkozás, jelenlét és kontroll csak hátráltatja az innovációt.

Az állam növekvő szerepvállalása, elköteleződése abban is megmutatkozik, hogy várhatóan a jövő évtől, a hírek szerint 40%-os adókedvezményt kapnak a korai fázisú vállalkozásokba beruházó magánbefektetők. A magyarországi innovációs ökoszisztéma másik lényeges állami szereplője a Hiventures Alapkező¹⁶, mely Európai Unió és MFB forrásból 50 milliárd forintos keretösszeggel mára Közép-Kelet-Európa egyik legnagyobb tőkebefektető társaságává vált; befektetési programjai 3 szakaszban támogatják a vállalkozásokat: inkubációt biztosítanak az ötletek kidolgozásához, magvető tőkét az induláshoz és a növekedési szakaszt is segítik külön befektető csapatokkal.

A hat magánszemély, köztük 4 korábban sok éves corporate tapasztalattal rendelkező nő által működtetett Impact Hub ugyancsak meghatározó alakítója a hazai start-up világnak, elsősorban a társadalmi hasznossággal bíró vállalkozások létrejöttét ösztönzi, de a nemzetközi Impact Hub hálózathoz tartozó, annak tevékenységeihez szorosan kapcsolódó co-working irodája remek fészek az induló start-upok számára is.

A start-upok számára összességében kiválóak a tőkebevonási lehetőségek Magyarországon, az intézményi befektetők ügymenete is gyorsult, magánbefektetők is lennének. Egyes szakértők szerint több a mozgósítható tőke, mint az annak fogadására képes vállalkozás, a legjobbak akár licitáltatni is tudják a befektetőket, lazább szerződéseket lehet kötni, míg mások szerint nagyon kemény, olykor elfogadhatatlan hozamelvárásokat támasztanak egyes magánbefektetők.

Női start-upok támogatása

A start-upok világa Magyarországon női szempontból is ígéretes. 2013-ban éppen Budapestről indult el az akkori amerikai nagykövet támogatásával az idén negyedszer megrendezett Women Startup Competition¹⁷, mely kifejezetten a női cégalapítókat támogatja azáltal, hogy olyan cégek számára rendez versenyeket, amelyekben a női tulajdonrésze legalább 50%. Ellentmondásos, és a befektetők világát jól illusztráló tény, hogy a zsűriben éveken keresztül csak férfiak ülnek, a befektetők 94%-a volt férfi. A versenysorozatot menedzselő, Müller Tamás azt tapasztalja, hogy a pitchingeken a nők által képviselt csapatok 50%-kal jobb esélyekkel indulnak. A női start-upokat maximum 1 millió forint erejéig támogató üzletember a ma már 5 nagyvárosban szervezett előválogatásokra épülő verseny létrehozását arra a felismerésére építette, hogy a magyar piac méretbeni és mentalitásból fakadó korlátait a nemzetközi porondra lépéssel lehet áthidalni. Egyre nagyobb potenciált lát a női start-upokban, egyfelől azok eredményessége, sikeressége miatt: a nők vezetett vállalkozások 62%-kal jobban hozzák a várt indikátorokat.

Másfelől olyan termékeket, szolgáltatásokat állítanak elő akár műszaki fejlesztésről, akár az egészséges életmóddal, környezettudatossággal kapcsolatban, amelyekre a férfiak

¹⁶ <https://www.hiventures.hu/en>

¹⁷ <http://www.womenstartupcompetition.com/>

kevésbé gondolnak. Üzleti modelljük szerint inkább a késztermékek prototípusainak eladásával, és nem csupán pénzügyi befektetők bevonásával segítik mostanra több európai várossal megrendezett versenyeken bemutatkozó, általuk kidolgozott módszertan alapján felkészített cégeket. A versenysorozatban évben több mint 1 millió 360 ezer dollár értékű befektetési forráshoz jutottak a nyertesek, egyes korábbi versenyzőik a vállalkozóként elért sikereiket már angyalként kamatoztatják. Kétségtelen, hogy a verseny jelentős inspirációt ad a női vállalkozók számára. Víziónja szerint Magyarország számára a „digitális nomád-ként” működő induló, növekedni képes start-upok idevonzása is lehet cél, nem csupán magyar tehetségekben érdemes gondolkodni.

Sikerés magyar női start-upok

Sikerés nő vezette start-up a Nosalty.hu, mely a legjelentősebb magyar gasztró-vállalkozás, ma már chatbotja is van, mely a messengeren megmondja, mit főzzünk vacsorára. A vállalkozás egy hobbi gasztró-blogból nőtt ki magát.

Ugyancsak kiemelkedő női start-upként emlegetik befektetői körökben a designer harisnyagyártó nemzetközi piacokon is nagy sikert arató gyártó céget, a Virivee-t¹⁸.

A sikeres női start-upok közé sorolhatjuk pl. a Plukkido-t¹⁹ csapata, melynek csapata éppen angyalbefektetővel tárgyal. A magyarországi sikerek után nemzetközi piacokon is tudják értékesíteni a gyerekneveléssel összefüggő hétköznapi krízishelyzetekre áthidalására tervezett játékokat, nemrégiben pedig egy gps-alapú applikációt fejlesztettek ki kisgyerekes családoknak az utazás közbeni hisztik megelőzésére (<http://plukkido.hu/utramano/>). A Plukkido egy pszichológus és egy pedagógus által alapított vállalkozás, mely rendhagyó a maga nemében a tekintetben, hogy már két hónap után igyekeztek megszólítani a befektetőket, 2013-ban kockázati tőkebefektetőkkel kezdtek, de mára az angyalok felé fordultak. A kifejezetten női start-upok a női vállalkozásokhoz hasonlóan elsődlegesen a női szerephez, a nők életéhez kapcsolódó ötletekre épülnek, emellett gyakori az olyan női start-up is, ahol az újítás szorosan kapcsolódik a társadalmi hasznosság gondolatához.

Magyarországon elterjedt, a férfias üzleti környezetben jól működtethető start-up forma a családi vállalkozás, amelyben a férj és feleség együtt építik a céget. Az egyik legsikeresebb és legismertebb technológiai start-up, mely sikeresen vont be több befektetőt és egy amerikai üzleti angyalt is, a Samebug²⁰, mely software-fejlesztőknek fejleszt szoftvereket. A cég a szakmai háttérét az informatikus férj hozta, a kiváló kapcsolatteremtési és struktúrateremtő képességekkel rendelkező nő pedig tárgyal és irányít a vállalkozásban.

Kik a Magyarországon működő angyalbefektetők?

Amint azt láttuk, más vállalkozásaiba történő befektetés a korábban már ismertetett okok – az együttműködésre és bizalomra épülő, a szinte elkerülhetetlen, a vállalkozási kompetenciákat megerősítő, ahhoz elengedhetetlen kudarc után talpra állásra lehetőséget kínáló üzleti kultúra hiánya – miatt az angyalbefektetés éppen csak, hogy elindulóban van Magyarországon.

Tartogat lehetőségeket, hiszen minimum 100-150 millió forintos megtakarítást jelentő magánvagyonnal, ha nem is sokan, de sokkal többen, jó néhány ezren rendelkeznek Magyarországon, mint ahányan magánbefektetőként vagy angyalként jelennének meg a befektetési piacon: a megtakarításokat a magyar vagyonos réteg szívesebben fordítja felhalmozásra, belföldi vagy külföldi ingatlanok, műtárgyak vásárlására stb., tőkét szívesebben

¹⁸ <https://virivee.com/>

¹⁹ <http://plukkido.com/>

²⁰ <https://samebug.io/>

forogtatja a világ értékpapírpiacain, semmint hogy mások vállalkozásainak fejlesztésébe fektetné. (Az adományozás kultúrája ugyancsak hiányzik.)

Az angyalbefektetők köre a nem túl sok üzleti magánbefektetőkön belül is alig néhány tucat ember. Sokakat tántorított el, hogy a kezdeti vállalkozásaikat tapasztalat hiányában elbukták. A magyarországi üzleti angyaltevékenység fejlesztését célul kitűző Magyar Üzleti Angyal Hálózat²¹ egyesületi formában 2016-ban alakult, jelenleg 15 tagja van. Elnökének, a hazai ökoszisztéma talán legaktívabb képviselőjének becslése szerint kb. 100-120 ember folytat angyaltevékenységet, akik mindössze néhány éve, ahogy ő maga is, leginkább 2010 után jelentek meg a tőkepiacon. Többnyire láthatatlanok, olyannyira, hogy más a területen tevékenykedő szakértők alig 15-20 olyan magánbefektetőről tudnak, akik a korai fázisú vállalkozásokba fektetnék magánvagyonukat.

Igen kevés a klasszikus értelemben vett angyal, aki a saját vállalkozásából kiszállva szerzte vagyonát, és szeretné tudását mások vállalkozásai számára is hasznosíthatóvá tenni, a néhány aktív angyal tipikusan negyvenes éveiben járó férfi, aki korábban top menedzserként tett szert jelentős profitra. A kutatás során megkérdezettek által név szerint megnevezett, tehát az érintettek körében ismert és elismert angyalok mindegyike ilyen személy.

Olyan női üzleti angyalról, aki önállóan, társbefektetők nélkül, befektetői csoporton kívül, nem alapkezelőként, hanem a magánvagyonából fektetett volna pénzt más vállalkozásába egyelőre alig 1-2-ről tudunk.

Az átlagos befektetés, illetve az exit sajátosságai

Az üzleti angyalok által befektetett összeg mértéke nagyságrendekkel marad el a fejlett gazdaságokban megszokott összegektől, egy vállalkozásra vetítve 3-10 millió forintról van szó. Ez co-investment esetén akár 1,5 millió forintra is lemehet, maximálisan kb. 15 millió forintról beszélünk. Alig egy-két olyan angyal ismert, aki elmegy 50 millióig, ha igen, leginkább társbefektetőkkel. Az exiteket tekintve sajátos magyar befektetői hozzáállás, hogy túl gyorsan, nagy hozammal szeretnének kiszállni, aminek oka, hogy 10-ből 9 vállalkozás esetében számítani lehet a befektetett összeg elvesztésére.

A portfolio optimalizálásának lehetséges útja lehet a co-investment, illetve az is szerencsés az lenne, ha a szakmai támogatást biztosító angyalbefektető csökkenő részesedéssel minél tovább a sikeres vállalkozásban tudna maradni. Nehéz megbecsülni mennyi időt maradnak a vállalkozásban, még túl frissek a tapasztalatok, nem áll rendelkezésre elegendő idő.

Milyen vállalkozásokat támogatnak az üzleti angyalok?

A magyar üzleti angyalok sem szűkítik befektetéseiket kizárólag Magyarországra, de jellemzően inkább itthon fektetnek be, a jellemző célszágok a szomszédos, innovációban jelentős aktivitást mutató országok, elsősorban Horvátország és Szlovénia, esetleg Olaszország. A magyar angyalok viszonylag csekély arányban aktívak az angolszász országok tőkepiacain. Ennek egyik legfőbb oka, a magyar start-upok alacsony fenntartási és bekerülési értéke, a befektetők által elkölteni kívánt összegek relatíve kisebb léptéke.

A férfi angyalok elsődlegesen technológiai start-up vállalkozásokat támogatnak, de előfordul – főként befektetői pályafutásuk kezdeti szakaszában – portfólióban olyan vállalkozás, amelyet érdeklődési köre, hobbija vagy szimpátiája alapján karolt fel.

A vállalkozásokat alapvetően ajánlások útján, a kapcsolatrendszeren keresztül találják, illetve a jó hírű angyalbefektetőket maguk a start-upok keresik.

²¹ <https://gust.com/organizations/hunban>

Női üzleti angyalok tevékenysége és fejlesztésének lehetőségei

Nagyon kevés nő folytat angyaltevékenységet Magyarországon, aki saját jogon, saját tőkével működik, alig egy-két befektetésről tud beszámolni. Az Egyesült Államok kivételével egyértelműen kevesebb a női angyal más – Magyarországnál fejlettebb tőkepiaccal rendelkező nyugat-európai országokban is. Ennek oka, épp úgy mint a női vállalkozások esetében, a nők hagyományos nemi szerepe, a nemi alapú sztereotípiák mentén történő szocializáció, a nők kevesebb szabadon felhasználható jövedelme.

A nők kisebb kockázatvállalási hajlandósággal, befektetőként kevesebb tapasztalattal, kevesebb üzleti kapcsolattal és információval rendelkeznek, mivel – pl. magánéleti kötelezettségeik miatt – kevésbé vannak jelen az üzleti hálózatokban, és mivel kevésbé jártasak a korszerű technológiákban a befektetéseik szektoriális megoszlása is a horizontális szegregációt mutatja: elsődlegesen közvetlenül a nők életére ható termékekbe és szolgáltatásokba, vagy társadalmilag hasznos tevékenységekbe, egészségügyi vállalkozásokba fektetik pénzüket²². Magyarországon a női üzleti angyalok jellemzően kockázati alapok vagy befektetői csoportok munkatársaiként, esetleg párjukkal karöltve működnek, a befektetői meet-upokon alig 5% körüli a nők aránya. Közvetlenül alig vesznek részt a férfi befektetők hálózataiban, a jellemzően szexistának tekinthető üzleti közegben könnyebbé jelent számukra a láthatatlanság.

A nők angyaltevékenység kiterjesztésének potenciális bázisa is elég szűk körű jelenleg. A politikai, üzleti és közéleti térben, a médiában a női vezetők, a nők, mint véleményformálók igen korlátozottan vannak jelen, a társadalmi térben ismert és megbecsült nők alig láthatók, a nők és a férfiak terei jellemzően sokkal inkább elkülönülnek, mint a nyugati társadalmakban. Az üzleti életben vannak ugyan – csekély számban – komoly sikereket elért vállalkozó nők, de ők elkülönülten, szinte láthatatlanul végzik tevékenységüket. A 100 leggazdagabb magyar között mindössze 2 nő szerepel: Zwack Izabella, aki a nagy múltú pálinkafőzdekkkel rendelkező, a rendszerváltás után korábbi magyarországi tevékenységét újraindító család leszármazottja (81. a listán), illetve bizonyos Berkes Mihályné (akinek még keresztnéve sem ismert), ő a férjével működtet egy agrár-csoportot.

A kutatás során talákoztunk néhány olyan női angyallal, akik tanácsadóként, mentorként már végeznek angyaltevékenységet, de egyelőre távol vannak attól, hogy saját pénzt fektessenek be. Egyesek azért, mert esetleg nem áll rendelkezésükre elegendő szabad felhasználású pénzmennyiség, mások a folyamat elején tartanak, sok időt szánnak a bizalom megteremtésére egy-egy csapattal, esetlegesen csalódás érte már őket. Megint mások a tapasztalatátadó, mentori tevékenységet baráti, ismeretségi rokoni alapon nyújtják, pénzüket sokkal inkább saját vállalkozásuk/vállalkozásaik bővítésébe investálják. Saját elmondásuk szerint a női üzleti angyalok befektetéseikben óvatosabbak, komoly visszatartó erőt jelent számukra az a kockázat, hogy a befektetett összeget el is lehet bukni, nehezíti előrelépésüket az ismerethiány, a tapasztalt – férfi-angyaloktól való elszigeteltség.

A női cégvezetők hálózatai, a Hungarian Business Leaders Forum égisze alatt működő női csoport, illetve a Google első számú magyarországi vezetőjének szervezésében létrejött Egyenlítő kör néhány tagja, vagyis a corporate világban sikeres vezetőnők ugyancsak potenciális köre a női üzleti angyaloknak. Ők azok, akik érdeklődést mutathatnak a kutatással párhuzamosan alakuló női üzleti angyal csoport iránt, melyet Szabó Eszter, a GE regionális női hálózatát felépítő korábbi munkatársa kezdeményezett.

²² Eban White Paper, Women & European early stage investing. Strengthening European entrepreneurship by enrolling more women in early stage investing, November 2010

Magyarországon is igaz a más országokban is ismert tény, hogy a női angyalok befektetőként sajátos jegyeket hordoznak. Jellemző, hogy korábbi szakmai tapasztalataikhoz kapcsolódó vállalkozásokhoz, amelyek tevékenysége jobban érhető számukra, sokkal inkább vonzódnak, és felértékelődik esetükben a vállalkozóval való emberi kapcsolat. Általános tapasztalat az is, hogy szívesebben fektetnek időt, mint pénzt az általuk támogatni kívánt vállalkozásba. Szívesen dolgoznak együtt a csapatokkal, támogatnak fiatalokat. Ugyanakkor fontos számukra, hogy véleményüket elfogadó vállalkozókkal dolgozhassanak. Egyik interjúalanyunk a vele, mint nővel szembeni bizalmatlanság és fölényeskedés miatt lépett ki egy már alakuló angyal-együttműködésből.

A férfi angyalbefektetők vélekedése a nők angyalbefektetéseiről ellentmondásosnak mondható, ami a magyar társadalom nőképéből levezetve egyáltalán nem meglepő. Tisztelettel emlegetnek néhány nagytudású nőt, akiktől karrierjük egy-egy pontján akár sokat is tanultak, ugyanakkor látják az önbizalomhiányból fakadó korlátokat, alapvetően konzervatív nemi szerepekben gondolkodnak, nőképük, nőkről való kommunikációjuk sztereotipikus. „Erőtlen nő, de normális”, mondta egyikük.

Lehetőségek a női üzleti angyalok tevékenységének kiterjesztésére

A női üzleti angyalok – motivációs bázisuknál, női tapasztalataiknál, szocializációjuknál, körülményeiknél fogva eltérően vélekednek a női vállalkozók alkalmasságáról, ahogy – nemzetközi tapasztalatok és interjúink alapján – másképpen viszonyulnak a női start-upokhoz a pitchingek megmérettetésén is. A nők közötti együttműködés ösztönzése mind a női angyalok, mind a női vállalkozók szempontjából modell-értékű lehetőség a nők megbecsülésének és társadalmi szerepvállalásának megerősítésére.

A női üzleti angyalok közösségeit, technológiai, tárgyalási és pénzügyi elemzői tudásukat fejlesztő programok magabiztosabbá tehetik a női üzleti angyalok részéről a befektetői tevékenység felvállalását. Kockázatvállalásuk ösztönözhető, pénzügyi szakértelmük nagymértékben növelhető a különféle társfinanszírozási formák kialakításával is. Empátiájukkal segítségükre lehetnek más üzleti angyalok számára is abban, hogy felismerjék a befektetésre váró vállalkozókban rejlő személyes potenciált, tehetséget, tanulási képességet, kitartást.

Elköteleződésük, növekvő aktivitásuk a kezdetleges vállalkozói ökoszisztémában jelentős esélyt kínál arra, hogy meghatározó véleményformálónak legyenek a befektetői kultúra alakulásában, az angyalbefektetők értékrendjét és társadalmi felelősségvállalását tekintve.

A jelenleg jellemzően egyszemélyes, hagyományos női vállalkozások, a nők által vezetett start-upok, illetve a tehetős, vezetői és üzleti tapasztalattal rendelkező nők potenciális angyalként történő megjelenése a tőkepiacon hatalmas potenciált a gazdaság és a társadalom egésze számára. A női és férfi befektetők angyalként való együttes fellépése hatványozott hatással lehet a női vállalkozások növekedésére. Egyfelől, a női üzleti angyalok vállalkozóként, vezetőként megélt tapasztalataik, eredményeik révén szerepmodellként, és tudásuk átadásával is segíthetik a női vállalkozásokat. Másfelől a férfi üzleti angyalok üzleti kapcsolatrendszer, tőkije bátrabb üzleti célok kitűzésére, növekedésre ösztönözheti a rendszerint kisebb léptékben gondolkozó női vállalkozókat, de a női angyalokat is.

A női üzleti angyalok esetében számíthatunk arra, hogy nyitottabbak lesznek a női vállalkozók sajátos nehézségei iránt, hatékonyan lesznek képesek őket támogatni, ott, ahol a női szereppel, nőként való szocializációval összefüggő elakadások merülnek fel.

Igen fontos célkitűzésnek tartjuk az is, hogy a férfi üzleti angyalok nemre érzékenyebben, gender-etikusabban járjanak el saját üzleti szerepeikben, körültekintőbben fektessenek olyan vállalkozásokba, amelyek esetleg konkrétan növelhetnék a nemek közti egyenlőtlenségeket, sőt akár sértenék a nők jogait is méltóságát. A hagyományos nemi szerepeken

alapuló társadalmakban létrejövő start-upokban ugyanis, különösen a technológia területén, ahol zömében férfiak tevékenykednek, a befektetői tevékenység révén a horizontális szegregáció miatt önmagában is nőnek a nemek közti vagyoni és jövedelmi különbségek. Emellett azonban olykor az is előfordul, mint ahogy azt pl. Magyarországon nem egy esetben láttuk, hogy egy-egy start-up tevékenysége konkrétan a nők szexualizált tárgyként való hasznosításán alapul.

A nők üzleti angyal tevékenysége egyelőre egy kihasználatlan lehetősége tehát nem csupán a női vállalkozások fejlesztésének, ezáltal a nők gazdasági függetlensége és befolyása megerősítésének, hatalmas potenciált jelent a gazdasági és társadalmi fejlődés és a nemek közti egyenlőség megteremtése szempontjából is.

Az angyaltevékenységben rejlő potenciál kiaknázásának kerete

A továbbiakban megkíséreljük összefoglalni, illetve javaslatokat kidolgozni arra nézve, kik és milyen módon segíthetik a fenntarthatóságot és nemek közti esélyegyenlőséget, a társadalmi igazságosságosságot szolgáló, ugyanakkor üzleti szempontból is sikeres angyalbefektetések megsokszorozódását.

Az angyalbefektetői kör, amint azt a korábbiakban is jeleztük, hatalmas potenciált jelent a társadalmi felelősségvállaláson alapuló üzleti és ezen keresztül társadalmi környezet megvalósításához. Ez azonban akkor lehetséges, ha egy jelentős érintetti kör válik képessé az elköteleződésre, és az egyéb érintetti szinteken működő szereplők befolyásolására abban a tekintetben, hogy ők maguk is törekedjenek saját hatókörükben a szükséges lépések megtételére. Egyidejű beavatkozásokra van szükség ugyanis egyéni, szervezeti és állami szinten is, mind az értékek kinyilvánítása, mind a cselekedetek, mind pedig a stratégiák és politikák szintjén.

Az alábbi táblázat kitöltésével a fellépés megtervezéséhez és nyomon követéséhez kívánok segítséget nyújtani az érintett szereplők részére, élve néhány konkrét javaslattal.

Mit tesz/tehet(ne) a társadalmilag hasznos angyalbefektetések megsokszorozódásáért	az állam	a befektetői közösség	az egyéni befektető
a társadalmi hasznosság meghatározása, nemi alapú sztereotípiák és előítéletek felszámolása terén	az ENSZ globális fenntarthatósági célkitűzései melletti elköteleződés kinyilvánítása ²³	etikai irányelvek, pl. a szexista megnyilvánulások kiküszöböléséről, a női vállalkozások támogatásának előtérbe helyezése	a társadalmi hasznosság szempontjainak érvényesülése a befektetési döntésben
a cselekedetek, gyakorlatok szintjén	női vállalkozók és angyalbefektetők részére fejlesztő központok működésének segítése	képzések angyalbefektetőknek a női vállalkozások sajátosságairól	pl. mentori tevékenység fejlesztése női vállalkozásoknál, sikertörténetek bemutatása
a közpolitikák és stratégiák befolyásolása terén	szakpolitikák	lobbitevékenység	közéleti szerepvállalás

²³ http://www.unis.unvienna.org/unis/hu/topics/sustainable_development_goals.html

K. FARKAS CLAUDIA

„Az iskola mindenki számára nyitva áll”

Olaszország élen jár az oktatási inklúzió terén, amint a 2016 februárjában az ENSZ-től Bécsben kapott elismerés is jelzi. Itália 1977-ben került az európai figyelem középpontjába az inklúziót a pedagógiai valóságba beemelő törvényével, és e pedagógiai szemlélet(mód) és gyakorlat hivatkozási modellje lett. Raffele Ciambrone, a Köz- és Felsőoktatási és Kutatási Minisztérium államtitkára büszkeséggel állapította meg, hogy *„az olaszországi inklúziós rendszer modellértékű. A speciális osztályok felszámolásával indultunk, életbe léptettünk egy sor reformintézkedést.”* (La Stampa, 2016).

A fogyatékkal élő gyermekek iskolai integrációja fáradságos és kitartó munka eredménye. Az olasz iskola fejlett inkluzív modelljét jogszabályok sora formálta. Az országban napirenden vannak az inkluzív oktatási szisztéma további fejlesztését célzó törekvések. Írásom a személyközpontú nevelés itáliai gyakorlatának fejlődési állomásaira fókuszál, olasz nyelvű primer és szekunder források szintetizáló elemzésével.

A széles körben tetten érhető olaszországi felfogás szerint az iskolai inklúzió a (képzési) sikeresség kulcsa az egyén és a társadalom számára. Az inklúzió gondolköre iskolai vonatkozásban az el- és befogadást hangsúlyozza, a tanulói sokféleség aspektusainak felismerését és méltányolását, a kirekesztettségétől való mentességet. A fogyatékkal élő tanulók igényeihez alkalmazkodó, a kibontakozást támogató interakciós terek megteremtésével és működtetésével kívánja elősegíteni, hogy a fogyatékoság peremhelyzetéből a jó minőségű oktatás lehetőségeivel út nyíljon a teljes(ebb) élet felé.

A fogyatékosággal kapcsolatos pedagógiai és társadalmi megközelítések változásokon mentek át az idők folyamán, ennek eredménye a funkcionális hiány modelltől a normalizációs-integrációs modell felé történő pozitív lépés. Az inklúziós iskolai stratégia lényegi ismérve, hogy a „fogyatékosághoz” nem patológiai értelemben közelít, tereiben a speciális szükségletű gyermekek teljes értékű emberként vesznek részt, gyógypedagógiai intézmények helyett a többségi iskolákban (Ianes, 2006).

Az inklúzió története elválaszthatatlan az olasz iskolatörténettől, amely – abszurd módon – hamarabb létrejött, mint maga az olasz állam. Az olasz iskola az 1859-es ún. Casati-törvénnyel született meg. A törvény a Szárd Királyság oktatási miniszteréről, Gabriele Casatiról kapta nevét, először csak a Szárd Királyságban volt érvényes, majd a Risorgimento eseményeivel párhuzamosan fokozatosan kiterjesztették az Olasz Királyságra. Jelentős jogszabály, amely bevezette az ingyenes és kötelező elemi iskolakötelezettséget, felismerve és biztosítva a mindkét nem számára szükséges oktatáshoz való hozzáférést, a fogyatékkal élő személyek oktatáshoz való jogát azonban nem ismerte fel (n. 3725. 1859).

A XIX. sz. végén és a XX. sz. elején a fogyatékkal élők kérdése oktatási szempontból az érdeklődés homlokterébe került. Sante de Sanctis olasz pszichológus és pszichiáter, a gyermekpszichológia és a gyermek ideggyógyászat területének úttörője az elsők között tá-

mogatta az orvosi-pedagógiai beavatkozás koncepcióját a fogyatékossgal élő gyermekekkel kapcsolatban. De Sanctis fogyatékkal élő gyermekek iránti tudományos elkötelezettsége egy életen át fennmaradt. Monografikus munkát szentelt a kérdésnek, „A fogyatékkal élők nevelése” (L’ educazione dei deficienti, 1915) címmel és intézményi megoldásokban is gondolkodott. 1899-ben alapította az első gyermek-neuropszichiátriai részleget Olaszországban.

De Sanctis-szal együttműködött Olaszország első orvosnője, Maria Montessori, aki saját nevelési és oktatási rendszer megalkotója. Maria Montessori 1896-ban végzett a Római la Sapienza Egyetemen, majd 1900-tól súlyos mentális zavarokkal küzdő gyermekekkel (és felnőttekkel) kapcsolatban végzett kutatásokat, a római Santa Maria della Pietá nevű intézményben. Az itt élők „problémájában” nem orvosi, hanem pedagógiai kérdést látott. Meggyőződéssel állította, hogy a sérült gyermekeket is lehet nevelni, tanítani, csak fel kell lelteni hozzá a legmegfelelőbb módszert. Alternatív nevelési eszközrendszere meglepően jó eredményeket hozott. Továbbgondolva a módszereit, hét évvel később megnyitotta az első Casa dei Bambini-t Rómában, ahol eszközkészletét a problémával nem küzdő gyermekek nevelésében-oktatásában kezdte alkalmazni. Középpontba a gyermeki szabadságot és kreativitást helyezte, az önnevelést. Meglátása szerint fontos, hogy a környezet szervezett és harmonikus legyen, ahol a gyermek biztonságosan tud tevékenykedni, nincsenek akadályok számára. Gyermekméretű berendezés is szükséges. Montessorinál a pedagógusszerep gyökeresen különbözik az addig megszokottól: a nevelő itt inkább szervező és félrevonuló, facilitátor, aki hagyja kibontakozni a gyermeket, emellett türelmes, nyugodt és emberséges. Hárompillérű pedagógiai modelljében (gyermek-pedagógus-környezet) az érzékszervi fejlesztés hangsúlyosan szerepel az intelligencia fejlesztésében (K. Farkas, 2015).

Maria Montessori munkássága ráirányította a figyelmet a fogyatékkal élő gyermekekre, és pedagógiai hatása végighúzódt az egész XX. századon. A múlt században Olaszországban speciális intézmények jöttek létre a fogyatékkal élők számára. A fogyatékkal élők olaszországi integrációjának-inklúziójának jelentős alakjai volt például Augusto Romagnoli és Aurelio Nicolodi, akik a vakok érdekeiért küzdöttek. Romagnoli maga is vakok számára fenntartott intézményben tanult, és személyes tapasztalatai alapján azt kívánta elérni a XX. század elejei Itáliában, hogy a vak gyermekek együtt tanulhassanak nem vak társaikkal. Nicolodi az Országos Braille Nyomda egyik alapítója volt, a Vakok Szövetsége egyik vezetője, és emancipációjuk szószólója. A fasizmus éve alatt született fontos törvénycsomag, az 1923-as ún. Gentile Reform a tankötelezettséget 14 éves korra emelte, és rendelkezett a fogyatékkal élőkrol is. Az 1923. december 31-i 3126. sz. törvényerejű rendelettel az iskolakötelezettséget kiterjesztették a vakokra és a siketekre, ha nem mutatnak olyan jegyeket, amelyek az oktatásukat lehetetlenné tették volna. Az oktatást a nekik fenntartott iskolákban irányozta elő (Resico, 2004; Lascioli, 2007; Striano, 2010).

Az Olasz Köztársaság Alkotmánya kimondta, hogy minden állampolgár egyenlő a törvény előtt, nemre, fajra, nyelvre, vallásra, politikai hovatartozásra, társadalmi körülményre tekintet nélkül, biztosítja a személy méltóságához való jogot és formális egyenlőséget rajzol. 34. paragrafusában „*az iskola mindenki számára nyitva áll*”, tehát a nevelési lehetőség mindenki számára törvényileg biztosított. Az Alkotmány szövegéből kirajzolódó szándék, hogy mindenkinek ugyanazokat a lehetőségeket garantálják és elhárítsák az akadályokat a személyes fejlődés útjából (Costituzione, 1947).

Egy 1953-ban meghozott minisztériumi rendelet rávilágított a speciális/külön osztályok és a differenciális/gyógypedagógiai osztályok közti határvonalra. Eszerint a speciális osztályok olyan iskolai intézmények, ahol speciális módszertant alkalmaznak a testi vagy szellemi fogyatékkal élő gyermekek elemi oktatásában. A differenciális osztályok azonban nem önálló oktatási intézmények, hanem a közös elemi iskolák mellett léteznek és olyan

gyermeket fogadnak, akiket a szokásos módszerekkel és az oktatás szokásos ritmusában nem lehetne tanítani, és jobb eredményeket csak akkor tudnak elérni, ha a módszer és a forma hozzájuk igazított (Mazzuccheli és Lino, 2009).

A fogyatékoság kérdése nemzetközi visszhangot kapott az ENSZ 1959-es irányelvével, miszerint a gyermeknek, aki fogyatékosággal él, joga van, hogy megkapja a megfelelő ellátást, nevelést és speciális bánásmódot, amelyre szüksége van az állapotában.

A 60-as évek elejéig Olaszországban az volt a jellemző gyakorlat, hogy a fogyatékkal élőket speciális iskolákban tanították, és bentlakásos intézményekben. Az 1960-as évek vége hozott lényegi fordulatot a témában, de csak a 70-es években tette meg az iskola az első lépéseket a fokozatos nyitáshoz.

Az olasz állam először 1962-ben avatkozott be lényegbevágóan fogyatékosügyben a iskolai környezetbe. Ebben az évben hozták létre az 1859-es sz. törvénnyel az egységes középiskolát, amely a második világháború utáni Olaszország oktatáspolitikájában igazi fordulatot jelentett. A 1859. sz. törvény felzárkóztató osztályok létrehozásáról is rendelkezett, ahová olyan gyerekeket lehetett felvenni, akiknek különleges ellátásra volt szükségük ahhoz, hogy a középiskolába tudjanak járni. A Közoktatásügyi Minisztérium részletesen szabályozta a differenciális osztályok helyzetét és működését. Megadta a lehetőséget, hogy differenciális osztályokat lehessen létrehozni, a tanulói létszámot osztályonként 15 főben maximálta és speciális tanmenettel, időtervvel és programmal működhetnek. Az osztályokba bekerülést meg kell előznie előzetes szakértői véleményezésnek (melyben orvosok és pedagógiai szakértők vesznek részt). (n. 1959. 1962.)

„1968” újfajta szemléletet hozott magával, a társadalom leggyengébb és legelesettebb rétegei iránti odafordulás attitűdjét, közéjük tartoztak a fogyatékkal élők is. Ebben a periódusban kezdődött el a diskurzus a fogyatékkal élő gyermekek beillesztéséről a mindenki iskolájába. A differenciális osztályok körül kibontakozó élénk vita középpontjában az állt, hogy ez az intézmény „gettósítja” azokat, akik valamilyen okból kifolyólag mások mint a többiek. Jogosan merült fel a kérdés, hogy miként neveljék a másság elfogadására és őszinte szolidaritás érzésére azokat a gyerekeket a normál iskolában, akiknek soha nem beszélgettek vagy játszottak bárkivel, aki fogyatékkal él? Új módszereket kezdtek keresni, hogy megvalósítsák azt az alapelvet, amit az Alkotmány – amúgy régóta – rögzít, miszerint „Az iskola mindenkié.”

A témába vágóan több törvényt bocsátottak ki. 1971-ben az Olasz Parlament 118. számú törvénye értelmében a fogyatékkal élő tanulók új iskolázási modellben kapnak helyet. A törvény rögzítette, hogy kötelező iskoláztatásuk az állami iskolák normál osztályaiban történjen, kivéve azokat az eseteket, ahol súlyos fokú intellektuális vagy testi problémák akadályozzák/nem teszik lehetővé a beillesztést. Elkezdődött tehát a társadalmi integrációs modell koncepciójának kiépülése (n. 118. 1971.).

A gyakorlatban az előírtak csak néhány iskolában kísérleti jelleggel valósultak meg. A résztvevők hamarosan felismerték, hogy mindez nem elegendő a beillesztés teljes koncepciójának megvalósításához, továbbá a különböző jellegű problémával élő személyek „egyszerű bevezetése” egy nem megfelelően kialakított és felkészült környezetbe nem hozhat eredményt. Megfelelő fogadóképes környezetre van szükség és a rehabilitáció hatékony eszközeire, vagyis további szabályozásokra.

Az 1975-ös ún. Falcucci Bizottság döntése határozott lépést jelentett a speciális nevelés szervezeti és pszicho-pedagógiai kérdéskörében. A Bizottság állásfoglalása szerint a fogyatékkal élők kirekesztésének minden formáját ki kell küszöbölni (Relazione, 2017). Ebben az évben vezették be a támogató-pedagógus fogalmát a jogi rendszerbe, mint aki segít az integráció megvalósításában.

Rendkívül fejlett pedagógiai-nevelési modell született Olaszországban 1977-ben az 517. sz. törvénnyel. Alapkő az olasz iskola történetében, mert eltörölte a speciális osztályokat és a fogyatékkal élő gyermekek integrációját közös osztályokban irányozta elő. Ez a törvény rögzíti az inklúziós alapelvet a fogyatékkal élők számára elemi- és középiskolai szinten, 6-14 éves korig, továbbá fejlesztési terv bevezetéséről is rendelkezett. A törvény célja nem a tanuló „beillesztése”, tehát a fogyatékkal élő rákényszerítése, hogy az ún. normál környezetben éljen, hanem az ő integrációja, tényleges és teljes befogadása, közös játékkal, munkával, az osztály életében való részvétellel. A fogyatékkal élők integrációja-inklúziója az iskola szociális funkcióinak újragondolását is mutatja, újfajta pedagógusi jelenlétet és módszertant kíván, beleértve az iskolaépület újfajta építészeti megoldásait is.

Az 1977-es jogszabály tehát fontos és előremutató abban az értelemben is, hogy a fogyatékkal élők a „zárt és félreeső világ” kategóriából kilépjenek és „részei legyenek” az őket körülvevő világnak. Az 517.sz. törvény kiindulópont, lényeges szemléleti váltást tükröz az iskola életével, szervezetével, a didaktikával és a pedagógiával kapcsolatban is (n. 517. 1977).

Az olasz iskola további fontos lépést tett az egyenlőtlenségek elsimítása felé, amikor az alkotmányban körvonalazott elvek megvalósítása érdekében 1992. február 5-én kibocsátottak egy törvényt, mely a *Kerettörvény a fogyatékkal élők segítéséről, társadalmi beilleszkedéséről és jogairól* címet kapta. A jogszabály összegyűjti és integrálja a témakörbe eső törvényeket, és viszonyítási pontként szolgál a fogyatékkal élő személyek iskolai és társadalmi integrációjában (n. 104. 1992.).

Az inklúzió útján alapvető a 2009. március 3-án hozott törvény, amely az ENSZ 2006.12.13-án hozott *Fogyatékosággal élő személyek jogairól* szóló Konvenciójával összhangban íródott. A fő célja a társadalmi inklúzió elősegítése, amelyben az oktatási rendszernek (inkluzív oktatás) fontos szerepe van (n. 8. 2009).

A 2009-es „Linee Guida” című dokumentum egyértelműen úgy mutatja be az iskolai inklúziót, mint egy feltartóztathatatlan folyamatot, egy „bátor” döntés eredményét, amely megnyitotta a „normál” osztályokat, hogy valóban „közösek” legyenek (n. 4274. 2009).

A Köz- és Felsőoktatási és Kutatási Minisztérium rendszeresen közzétesz iránymutatókat az oktatási inklúzió témakörében, amelyek helyzetelemzések- célmeghatározások egyben, hogy segítsék és biztosítsák a hatékony bánásmódot és környezetet a fogyatékkal élők számára. A minisztérium 2012-es értékelésében kiemeli, hogy azok az elvek, amelyekre az olaszországi iskolai inklúziós modellt építették, hivatkozási pontok lettek Európában (is) hozzájárultak az „ismeret-fejlődés-szocializáció mindenki számára” jelszavakat kitűző iskolák létrejöttéhez. Az inklúziós gyakorlat erős, a nevelési közösség résztvevői között hatékony a kapcsolat, azonban a tapasztalatok birtokában Olaszország szeretne továbblépni, értékelni és újragondolni az inklúziós rendszerét annak érdekében, hogy a fogyatékkal élők problémáira az iskolák speciális és személyre szabott bánásmóddal és válasszal rendelkezzenek (Strumenti, 2012). Az olasz inkluzív modell kritikus pontja, hogy hiányzik a megvalósított inklúzió minőségi értékelése és a sztenderdizálás. Érdekes, hogy az inklúziós lehetőségek ellenére vannak, akik úgy vélik Olaszországban, hogy a Montessori-módszer több elemét alkalmazva a fogyatékkal élő gyermekek otthon taníthatók-nevelhetők. Ezt „szülői nevelésnek” hívják, amire akkor kerülhet sor, ha a szülők úgy döntenek, hogy a fogyatékkal élő gyermeket nem küldik állami iskolába...

Összefoglalóan megállapítható, hogy az olasz oktatáspolitikai cselekvési programjának fontos célkitűzése a sikeres oktatási integráció, és mindenki számára egyenlő lehetőségeket kívánnak biztosítani. Az olasz iskola fejlett inkluzív modelljét jogszabályok sora formálta, hosszú és nehéz jogalkotói munka eredményeként jutott el mai állapotába. A fogyatékkal élő gyermekek oktatásával kapcsolatos jogszabályok és direktívák áttekintése révén olyan

iskolakép érhető tetten, amely „mindenkire gondol”. Biztosítani kívánják a lehetőségek egyenlőségét, és azt célozzák, hogy a nehézséggel küzdő diákok oktatáshoz való hozzáférése minél magasabb színvonalon valósuljon meg.

Irodalom

- Costituzione della Repubblica Italiana. 1947. http://www.rgs.mef.gov.it/_Documenti/VERSIONE-I/Selezione_normativa/Articolo-81-della-Costituzione-della-Repubblica-Italiana.pdf (2018.01.02.)
- Circolare Ministeriale n. 227. 08.08.1975. www.edscuola.it/archivio/norme/circolari/cm227_75.html (2018.01.02.)
- De Sanctis, Sante (1915): *L'educazione dei deficienti*. Vallardi, Milano-Appiano
- Disegno di legge. Statizzazione di scuole per sordomuti, materne, elementari e di istruzione secondaria di primo grado (19713 www.senato.it/service/PDF/PDFServer/DF/311359.pdf (2018.03.03.))
- Giornata della persone con disabilità 2017. <https://www.ilfattoquotidiano.it/2017/12/03/giornata-delle-persone-con-disabilita-2017-sosteniamo-la-piena-inclusione-ogni-ambito-della-vita/4016823/> (2018.02.10.)
- Ianes, Dario (2006): *La speciale normalità. Strategie di integrazione e inclusione per le disabilità e i Bisogni Educativi Speciali*. Erickson, Trento
- K. Farkas, Claudia (2015): *Olasz pedagógiai modellek*. Virágmandula, Pécs
- L' Italia premiata dall' ONU.
<http://www.lastampa.it/2016/02/09/cultura/scuola/italia-premiata-dallonu-per-l-inclusione-dei-ragazzi-disabili-a-scuola-u3DVfrJPFVTK2Ew6c9F6jN/pagina.html> (2018.01.10.)
- Lascioli, Andrea (2007): *Pedagogia speciale in Europa*. Franco Angeli, Milano.
- Legge Casati. n. 3725 del 13 novembre 1859. <http://www.edscuola.it/archivio/norme/leggi/casati.html> (2017.10.10.)
- Legge 4 agosto 1977, n. 517. Norme sulla valutazione degli alunni e sull' abolizione degli esami di riparazione nonche' altre norme di modifica dell'ordinamento scolastico.
http://www.gazzettaufficiale.it/atto/stampa/serie_generale/originario (2017.10.10.)
- Legge 5 febbraio 1992, n. 104. Legge-quadro per l'assistenza, l'integrazione sociale e i diritti delle persone handicappate. http://www.gazzettaufficiale.it/atto/stampa/serie_generale/originario (2017.10.08.)
- Legge 3 marzo 2009, n. 18. Ratifica ed esecuzione della Convenzione delle Nazioni Unite sui diritti delle persone con disabilità, con Protocollo opzionale, fatta a New York il 13 dicembre 2006 e istituzione dell'Osservatorio nazionale sulla condizione delle persone con disabilità.
http://www.edscuola.it/archivio/norme/leggi/1018_09.pdf (2017.10.08.)
- Legge n. 1959. 1962. Istituzione e ordinamento della scuola media statale. http://www.gazzettaufficiale.it/atto/stampa/serie_generale/originario (2017.10.08.)
- Legge n. 118. 30.03.1971. Conversione in legge del decreto-legge 30 gennaio 1971, n. 5, e nuove norme in favore dei mutilati ed invalidi civili. http://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaDettaglioAtto/originario?atto.dataPubblicazioneGazzetta=1971-04-02&atto.codiceRedazionale=071U0118&isAnonimo=false&normativi=true&tipoVigenza=originario&tipoSerie=serie_generale&currentPage=1 (2018.01.12.)
- Mazzucchelli, Francesca e Sartori, Lino (a cura di) (2009): *Emergenza educazione. Costituzione e diritto formativo*. Franco Angeli, Milano.
- Nota MIUR 04.08.2009, n. 4274: Linee guida sull' integrazione scolastica degli alunni con disabilità. http://www.liceoclassicoterano.gov.it/wp-content/uploads/2017/06/nota4274_09.pdf (2017.12.12.)
- Relazione conclusiva della Commissione Falcucci concernente i problemi scolastici degli alunni handicappati. <http://www.edscuola.it/archivio/didattica/falcucci.html> (2017.12.12.)
- Resico, Domenico (2004): *Diversabilità e integrazione*. Franco Angeli, Milano.
- Striano, Mario (a cura di) (2010): *Pratiche educative per l' inclusione sociale*. Franco Angeli, Milano.
- Strumenti d' intervento per alunni con bisogni educativi speciali e organizzazione territoriale per l' inclusione scolastica. <http://www.marche.istruzione.it/dsa/allegati/dir271212.pdf> (2017.11.11.)

Egyházi oktatás Magyarországon

A magyarországi egyházi oktatás történetének – felekezeti és állami levéltári forrásokra, irattári dokumentumokra, iskolai évkönyvekre és statisztikai adatokra épülő – könyvtárnyi irodalma van. Jelen dolgozat elsődleges célja a mindenkori Magyarország területén folyó egyházi oktatás (különös tekintettel a *katolikus* és a *protestáns középiskolai* oktatásra) térbeni megoszlásának (az állami iskolákhoz viszonyított arányának és pozíciójának) kronológiai áttekintése, a kezdetektől napjainkig. Célja továbbá az egyházi oktatásra (is) vonatkozó – nyomtatott és elektronikus – statisztikai adattárak, adatbázisok feltérképezése.

A felekezeti iskolák előjáróikon keresztül (az illetékes felekezeti főhatóság útján) szolgáltatták be statisztikai adataikat az államnak; a katolikus középiskolák igazgatói a szerzetesrendi vezetők, a népiskolák pedig a püspökök alá tartoztak; a protestáns középiskolák fenntartói többnyire az egyházkerületek, a népiskoláké pedig az egyházközségek voltak.

A vonatkozó szakirodalomból kiemelkedik Mészáros István Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája : 996-1948 című könyve, Karády Viktor Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon : 1867-1945 : történeti-szociológiai tanulmányok című kötete, Nagy Péter Tibor Járszalag és aréna : egyház és állam az oktatáspolitikai erőterében a 19. és 20. századi Magyarországon című, valamint A növekvő állam árnyékában : oktatás, politika : 1867-1945 című munkái, Rébay Magdolna Református közoktatás a fővárosban a kezdetektől 1952-ig című könyve és M. Császár Zsuzsa A magyarországi református közoktatásnak és társadalmi környezetének területi szempontú vizsgálata című dolgozata.

A kezdetekről dióhéjban

A magyarországi intézményes nevelés és egyben az egyházi oktatás kezdete a 10-11. század fordulójára tehető. Ekkor – Géza fejedelem hívására, az európai kultúrába való beilleszkedés elősegítése érdekében – hittérítő Benedek-rendi szerzetesek érkeztek az országba. Szent István kolostorokat alapított számukra – többek között – Pécsváradon, Zalaújvárosban, Bakonybélén és a mai Pannonhalma területén (Szent Márton hegyén) is, ahol 996 körül létesült az *első magyarországi (kolostori) iskola*. Itt a bencés szerzetesek „*tervszerűen oktatták, nevelték a szerzetesi életet választó magyar fiatalokat.*” (Pukánszky és Németh, 1996. 107.) A kereszténység felvétele és a keresztény egyház szervezeti struktúrájának kiépítése érdekében, István két érsekséget (Esztergom, Kalocsa) és nyolc püspökséget (Pécs, Győr, Veszprém, Vác, Csanád, Eger, Nagyvárad, Gyulafehérvár) alapított, ahol *székesegyházi (káptalani) iskolák* (a szegény családok fiai számára társadalmi felemelkedést biztosító, lelkészképző papneveldek) működtek. Ezekből az iskolákból fejlődtek ki a *középkori egyetemek* (1367-ben Pécsen, majd 1395-ben Óbudán). A 14. századtól a nagyobb városok *plébániai iskoláiban* is folyt a (klerikus műveltség átadására irányuló) tanítás. A 15-16. század fordulóján kibontakozó „emberközpontú, e világra orientált humanista pedagógia” (Mészáros, 1984) Magyarországon Mátyás király udvarából terjedt át az iskolákba.

Hazánkban ekkor épült ki a *protestáns* felekezeti iskolák, *humanista szellemű gimnáziumok* hálózata, melyhez a 16. század második felében csatlakoztak a (gyakran korábbi katolikus középkori iskolából létrehozott, vagy új alapítású) *protestáns kollégiumok*, az ellenreformáció eredményeként pedig a piarista és jezsuita szerzetesrendi kollégiumok. (Lásd még: Mészáros István: A humanizmus és a reformáció-ellenreformáció nevelésügye a 15-16. században és uő.: *XVI. századi városi iskoláink és a „Studia Humanitis”* című munkáit.)

1777-1848

1777-től 1848-ig középiskolai közoktatásügyünket a két Ratio Educationis (Mária Terézia 1777-ben kiadott királyi tanügyi rendelete, a *Ratio Educationis* és I. Ferenc király 1806ban kiadott rendelete, a *II. Ratio Educationis*) szabályozta. 1848 előtt az oktatási intézmények túlnyomó többsége az egyházak kezében volt. (A két Ratio Educationis ugyan – a protestánsok kivételével – állami (helytartótanács) felügyelet alá helyezte az ország összes iskoláját, de felekezeti maradtak.) A katolikus egyház iskolái egyben az állami iskolarendszer tanintézményei is voltak. A protestáns (evangélikus, református) egyházak saját anyagi forrásaiból fenntartott, autonóm iskolarendszert működtettek, mert az 1790/1791. évi országgyűlésen megszavazott XXVI. törvény értelmében *autonómia-jogot* nyertek, ami széles körű szabadságot biztosított számukra iskoláik *helyi tanterveinek* kidolgozásában és alkalmazásában. (Mészáros, 1981b, 1991)

Az 1840-es években 52 *protestáns nagygymnázium* és 6 *protestáns kisgymnázium* működött a történelmi Magyarország területén. Előbbiek: Sopronban, Pápán, Gyöngyösön, Csurgón; Pesten, Nagykőrösön, Kecskeméten, Kiskunhalason; Pozsonyban, Modoron, Selmecbányán, Besztercebányán, Késmárkon, Lőcsén, Iglón, Eperjesen, Rozsnyón, Osgyánban, Rimaszombatban, Losoncon, Szikszón, Sárospatakon és Miskolcon (itt kettő); Hajdúnánáson, Hajdúböszörményben, Debrecenben, Hajdúszoboszlón, Karcagon, Kisújszálláson, Mezőtúron, Szarvason, Békésen, Szentesen, Hódmezővásárhelyen; Máramaroszigeten, Zilahon, Besztercén, Nagyszalontán, Kolozsváron (itt kettő), Tordán, Marosvásárhelyen, Székelykeresztúron, Székelyudvarhelyen, Segesváron, Medgyesen, Szászsebesen, Nagyenyeden, Nagyszebenben, Szászvárosban és Brassóban. Utóbbiak: Sárszentlőrincen, Bártfán, Aszódon, Nyíregyházán, Szatmárnémetiben és Makón.

Ugyanekkor a *katolikus nagygymnáziumok* száma 73, a *katolikus kisgymnáziumoké* pedig 8 volt. Előbbiek: Magyaróváron, Sopronban, Győrben, Esztergomban, Tatán, Budán, Székesfehérváron, Kőszegen, Pápán, Veszprémben, Szombathelyen, Keszthelyen, Nagykanizsán, Kaposváron, Pécsen, Varasdon, Zágrábban, Eszéken, Pozsegán, Péterváradon; Szabadkán, Baján, Kalocsán, Kecskeméten, Szolnokon, Pesten, Jászberényben, Gyöngyösön, Vácon, Egerben; Pozsonyban, Nyitrán, Nagyszombatban, Szakoleán, Trencsénben, Zsolnán, Privigyén, Körmöcbányán, Besztercebányán, Léván, Komáromban, Miskolcon, Sátoraljaújhelyen, Ungváron, Kassán, Eperjesen, Rozsnyón, Lőcsén, Kísszebenben, Podolinban, Bártfán; Máramaroszigeten, Szatmárnémetiben, Nagybányán, Nagykárolyban, Debrecenben, Nagyváradon, Kolozsvárott, Marosvásárhelyen, Csíksomlyón, Székelyudvarhelyen, Kézdivásárhelyen, Balázsfalván, Belényesen, Szegeden, Aradon, Gyulafehérváron, Erzsébetvárosban, Nagyszebenben, Brassóban, Temesváron, Lugoson, Nagybecskereken. Utóbbiak: Mohácsen, Kiskunfélegyházán, Érsekújváron, Szentgyörgyön, Rózsahegyen, Breznóbányán, Szilágysomlyón és Besztercén. A fentiekén túl, Újvidéken egy *ortodox iskolát* is jelöl a térkép. (Forrás: Mészáros, 1988. 292.)

A megszüntetett katolikus nagygymnáziumok, kisgymnáziumok, továbbá a protestáns nagygymnázium székhelyének nevét a fenti felsorolásban *áthúztam*, a 6 *protestáns és 31 katolikus „leminősített”* gimnáziumot pedig *dőlt betűvel* jelöltem.

1850-1860

Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc bukása után (1850-től kezdődően) Magyarországra is kiterjesztették az 1849-ben, Bécsben kiadott *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich. Vom Ministerium des Cultus und Unterrichts* című – a középiskolák reformjáról szóló – tanügyi rendeletet, ami alapján nálunk is bevezették (a 1018 éves fiúk számára) az érettségivel záruló 8 osztályos gimnáziumot és a reáliskolákat.

Az Entwurf értelmében csak *nyilvános gimnázium* állíthatott ki érvényes év végi és érettségi bizonyítványt. „Nyilvános gimnázium az, amely minden tekintetben megfelel az Entwurf alapelveinek (többek között az oktatott tananyagot, az osztályelrendezést, a tanárok számát, azok fizetését stb. illetően), s ha azt az állami tanügyi hatóság nyilvánosnak ismerte el.” (Mészáros, 1991. 7.) Így a – korábban privilégiumot élvező – protestáns egyházi gimnáziumok fenntartói is kénytelenek voltak – az Entwurf tanterve és heti óraterve nyomán – átdolgozni saját helyi tanterveiket, majd *jóváhagyatni* azokat az illetékes tanügyi hatósággal. „Az Entwurf irányelveit követő helyi iskolai tantervek általában mind megkapták a jóváhagyást, s ezzel az iskola nyilvánossá nyilvánítását, akár katolikusok, akár protestánsok voltak az iskolafenntartók.” (Mészáros, 1991. 7.)

Az 1850-ben megszűnt középszintű iskolák, valamint az 1850-1853 között algimnáziummá vált nagygimnáziumok térképe (Forrás: Mészáros, 1988. 293.) szerint a bezárás 11 katolikus nagygimnáziumot, 6 kisgimnáziumot, továbbá 1 protestáns nagygimnáziumot érintett.

1861-1867

A politikai változások hatására *1861-től ideiglenes gimnáziumi tanterv* lépett érvénybe és újra nemzeti szelleművé váltak középiskoláink.

Az újjászervezett magyar állami tanügyigazgatás 1861-től ismét figyelembe vette a protestáns felekezeti iskolák önállóságát, így több intézményben visszatértek az 1850-1860 előtti idők „kollégiumi” szervezeti formájához és visszaállították a 6 osztályos gimnáziumot, a 3 évfolyamos bölcelet-tagozatot és az erre épülő teológiát. Visszaállították a korábbi helyi tanterveket és a tanárokat helyettesítő nagydiák-preceptorokat is több helyen újra foglalkoztatták. (Mészáros, 1991. 13.)

Az *1860-as évek protestáns gimnáziumait* ábrázoló térkép (Forrás: Mészáros, 1988. 295.) szerint, ekkor 29 protestáns főgimnázium 21 algimnázium, 7 hatosztályos gimnázium és egy főreáliskola működött a történelmi Magyarország területén. *Főgimnázium* volt Pozsonyban, Selmecbányán, Késmárkon, Iglón, Eperjesen, Rozsnyón, Sárospatakon, Miskolcon; Sopronban, Pápán, Pesten, Nagykőrösön, Kecskeméten, Kiskunhalason; Máramaroszigeten, Debrecenben, Szarvason, Hódmezővásárhelyen; Zilahon, Besztercén, Kolozsvárott, Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen, Nagyenyeden, Segesváron, Medgyesen, Nagyszebenben, Szászvárosban és Brassóban. *Algimnázium* volt Besztercebányán, Losoncon, Modoron, Felsőlövön, Sárszentlőrincen, Gyönkön, Kunszentmiklóson, Nyíregyházán, Hajdúnánáson, Hajdúböszörményben, Hajdúszoboszlón, Karcagon, Kisújszálláson, Nagyszalontán, Békésen, Békéscsabán, Makón, Szászrégen, Székelykeresztúron, Sepsiszentgyörgyön és Szászsebesen. *Hatosztályos gimnázium* működött Curgón, Pesten, Rimaszombatban, Szatmárnémetiben, Mezőtúron, Szentesen és Tordán. *Protestáns főreáliskola* Nagyszebenben nyílt.

Az *1860-as évek katolikus gimnáziumait* ábrázoló térkép (Forrás: Mészáros, 1988. 294.) szerint, 37 katolikus főgimnázium 32 algimnázium, 4 hatosztályos gimnázium volt a történelmi Magyarország területén. *Főgimnázium* Pozsonyban, Nyitrán, Nagyszombatban, Selmecbányán, Besztercebányán, Lőcsén, Kisszebenben, Eperjesen, Kassán, Ungváron, Rozsnyón, Miskolcon, Egerben; Sopronban, Győrött, Esztergomban, Budán (három is), Székesfehérváron, Szombathelyen, Pécsen; Jászberényben, Kecskeméten, Kalocsán, Szegeden, Baján, Szabadkán; Szatmárnémetiben, Naszódon, Nagyváradon, Belényesen, Kolozsvárott, Balászfalván, Nagyszebenben, Aradon és Temesváron. *Algimnázium* működött Kaposváron, Nagykanizsán, Keszthelyen, Veszprémben, Pápán, Kőszegen, Tatán; Szolnokon; Nagybecskerekén, Lugoson, Erzsébetvárosban, Gyulafehérváron, Brassóban, Kézdivásárhelyen, Szé-

kelyudvarhelyen, Szilágysomlyón, Debrecenben, Nagykárolyban, Szamosújváron, Máramarosszigeten; Magyaróváron, Komáromban, Érsekújváron, Vácott, Léván, Szentgyörgyön, Szakolcán, Privigyén, Trencsén, Zsolnán, Rózsashegyen és Padolinban. *Hatosztályos gimnázium* volt Gyöngyösön, Sátoraljaújhelyen, Marosvásárhelyen és Csíksomlyón.

Az 1860-as évek további felekezeti középiskoláit, valamint állami (vagy felekezeti jelleg nélküli városi) gimnáziumait ábrázoló térkép (Mészáros, 1988. 296.) szerint a katolikus és protestáns középiskolákon kívül egy ortodox (Újvidéken) és egy izraelita (Vágúlyhelyen) iskola, két állami (városi) főgimnázium (Brassóban és Fiumében) és három állami (városi) algimnázium (Löcsén, Munkácson és Újverbázon) működött.

Az 1860-as évek reáliskoláit ábrázoló térkép (Mészáros, 1988. 297.) szerint a felekezeti és állami középiskolákon kívül 1 protestáns főreáliskola (Nagyszébenben), 5 állami főreáliskola (Pesten, Budán, Sopronban, Pozsonyban, Körmöcbányán, Kassán) és 9 állami alreáliskola (Győrött, Esztergomban, Székesfehérváron, Sümegen, Pécsen, Szegeden, Nagykikindán, Versecen, Pancsován) is volt a történelmi Magyarország területén.

1867-1918

1867-ben létrejött a Vallás és Közoktatási Minisztérium (VKM). *Schvarcz Gyula „A közoktatásügyi reform, mint politikai szükséglet Magyarországon”* című, 534 oldal terjedelmű – országos felmérés statisztikai adataira és külföldi tanulmányutak tapasztalataira épülő, nagyszabású kultúrpolitikai elveit és közoktatási reformterveit tartalmazó munkája nyomán, melyet a „*legnagyobb, legtartalmasabb s legbecsesebb kultúrpolitikai mű irodalmunkban*” (Nagy, 1902) jelzőkkel emlegettek – Eötvös József minisztersége idején megszületett hazánk első *népiskolai törvénye* (1868. évi XXXVIII. törvénycikk). Eötvös József *középiskolai* törvényjavaslata 1869-ben került a Parlament elé, de elfogadtatni már nem tudta, 1871-ben meghalt. Utódja, *Pauler Tivadar által kiadott tanterv* 1871-ben, az új *reáliskolai tanterv* 1875-ben, *Trefort Ágoston gimnáziumi tanterve* pedig 1879-ben lépett életbe. (A dualizmus oktatáspolitikáját formáló vallás- és közoktatásügyi miniszterek tevékenységéről lásd: *Mann Miklós „Kultúrpolitikusok a dualizmus korában”* című könyvét.)

1867-től országos és fővárosi *statisztikai adatokból* is tájékozódhatunk a magyarországi egyházi oktatás területi sajátosságairól. A *Magyar Statisztikai Évkönyv(ek)*ben és a *Magyar Statisztikai Közleményekben*, vagy a *Budapest székes főváros statisztikai és közigazgatási évkönyveiben*, továbbá a szakfolyóiratokban (pl.: a *Néptanítók Lapjában*) publikált statisztikai adatok igazolják, hogy „A Monarchiában kialakult iskolastatisztika adattömege Európában egyedülálló módon képes tükrözni az egyes iskolákba ill. iskolatípusokba járók és szüleik felekezeti, nemzetiségi és térszerkezeti foglalkozási megoszlását.” (Nagy, 2000. 11.) Az 1950 utáni időkről a *KSH: Oktatás, művelődés, 1951-1980* című, 1982-ben megjelent kötet informál. Mindemellett az MNL Országos Levéltárban található *Tanulmányi Alap éves jelentései* (OL K 757. 3. cs.), valamint 1869-től kezdődően, de 1880 óta különösen, a magyar *népszámlálások adatfelvételei* is jól használhatók. Az egyházi oktatásra vonatkozó korábbi adatok akár össze is vethetők a legfrissebbekkel, melyek a KSH honlapján *Oktatási intézmények főbb adatai fenntartók szerint / Táblázatok*-ra kattintva érhetők el.

Az 1890-es évek állami (vagy városi) gimnáziumait ábrázoló térkép (Forrás: Mészáros, 1988. 299.) 28 állami (vagy városi) főgimnáziumról és 5 algimnáziumról informál. Ugyanezen időszakban 39 protestáns főgimnázium 10 protestáns algimnázium, 4 protestáns hatosztályos gimnázium, 1 protestáns főreáliskola és 1 protestáns alreáliskola működött a történelmi Magyarország területén. (Forrás: Mészáros, 1988. 301., 303.) Az 1890-es évek katolikus gimnáziumait ábrázoló térképen (Forrás: Mészáros, 1988. 300.) 55 főgimnázium és 15 algimnázium található. Ebből 16 úgynevezett királyi katolikus iskola (gimnázium) volt,

melyeket a – Mária Terézia által még a 18. században, a jezsuita rend feloszlatásakor, annak vagyonából létrehozott – Magyar Tanulmányi Alapból tartottak fenn, így az államnak rendelkezési joga volt felettük. („... a huszadik századra a „királyi katolikus” iskolák katolikus szellemű iskolák lettek, sőt a Magyar Tanulmányi Alapot minden parlamenti felhatalmazás nélkül 1923-tól Katolikus Tanulmányi Alapként kezdik emlegetni, de az iskolák sosem váltak felekezeti tulajdonban lévő iskolákká.” (Nagy, 2000. 80.))

1860-1918 között államivá vált 2 korábbi hatosztályos protestáns gimnázium (a szentesi és a gyöngyösi), 3 korábbi protestáns algimnázium (a löcsei, a losonci és a nagyszalontai), 6 korábbi katolikus főgimnázium (két budapesti, a jászberényi, a szolnoki, a lugosi és a nagyszebeni), valamint 5 korábbi katolikus algimnázium (a zsolnai, a bártfai, a szamosújvári, a kaposvári és az erzsébetvárosi). (Mészáros, 1988. 310.)

1910-ben 7 nem magyar tannyelvű protestáns főgimnázium (Besztercén, Szászsebesen, Nagyszebenben, Brassóban, Medgyesen, Segesváron és Szászvárosban német nyelvű), 1 nem magyar tannyelvű hatosztályos protestáns gimnázium (Felsőlövön német nyelvű), 4 nem magyar tannyelvű protestáns algimnázium (Turócszentmártonban és Nagyrócén szlovák nyelvű, Felsőlövön és Szászrégenben német nyelvű), 3 nem magyar nyelvű katolikus főgimnázium (Naszódon, Belényesen és Balászfalván román nyelvű) és egy nem magyar nyelvű katolikus algimnázium (Znióvárálján szlovák nyelvű) volt a történelmi Magyarország területén. (Mészáros, 1988. 311.)

1917/1918-ban – a budapesti iskolákon kívül – az állami (vagy városi) fiúközépiskolák megoszlása a következőképpen alakult: 36 főgimnázium, 4 algimnázium, 22 főreáliskola (Mészáros, 1988. 312.). Ugyanekkor a katolikus fiúközépiskolák összetétele: 66 főgimnázium és 5 algimnázium (Mészáros, 1988. 313.), a protestáns fiúközépiskoláké: 1 hatosztályos gimnázium, 48 főgimnázium, 4 algimnázium és egy főreáliskola (Mészáros, 1988. 314.) volt.

Külön érdemes vizsgálni Budapestet, mint a magyarországi középiskolázás központját. Az 1917/1918-as tanévben Budapesten és közvetlen környékén 4 katolikus főgimnázium (az I. kerületben kettő, a II., és a IV. kerületben), 2 protestáns főgimnázium (a IV. és a IX. kerületben), 1 katolikus leánygimnázium (a VIII. kerületben), 12 állami főgimnázium (az I., III., V., VI., VII-ben kettő, VIII-ban kettő, IX., X-ben kettő és Újpesten), 5 állami leánygimnázium (I., IV-ben kettő, VI. és VIII. kerületben), 5 állami főreáliskola (a II., IV., V., VI., VIII. kerületben) (Mészáros, 1988. 321.) tevékenykedett.

1917/1918-ban 19 állami, 8 katolikus és 4 protestáns leánygimnázium is működött a történelmi Magyarország területén. (Mészáros, 1988. 316.) Mészáros István elkészítette külön-külön a Dunántúl, a Nyugat-Felvidék, a Kelet-Felvidék, a Duna-Tisza köze, a Tiszántúl, Erdély, valamint Budapest és közvetlen környéke középiskoláinak (állami-, katolikus-, protestáns algimnáziumok, állami-, katolikus-, protestáns főgimnáziumok, állami-, katolikus-, protestáns leánygimnáziumok, állami- és protestáns főreáliskolák, ortodox iskola, izraelita iskola) összesített topográfiaját is 1917-18-ra. (Mészáros, 1988. 317-321.)

1920-1948

Bár Európában 1919 után egyre több egyházi iskolát zártak be (államosítottak), és az egyre erősödő szekularizáció nálunk is érezte hatását, „Magyarország [...] mindenképpen „keresztény oktatáspolitikát” kívánt megvalósítani, pontosabban [...] kereszt(y)én(y) oktatáspolitikát, azaz valami olyasmit, aminek segítségével a katolicizmus és a protestantizmus valamiféle közös (és nemzeti) alapra hozható. (Mindazonáltal az új országban a katolicizmus dominánssá vált, s a protestáns oktatáspolitikusok, maga Imre Sándor is katolikus terjeszkedéstől tartottak.) A két világháború között a helyzet tehát egészen sajátos az állam és az egyházak viszonya szempontjából.” (Nagy, 2000. 115.) „A kereszt(y)én(y) gondolat

annak ellenére, hogy a szekularizáció előrehaladt a társadalomban, erősebb lett az iskolában. Természetes, hogy rendkívüli árat kellett érte fizetnie: olyan szövetséget kellett kötnie a nacionalizmussal és az antiliberalizmussal, amely – nemcsak az egyházakon belüli szellemi megújulás előtt emelt akadályokat, hanem végig a húszas-harmincas évek folyamán – a hagyományos felekezeti autonómiát is visszaszorította, sőt, a vészorkorszak idején a kereszt(y)én(y)ség alapértékeinek vállalását is megnehezítette.” (Nagy, 2000. 125.)

Klebsberg expanziós oktatáspolitikája egyrészt kedvezett a történelmi egyházaknak, mert az „új, közpénzből épített népiskolák többsége, ellentétben a századforduló iskolaépítési programjával, *felekezeti* iskola lett. Minden egyházi iskola három fő forrásból élt. Kapott egyfelől támogatást az iskolafenntartótól, másfelől tandíjakat és más hozzájárulásokat az iskola-felhasználóktól, harmadrészt államsegélyt, illetve községi segélyt.” (Nagy, 2000. 127.) Másrészt nagyon megnehezítette a felekezeti iskolafenntartók helyzetét, hiszen birtokaik bevételei és a hívők egyházadója elsősorban a közép- és felsőfokú egyházi oktatás költségeire voltak előirányozva, így a népiskolák fenntartói hozzájárulásának jelentős hányadát csak jövedelemtermelő vagyonuk *nem* iskolai célokat szolgáló forrásainak átcsoportosításával tudták előteremteni.

1924-ben Klebsberg Kuno középiskolai reformja eredményeként *új középiskolai törvény* (1924. évi XI. törvénycikk) és tanterv lépett életbe, 1926-ban pedig megvalósult a *leányközépiskolai reform* is. Az új törvényben – amellet, hogy előírta az egyházi iskolák jelentős részének „görögmentessé” tételét – az egyes iskolatípusokra vonatkozóan az alábbi szempontok érvényesültek:

- Szükség van *humanisztikus gimnáziumra*, melynek műveltségi anyagában a görög és a latin nyelv és irodalom áll a középpontban. „A görögöt tanítani kell, mert a világkultúrának minden szála több, mint kétezer esztendő óta Hellas felé vezet s minden modern kultúrnép műveltségének közös őst a görögökben tiszteli.” (Fináczy, 1896. 94.)
- Szükség van *reálgimnáziumra*, amely „nem megy vissza mai műveltségünk eredeti forrásáig, a görög kultúráig [...] csak a hozzánk közelebb eső latin műveltség gyökereihez nyúl vissza [...] a görög helyett egy modern nyelvet és irodalmat” tanít. (Fináczy, 1896. 95.)
- Szükség van *reáliskolára*, „amelyben egészen a modern kultúra érvényesül: a modern nyelvek, a matematika és a természettudományok. [...] A reáliskolának középiskoláink szervezetébe való beiktatása megcáfolja azt a vádat, hogy minden középiskolai tanulóra rákényszerítjük a latint, illetőleg a görögöt s az antik világ túlzó előtérbeállításával elzárjuk előlük a modern műveltség kapuit.” (Fináczy, 1896. 96.)

Klebsberg eredeti elképzelése szerint a működő 120 középiskolából 14-et megszüntetnek, 20 humángimnázium lesz, 71 reálgimnáziummá és 15 reáliskolává alakul. Később ez 2-26-71-21re módosult. (Nagy, 2000. 135.)

Az 1924/1925-ös tanévben – a budapesti iskolák nélkül – *protestáns középiskolák*: 9 gimnázium, 5 leánygimnázium és 14 reálgimnázium (Mészáros, 1988. 323.), *katolikus*: 15 gimnázium, 4 leánygimnázium és 16 reálgimnázium (U.o. 322.). Az *állami középiskolákat* 1924/1925-ben ábrázoló térkép szerint (U.o. 322.) 16 reálgimnázium, 7 leánygimnázium és 11 újreáliskola működött Magyarországon. 1924/1925-ben *Budapesten* és közvetlen környezetén 3 *katolikus gimnázium* (a IV., VIII., XI. kerületben), 2 *protestáns gimnázium* (a IV. és IX. kerületben), 4 *katolikus leánygimnázium* (a II., IV., VIII. és a XI. kerületben), 1 *protestáns leánygimnázium* (a VII. kerületben), valamint 3 *katolikus reálgimnázium* (az I., II. és a VIII. kerületben) volt. *Állami leánygimnázium* 6 (az I., IV-ben kettő, VI., VIII.

kerületben és Újpesten), *állami reáliskola* 7 (a II., IV., V., VI., VII-ben kettő, VIII. kerületben), *állami reálgimnázium* 12 (az I., II., III., V., VI., VIII., IX., X-ben kettő, Pesterzsébeten, Kispesten és Újpesten) működött. (U.o. 326.)

Az 1927/1928-as tanévben 7 protestáns leány-középiszkola, 9 katolikus leányközépiszkola és 14 állami leány-középiszkola volt hazánkban. (U.o. 327.)

Klebelsberg Kunó minisztersége alatt jelentős változások kezdődtek az állam és az egyház dualizmuskori oktatáspolitikájához képest, de az egyházi fenntartású oktatási intézmények *teljes* beolvasztására még nem történt kísérlet. „A miniszter a parlamentben elismerte, hogy nyomást gyakorol az egyházakra, hogy a reálgimnáziumi iskolatípust is fogadják el. [...] a cisztercitákkal megállapodott, hogy budapesti paralel osztályok közül az egyik osztály reálgimnázium lesz.” (Nagy, 2000. 135.) Eszerint egyes, a statisztikákban humángimnáziumként szereplő iskolákban reálgimnáziumi tanterv szerint (is) tanítottak.

1934-ben *Hóman Bálint* újabb középiskolai reformot hajtott végre. Az erre vonatkozó információforrások közül kiemelt jelentőségű Antall Józsefnek az Országos Levéltár (azóta sajnos megsemmisült) dokumentumai alapján készült szemelvénygyűjteménye, ami „az egyetlen megmaradt forrása az 1934-es középiskolai reformnak, hiszen az eredeti iratanyaga elpusztult” (Antall, 1986. I.). Az 1934. évi XI. törvénycikk nyomán megjelent az erre épülő, új gimnáziumi tanterv és tantervi utasítás is, amit 1938-ban *egységes középiskolai tanterv* követett. Hóman mindenekelőtt eltávolította a klebelsbergi középiskola szellemi atyját, Kornis Gyulát és megszüntette a reáliskolákat és a humángimnáziumokat. Reformpolitikája egyrészt egy – „nevelő”, a személyiség átalakítását, kézben tartását célzó, a nemzeti irodalmat és történelmet középpontba állító – *egységes középiskola* (gimnázium néven) megteremtésére, másrészt a gimnáziumi érettségi és az egyetemi felvételi közé egy *szelektációs szakasz* beiktatására irányult. Az egyházak tiltakozása ellenére, az új rendelet – az állami *felügyelet* kiterjesztésével az egyházi iskolákra is – beleszólási jogot biztosított a felekezeti iskolák működésébe.

Az állami középiskolákat 1937/1938-ban – Budapest kivételével – ábrázoló térkép szerint Magyarországon 29 *egységes gimnázium* és 8 *egységes leánygimnázium* volt (Mészáros, 1988. 327.), a protestáns középiskolákon belül 23 egységes gimnázium, 1 *algimnázium* és 6 egységes leánygimnázium működött, a katolikus középiskolákon belül pedig 32 *fiúgimnázium* és 8 *leánygimnázium* volt. (Mészáros, 1988. 328.)

Az 1937/1938-as tanévben *Budapesten* és közvetlen környékén 6 *katolikus gimnázium* (az I., II., IV., VIII., XI. kerületben, Budafokon), 2 *protestáns gimnázium* (a VII., IX. kerületben), 7 *katolikus leánygimnázium* (a II., IV., VIII., IX., XI., XII., XIV. kerületben), 2 *protestáns leánygimnázium* (a II. és a IV. kerületben), 21 *állami gimnázium* (I., II., III., IV., V-ben kettő, VI-ban kettő, VII., VIII-ban három, IX., X-ben kettő, XII., XIV. kerületben, Újpesten, Pestszentlőrincen, Pesterzsébeten, Kispesten), 6 *állami leánygimnázium* (az I., IV-ben kettő, VI., VIII. kerületben és Újpesten) működött. (Mészáros, 1988. 331.)

A harmincas évek közepétől – az állami szabályozások miatt – az egyházi iskolák egyre több államsegélyre szorultak, ami egyúttal autonómiájuk fokozatos elvesztését (az állam beleszólási jogának emelkedését) is jelentette. A vonatkozó törvény szerint, 50% feletti államsegély igénybe vétele esetén az állami iskolákkal azonos előírások érvényesek a felekezeti iskolákra is. Egyre több egyházi iskolában vizsgálódtak tanfelügyelők és iskolalátogatók, akik minősítették a tanárok munkáját, fegyelmi eljárásokat kezdeményeztek, figyeltették az igazgató tevékenységét. A nagy nyomás hatására 1937-ben a protestáns iskolákban bevezették az állami tantervet. „Az iskolai törvénykezéssel főként pedig a végrehajtás során kialakuló jogszokásokkal felekezeti iskoláink észrevétlenül államosíttatnak” – idézi Nagy Péter Tibor a Dunamelléki Református Egyházkerület 1938-as Határozatát. (Nagy, 2000. 143.) Az 1941. évi törvény jóváhagyási jogkörrel látta el a tanügyigazgatás

munkatársait (a tankerületi főigazgatókat) a felekezeti iskolák új alkalmazottainak felvételkor. „Ezáltal a magyarországi egyházak közigazgatásnak való alávetése megtörtént. Kévs ehhez fogható változást találunk a magyar állam és a történeti egyházak viszonyában.” (Nagy, 2000. 143.) Az 1945 és 1948 közötti időszak diszkontinuitása megzavarta a tanügyigazgatás végrehajtó apparátusát. Az egyházakkal állandó s immár mindkét oldalon néven nevezett konfliktus alakult ki, de a nyílt államosítást, illetve a kötelező hittan eltörlését nem vállalták fel. Végül 1948 június elején a magyar országgyűlés törvényt hozott az *iskolák államosításáról*. Az 1948. évi XXXIII. törvény intézkedett „a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvételéről, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vételéről és személyzetének állami szolgálatba való átvételéről.” (Mészáros, 1988. 41.)

Az 1947/1948-as tanévben – a budapesti iskolák nélkül – 6 *protestáns* leányiskola és 25 *protestáns* fiúiskola volt Magyarország területén. Előbbiek: Kőszegen, Kecskeméten, Miskolcon, Nyíregyházán, Debrecenben és Hódmezővásárhelyen, utóbbiak: Sopronban, Pápán, Csurgón, Gyöngyösön, Bonyhádon, Aszódon, Kunszentmiklóson, Nagykőrösön, Kecskeméten, Kiskunhalason, Miskolcon, Sáropatakon, Nyíregyházán, Hajdúnánáson, Debrecenben, Hajdúböszörményben, Karcagon, Kisújszálláson, Szeghalmon, Mezőtúron, Szarvason, Békésen, Békéscsabán, Orosházán és Hódmezővásárhelyen. (Mészáros, 1988. 333.) Ugyanekkor és szintén a fővárosiak nélkül, 33 *katolikus* fiúiskola (Magyaróváron, Sopronban, Kőszegen, Szombathelyen, Győrben, Pannonhalmán, Pápán, Keszthelyen, Nagykanizsán, Tatán, Szentendrén, Esztergomban (itt kettő), Székesfehérváron, Veszprémben, Dombóváron, Pécsen (itt kettő), Vácon, Gödöllőn, Kalocsán, Baján, Sátoraljaújhelyen, Miskolcon, Egerben, Mezőkövesden, Jászapátiban, Kecskeméten, Kiskunfélegyházán, Szegeden, Nyíregyházán, Debrecenben, Gyulán) és 8 leányiskola (Sopronban, Esztergomban, Pécsen, Egerben, Kecskeméten, Szegeden, Nyíregyházán, Debrecenben), valamint 43 *állami* fiúiskola és 8 leányiskola volt Magyarországon. (Mészáros, 1988. 332.)

1947/1948-ban *Budapesten* és közvetlen környékén 7 *katolikus gimnázium* (az I., II., IV., VIII., XI. kerületben, Budafokon, Csepelen), 1 *protestáns gimnázium* (a VII. kerületben), 7 *katolikus leánygimnázium* (a II., IV., VIII., IX., XI., XII., XIV. kerületben) és 3 *protestáns leánygimnázium* (a II. és a IV. kerületben), 22 *állami gimnázium* (az I., II., III., IV., V., VI-ban kettő, VII-ben kettő, VIII-ban három, IX-ben kettő, X-ben kettő, XII., XIV. kerületben, Újpesten, Pestszentlőrincen, Pesterzsébeten és Kispesten), 7 *állami leánygimnázium* (az I., IV-ben kettő, VI., VIII., XIV. kerületben és Újpesten) működött. (Mészáros, 1988. 335.)

„Az 1948. XXXIII. tc. alapján az állam összesen 6505 iskolát vett át, 5437 általános és népiskolát, 98 tanítóképzőt és líceumot és 113 gimnáziumot. Ez az ország iskoláinak (9274) több mint kétharmadát érintette. Kb. 18.000 volt az állami státusba kerülő pedagógusok száma. (A *Magyar Statisztikai Évkönyv (1948)* szerint az 1946/1947. tanévben 5344 nem állami, vagy községi általános és népiskola, 47 nem állami óvó- és tanító(nő)képző és 93 nem állami, vagy községi gimnázium működött Magyarországon, ami jelentős eltérést mutat Nagy Péter Tibor kimutatásához képest, ezért az 1948-ban államosított iskolák számának és intézménytípus szerinti megoszlásának adatait még más forrásokban is ellenőrizni szükséges. Gy. J.) [...] Az egyházakkal való megegyezés alapján 6 gimnázium és három tanítóképző a református egyház, 2 gimnázium az evangélikus egyház, 2 gimnázium az izraelita egyház kezében maradt. (Később ezekről – egy református és egy izraelita gimnázium kivételével – az egyházak lemondtak, így a magyarországi evangélikus egyháznak 40 éven át nem volt középiskolája. Gy. J.) [...] Mindszenty viszont ellenállásra szólította fel az apácákat és a szerzeteseket. Még azt a szöveget is központilag fogalmazták meg, amellyel a volt szerzetes köteles elutasítani az állami felkérést [...] A „mindent vagy semmit”

álláspontjáról a katolikus egyház csak a Mindszenty-pert követően mond le, s köt az állammal megállapodást néhány szerzetesrendi iskola megnyitásáról.” (Nagy, 2000. 180-181.)

1949-1989

Az 1948/1949-es tanévvel a magyar állam és a történelmi egyházak iskolafenntartói, köznevelésügyi és közoktatáspolitikai együttműködése lezárult. A korábban kötelező hitoktatás fakultatívvá vált. A szülők 1949. szeptember 6-áig nyilatkozhattak, hogy kívánják-e gyermekeiket – államilag finanszírozott – hittanra járattatni. (Ebben az évben a szülők 80 százaléka igennel válaszolt.) 1949 és 1989 között – leszámítva a 10 (8+2) felekezeti gimnázium tevékenységét – maximum heti 2 (szabadon választható) hittanóra jelentette az egyházi oktatást Magyarországon.

1950-ben az alábbi 8 gimnázium került vissza a katolikus egyház fenntartásába (hat kollégiummal együtt): a pannonhalmi bencés gimnázium és kollégium, a budapesti piarista gimnázium, a kecskeméti piarista gimnázium és kollégium, a szentendrei ferences gimnázium, a budapesti Patrona Hungariae Gimnázium és kollégium, a debreceni Svetits gimnázium és kollégium, az esztergomi gimnázium és kollégium, valamint a győri Czuczor Gergely bencés gimnázium és kollégium. Az iskolák működési paramétereit rögzítő *Megállapodásban* „legsúlyosabb korlát a 80 fős beiskolázási limit volt, ami maximum 640 gyerek felvételét jelentette évente.” (Drahos, 1992. 47.)

Az 1989-es rendszerváltás nyomán újra bárki számára lehetőség nyílt iskolaalapításra, amivel a történelmi egyházak is élni kívántak. A rendszerváltás részeként, semmissé nyilvánították az állam és az egyház között 1950-ben megkötött, a felekezeti iskolák számának korlátozásáról szóló megállapodást. 1989 januárjában megszületett az első iskolavisszaigénylés is (a volt Baár-Madast kérte vissza a református egyház). Ezt követte a katolikus egyház iskolaigénye Makón és Kalocsán, valamint a reformátusoké Pápán. 1989 nyarán Glatz Ferenc művelődési miniszter az egyházi ingatlanok visszaadásáról „nemzeti érdekünk”-ként nyilatkozott, ősszel – az elsőként megnyílt Fasori Evangélikus Gimnáziumban tartott országos tanévnyitót követően – pedig már katolikus előjárókkal tárgyalt az 1948-ban államosított ingatlanok visszaszolgáltatásáról. (Nagy, 2000. 295-296.)

1990-2017

A parlament és az Antall-kormány egyaránt kiemelt figyelmet fordított az egyházi iskola-indítások ügyére. Az 1985-ös oktatási törvény 1990 eleji módosítása az egyházak alanyi jogává tette az iskolaalapítást. (Boross Péter miniszterelnök 20%-ra tette a felekezeti iskolák kívánatos arányát a magyar közoktatásban.) Az 1990-re vonatkozó költségvetési törvény az állami iskoláknak nyújtott támogatás felét az egyházi és a magániskoláknak is felajánlotta. (Addig négyötöd részt saját forrásból és külföldi adományokból, egyötöd részben pedig államsegélyből finanszírozták az egyházi iskolák fenntartását.) Végül – a korábbi elképzelést diszkriminatívnak minősítve – az állami iskolákéval megegyező mértékű normatívára módosították az egyházi iskolák állami támogatását. Az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény biztosította az egyházak önállóságát és szabadságát, továbbá arról is rendelkezett, hogy az iskolafenntartóknak *feltétel nélkül* jár a (teljes) normatív támogatás, „sőt az állami normatíva másfélszeresét kapták az 1991-es költségvetésig.” (Drahos, 1992. 54., *Iskola és egyház*, 1992. 54. és Nagy, 2000. 295-297.)

A történelmi egyházak több mint hatezer ingatlant igényeltek vissza, ami már-már megoldhatatlan helyzetet teremtett az ország költségvetése számára. Világossá vált, hogy az önkormányzatok sok ingatlanért fognak kártérítést kérni és az is, hogy a kiváltási összegekre akkor is szükség lesz, ha az intézmény pedagógusai, vagy a szülők, a diákok nem szeretnék, hogy átadják őket az egyháznak. A problémát fokozta, hogy a visszaigénylések

nyomán jelentős funkcióvesztés mutatkozott, hiszen az egyházak csupán 752 általános iskola, 167 óvoda, 53 gimnázium, 11 szakközépiskola, 1 szakmunkásképző és 32 diákotthon működtetését tervezték, holott a visszakért épületekben 1304 iskola, 321 óvoda, 61 gimnázium, 51 szakközépiskola, 11 szakmunkásképző és 34 diákotthon üzemelt. (Nagy, 2000. 302. és MKM, 1992. július)

Az egyházi / felekezeti oktatási intézmények a 2015/2016-os tanév adatai tükrében

A Központi Statisztikai Hivatal adatai (*Oktatási intézmények ...*) szerint a 2015/2016-os tanévben 321 óvoda (2089 óvodapedagógus, 22483 óvodás), 476 általános iskola (9673 pedagógus, 100708 tanuló), 190 gimnázium (4273 tanár, 43379 tanuló) 123 szakközépiskola (1800 tanár, 19653 tanuló), 78 szakiskola (767 tanár, 8964 tanuló), 5 speciális szakiskola (20 tanár, 177 tanuló) és 22 felsőoktatási intézmény (1991 oktató, 12831 hallgató) volt egyházi, felekezeti tulajdonban (dolgozott / tanult egyházi iskolában). Ha ezeket az adatokat – intézménytípusonként – összevetjük a magyarországon működő *összes* óvoda, általános iskola, gimnázium stb. számával, illetve az ott dolgozó pedagógusok és tanítványaik létszámával, megkapjuk az egyházi közoktatási intézmények részvételi (részesedési) arányát a magyar közoktatásban. (Elemzés nélkül, de összehasonlításként az *állami* óvodák és iskolák adatait és %-ait is közöljük, mert az összesből kivonva az egyházi intézményeket, a maradék nem csupán az állami, hanem a magán-, az önkormányzati- és az alapítványi fenntartású iskolák és óvodák adatait is tartalmazza.)

A 2015/2016-os óvodai évben összesen 4564 *óvoda* (ebből 321 *egyházi* és 96 *állami*) volt Magyarországon, ami 7%-os egyházi és 2%-os állami részesedést jelent. Összesen 31 484 óvodapedagógus foglalkozott 321 012 gyermekkel (az óvónók közül 2089 dolgozott egyházi és 581 állami óvodában, a gyerekek közül 22483 járt egyházi és 2948 állami óvodába), tehát az óvodapedagógusok 6,6%-a dolgozott egyházi és 1,8%-a állami fenntartású óvodában, a gyermekeknek pedig 7%-a járt egyházi és 0,9%-a állami óvodába. Ezen adatok szerint az egyházi óvodák gyermeklétszáma optimális, mert %-os mértéke pontosan megegyezik a piaci részesedésükkel, viszont óvónöik többet (több gyerekekkel) dolgoznak, mint állami alkalmazott kollégáik.

A 2015/2016-os tanévben összesen 3594 *általános iskola* (ebből 476 *egyházi* és 2929 *állami*) volt Magyarországon, ami 13,2%-os egyházi és 81,5%-os állami részesedést mutat. Az általános iskolában tanítók száma összesen 77120 volt, ebből 9673 *egyházi*, 65022 *állami* intézményben, ami 12,5%-os egyházi és 84,3%-os állami alkalmazotti jogviszonyt jelent.

Összesen 745323 általános iskolásból 100708 járt egyházi és 622518 állami iskolába, vagyis az általános iskolás korúak 13,5%-a egyházi és 83,5%-a állami intézménybe járt. Az egyházi általános iskolák mutatói arányos kihasználtságot tükröznek, de a pedagógusok létszámát – hasonlóan az óvodapedagógusokéhoz – emelni kellene.

A 2015/2016-os tanévben összesen 860 *gimnázium* működött, ebből 190 *egyházi* és 346 *állami*, ami 22% egyházi és 40,2% állami részesedést jelent. (Vagyis a klasszikus felekezeti iskolatípus, a gimnázium, elérte sőt meg is haladta a Boross Péter által kívánatosnak tartott, 20%-os részesedési hányadot.) A gimnáziumi tanárok száma összesen 17937, ebből 4273 *egyházi*, 11033 *állami* alkalmazott, ami 23,8%-os egyházi és 61,5%-os állami alkalmazotti jogviszonyt jelent. Az összesen 180966 gimnáziumi tanulóból 43379 járt egyházi és 123476 állami intézménybe, vagyis a gimnazisták 24%-a egyházi, 68,2%-a állami intézmény tanulója volt. Az adatok szerint az egyházi gimnáziumok kedveltek ma Magyarországon, hiszen 2%-kal több tanulójuk van, mint amekkora piaci részesedésük. A tanárok létszáma ebben az iskolatípusban (a tanulók számához viszonyítva is) megfelelő.

A 2015/2016-os iskolai évben az összesen 893 *szakközépiskolából* 123 volt *egyházi* és 532 *állami* fenntartású, ami 13,8% egyházi és 59,6% állami részesedést jelent. A tanárok

száma összesen 18671, ebből 1800 egyházi, 14964 pedig állami alkalmazott, ami 9,64%-os egyházi és 80,14%-os állami alkalmazotti jogviszonyt jelent. Az összesen 182529 szakiskolából 19653 járt egyházi és 146244 állami intézménybe, vagyis 10,76%-uk egyházi, 80,12%-uk állami iskola tanulója volt. Az adatokból kitűnik, hogy a felekezeti szakközépiskolák egyelőre alulteljesítenek, 13,8%-os piaci résük csupán 10,76%-os kihasználtságú. A tanárok számát (még a tanulók arányához viszonyítva is) növelni szükséges.

A 2015/2016-os tanévben összesen 598 *szakiskola* működött, ebből 78 *egyházi*, 363 állami fenntartóval, ami 13% egyházi és 60,7% állami részesedést jelent. A tanárok száma összesen 7446, ebből 767 egyházi, 6049 állami alkalmazott, ami 10,3%-os egyházi és 81,2%-os állami alkalmazotti jogviszonyt jelent. A mindösszesen 80493 szakiskolából 8964 járt egyházi és 63695 állami intézménybe, vagyis 11,13%-uk egyházi, 79,13%-uk állami iskola tanulója volt. Az egyházi szakiskolák kihasználtsága elmarad a piaci részesedésük mértékétől, mindemellett a tanári létszámfejlesztés – még a tanulók számához viszonyítva is – szükséges.

A 2015/2016-os tanévben összesen 134 *speciális szakiskola* működött, ebből 5 *egyházi* és 124 állami fenntartású volt, ami 3,73% egyházi és 92,53% állami részesedést jelent. A tanárok száma összesen 1543, ebből 20 egyházi, 1507 állami dolgozó, ami 1,3%-os egyházi és 97,66%-os állami alkalmazotti jogviszonyt jelent. A mindösszesen 7146 speciális szakiskolából 177 járt egyházi és 6812 állami intézménybe, vagyis 2,47% egyházi, 95,32% állami iskola tanulója volt. Amennyiben ezt piaci szegmenst fenn kívánja tartani az egyház, dolgozói létszámfejlesztésre, a munkatársak továbbképzésére és érzékenyítésére, továbbá az iskola reklámozására van szükség.

A 2015/2016-os tanévben összesen 66 *felsőoktatási intézmény* működött Magyarországon, ebből 22 *egyházi* és 30 állami fenntartású volt, ami 33,33% egyházi és 45,45% állami részesedést mutat. Az oktatók száma összesen 21668, ebből 1991 egyházi, 18025 állami dolgozó, ami 9,18%-os egyházi és 83,18%-os állami alkalmazotti jogviszonyt jelent. A mindösszesen 210103 felsőoktatási hallgatóból 12831 járt egyházi és 188324 állami intézménybe, vagyis 6,1% egyházi, 89,63% állami iskola tanulója volt. Az adatok azt sugallják, hogy rendkívül kihasználatlanul működnek az egyházi felsőoktatási intézmények. Iskoláik 33,33%-os piaci részesedése ellenére csupán a hallgatók 6,1%-a választja őket. Ennek mindenképpen meg kell vizsgálni az okát, majd ki kell dolgozni egy fejlesztési stratégiát, mert ezek az intézmények jelenleg rendkívül ráfizetésesek.

Záró gondolatok

Összegzésként elmondható, hogy Magyarországon az egyházi oktatás kezdettől (immár több mint 1000 éve) folyamatosan jelen volt és van, de *az egyházi és az állami iskolák aránya* térben és időben – az adott korszak oktatás- és kultúrpolitikai céljainak megfelelően – *változott*. A történelmi Magyarország területén, az 1860-as évek végén működő 13.000 iskola felekezeti dominanciáját az 1890-es évek elejére a *községi* iskolák (melyeket – a nevükkel ellentétben – önálló politikai önkormányzattal rendelkező *városok* tartottak fenn), ezt követően pedig az *állami* iskolák mérsékeltek. A 19. és 20. század fordulóján az egyházi oktatás aránya és autonómiája – hasonlóan Európa más országaihoz – visszaszorult: az 1914/1915-ös tanévben az egyházi iskolák aránya már csak ~ 70% (a 15.038 iskolából 3.349 állami, 1.159 községi tulajdonban) volt. Trianon után a magyarországi iskolák száma 6438-ra csökkent, melyből 1.054 állami és 696 községi (ez együtt 27,2%) volt. Vagyis az egyházi iskolák aránya emelkedett, azonban míg korábban a tanulók 90%-a járt egyházi iskolába, 1920 után már csak alig 64%, vagyis a tanulók több mint 36%-a *nem* az egyházi iskolát választotta. Az 1937/1938-as tanévben a 6899 magyarországi iskolából 1287 volt állami és 826 községi, ami együtt 30,6%, az itt tanulók aránya pedig 38% volt. (Nagy,

2000. 76-77.) Az államosítás után csupán 8 katolikus, 1 protestáns és 1 izraelita felekezeti iskola maradt. (Evangélikus iskola egyáltalán nem volt.)

A rendszerváltás után a magyarországi történelmi egyházak „szinte készen álltak a civil kezdeményezésekre, ami az iskola és a nevelés ügyét illeti” (*Bacskai*, 2017. 7.) Huszonöt évvel később – a 2015/2016-os statisztikai adatok szerint – az óvodáztatásban 7%, az általános iskolai képzésben 13%, a gimnáziumi oktatásban 22%, a szakközépiskolák között 13,8%, a szakiskolák vonatkozásában 13%, a speciális szakiskolák terén 3,7%, a felsőoktatási intézmények között pedig 33,3% volt a *felekezeti fenntartású intézmények* aránya – igaz, a tanulók aránya ettől eltérő is lehetett. (Lásd még: *A felekezeti oktatás új negyedszázada*, 2017)

Irodalom

- Antall* József (szerk., 1986): Az 1934. évi középiskolai reform : a törvényjavaslat előkészítése és vitája. Budapest. [OPI]
- Bacskai* Katinka (szerk., 2017): A felekezeti oktatás új negyedszázada : tanulmányok Pusztai Gabriella tiszteletére. Debrecen. Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Drahos* Péter (1992): Katolikus iskolák az államosítás után. In: *Educatio*, 1. 46-64.
- Iskola és egyház* (1992). In: *Educatio*, 1. http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=2
- Finácz* Ernő (1896): A magyarországi középiskolák múltja és jelene. Budapest. Hornyánszky Viktor K.
- Karády* Viktor (1997): Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon : 1867-1945 : történeti-szociológiai tanulmányok. Budapest. Replika Kör.
- M. Császár* Zsuzsa (2015): A magyarországi református közoktatásnak és társadalmi környezetének területi szempontú vizsgálata. Budapest. Református Tehetséggyógyító Alapítvány.
- M. Császár* Zsuzsa (2017): Református felekezeti oktatás, különös tekintettel az ország hátrányos térségeire. In: *Bacskai* Katinka (szerk.): A felekezeti oktatás új negyedszázada : tanulmányok Pusztai Gabriella tiszteletére. Debrecen. Debreceni Egyetemi Kiadó. 45-55.
- Magyar Statisztikai Évkönyv* (1948). Új folyam LI-LIV. (1943-46) Budapest. KSH. 253-270.
- Mann* Miklós (1993): Kultúrpolitikusok a dualizmus korában. Budapest. OPKM. *Mészáros István* (1981a): XVI. századi városi iskoláink és a „Studia Humanitas”. Budapest. Akadémiai Kiadó.
- Mészáros* István (1981b): Az iskolaügy története Magyarországon 996-1777 között. Budapest.
- Mészáros* István (1984): A humanizmus és a reformáció-ellenreformáció nevelésügye a 15-16. században. Budapest. Tankönyvkiadó.
- Mészáros* István (1991): Magyar iskolatípusok : 996-1990. Budapest. OPKM.
- Mészáros* István [1988]: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája : 996-1948 : általánosan képző középiskolák. Budapest. Akadémiai Kiadó.
- Nagy* László (1902): Schwarcz Gyula mint kultúrpolitikus. 1-2. rész. In: *Magyar Paedagogia*, 65-84, 145-166.
- Nagy* Péter Tibor (2000): Járszalag és aréna : egyház és állam az oktatáspolitikai erőterében a 19. és 20. századi Magyarországon. Budapest. Új Mandátum Könyvkiadó.
- Nagy* Péter Tibor (2011): A növekvő állam árnyékában : oktatás, politika : 1867-1945. Budapest. Gondolat Kiadó.
- Oktatási intézmények főbb adatai fenntartók szerint 2015/2016*. Táblázatok, 2015/2016. KSH. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktat1516.pdf> (Megtekintés ideje: 2018. 01. 17.)
- Pukánszky* Béla – *Németh* András (1996): Neveléstörténet. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Rébay* Magdolna (2011): Református közoktatás a fővárosban a kezdetektől 1952-ig : kitekintéssel az illetékes egyházmegyék és a Dunamelléki Református Egyházkerület közoktatási politikájára. Debrecen. Csokonai Könyvkiadó.

KRISZTIÁN BÉLA

Az egyik első pécsi újság, a Fünfkirchner Bergmandl

Fünfkirchner Bergmandl.

(Fortsetzung.)

Die §. §. 18. 19. 20. geben die Verhältnisse des Kundschaftsamtes in Bezug der Dienstgeber und der Dienstleute kund.

Der §. 21. handelt von den Einrückungen in das Kundschaftsblatt.

Der §. 22. betrifft den Titel des Kundschaftsamtes.

Der §. 23. bemerkt die Prämien für die besetzten Dienstbothen, welche ihnen von Seite des Kundschaftsamtes mit dem Jahreschlusse ausgetheilt werden.

Der §. 24. endlich von der Entrichtung einer quartalmäßigen Abgabe der männlichen Dienstbothen an das Barmherzigen Krankenhaus, der weiblichen, für das Bürger-Spital zur Deckung der Krankheitskosten.

(Die Fortsetzung folgt.)

Extra Bemerkungen über das Dienstbothenamt.

§. 1.

Von nun an haben alle Privat-Zubringereien der Dienstbothen aufzuhören *)

A pécsi sajtó kezdetei

A sajtó a korszakok egyik legfontosabb történeti forrása¹, szerepe a pécsvidéki bányászat kultúrájának is befolyásoló tényezője². A pécsi sajtó története egyre jobban feltárul – megszületett egy összefoglaló bibliográfia³, az új és új feldolgozások számos ténnyel gazdagítják az eddigieket⁴.

Pécs lakosságának a 19. század hatvanas éveiben alig fele volt magyar (53%), majdnem egyharmada német volt, s nagy számban éltek itt horvátok, bosnyákok (16-17%). A millennium idejére Pécs magyar többségű várossá vált, az itt élők háromnegyede magyar, 19-

¹ Széchenyi Ágnes (2004) A huszadik század hiányzó magyar sajtótörténete – Adósságlista és javaslat. Magyar Tudomány., 2004.10. 1160–1161.

² Krisztián Béla (2016) A mecseki bányászat sajtójának története. A Fünfkirchner Bergmandl-tól a Mecseki Szénbányák Szakszervezeti Hiradójáig (1848-1994). Kézirat. 540 oldal, táblázatok, képek.

³ Surján Miklós (1992) *Baranya megye sajtóbibliográfiája (1832-1984)*. Baranya Megyei Könyvtár, Pécs.

⁴ Pap Dávid Zoltán (2013) Pécs város nyomtatott sajtójának története 1848–1948. 79-84. Doktori értekezés tézise. www.idi.btk.pte.hu/.../prezentacio_rezume_k_2013.pdf

20%-ot tett ki a németiség és 1-2%-ban laktak horvátok, bosnyákok, de a köznyelvben éppúgy, mint a hivatalos nyelvben a német is elevenen élt. Ilyen körülmények között a német nyelvű kiadványok megjelenítése Pécsen a korszakban megalapozott volt.⁵ A városban a földművesek, a kisiparosok, kereskedők, hivatalnokok kisebb-nagyobb csoportjai jelentették a népességet, a bányász foglalkozás néhány birtokosra támaszkodott. Az olvasóközönség nehezen elkülöníthető csoportjai még nem igényelheték a foglalkozások vagy szakmák részére készülő újságokat. Így azok az általános művelődést, politikai érdeklődést elégítették ki.

A reformkor a hazai sajtóban is változásokat hozott. A pécsi sajtó első fellelhető nyoma egy előfizetési felhívás. 1832-ben *Knezewich István* nyomdász azzal a kéréssel fordult a város vezetőségéhez, hogy egy lapot, a *Fünfkirchner Intelligenz Wochenblatt*-ot adhassa ki. A lap nem található, valószínűleg meg sem jelent.⁶

A pesti 1848. március 15-i események hatására – nevében a cenzúra eltörlését is ünnepelve – jelent meg *Neuwirth Ernő Adolf* szerkesztésében Pécs első újságja, a *Pressfreie Flugblätter*, mely nevét hamarosan *Fünfkirchner Zeitung*-ra változtatta. Mellékleteként 1848. március 31-én látott napvilágot az első magyar nyelvű pécsi újság, a hetenként megjelenő *Pécsi Tárogató*.

Ezek mellett 1848-ban egy Pécsre visszatért táblafestő, restaurátor, a sokirányú érdeklődéssel és jó íráskészséggel, kritikai szellemmel megáldott *Lichtenstein József* is megjelentetett magyar nyelven szándéka szerint egy jobbító célú, „humorisztikus” lapot, a *Fünfkirchner Bergmandl*-ot.

A *Fünfkirchner Bergmandl* három száma a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárában Pécs város iratai közül került elő.⁷ A kiadó *Liechstein József* (1795-1856)

A pécsi származású *Lichtenstein József* (Pécs, 1795. március 18. – Pozsony, 1856. december 6 vagy 7.)⁸ akadémiai festő, újságíró. Életútjáról szörványos ismereteink vannak. Bejárta Európát, restaurátor, számos közéleti, erkölcsjobbító terv, cselédszerződési rendszer, restauratori feladat alkotója és kivitelezési szakembere, a szépirodalom és az új hírek közreadásának szorgalmazója. Széleskörű érdeklődését a *Bergmandl* eddig fellelt három

⁵ Angela Korb (2008) Asszimiláció a publicisztikában. Az oktatás mint az asszimiláció tere a *Fünfkirchner Zeitung* vezércikkeiben 1889-ben. NAPÚT 2008. v5., 110–114. [benhttp://www.napkut.hu/naput_2008/2008_05/110.htm](http://www.napkut.hu/naput_2008/2008_05/110.htm)

⁶ 1848-ban Pécs/Fünfkirchen jelzet alatt a következő kiadványok szerepelnek: a [*Fünfkirchner Intelligenz Wochenblatt*, 1832.], a *Fünfkirchner Zeitung*, 1848., a *Pécsi Tárogató*, 1848., a *Pressfreie Flugblätter*, 1848., a [*Die Südungarische Grenzboten*, 1849.] Magyar sajtóbibliográfia 1705-1849. I/2. A Magyarországon magyar és idegen nyelven megjelent valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok bibliográfiája Az adatokat gyűjtötte, a bibliográfiát összeállította és a szöveget gondozta V. Busa Margit. (Kézirat gyanánt) Budapest, 1986. ISBN 963 200 237., Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár. [http://studylibde.com/doc/2024160/03500-03545- doc-busa1_2, mek \(2018.02.14.\)](http://studylibde.com/doc/2024160/03500-03545- doc-busa1_2, mek (2018.02.14.))

Ugyanakkor több forrás állapítja meg jelenlétét: Móró Mária Anna (2003) A *Fünfkirchner Bergmandl* és *Lichtenstein József*, az első pécsi újságíró. In: *Népek együttélése Dél-Pannóniában. Tanulmányok. Szerk. Lengvári István, Vonyó József. Pécs. 2003. 245-257.* — Ódor Imre: A pécsi sajtó első lapjai (1832-1848). = *Pécsi Panoráma*, 2004. május (1. évf. 1. sz.) p. 14-16 (a cikk végén irodalomjegyzékkel) című írásában szerepel a *Fünfkirchner Bergmandl*. — Surján Miklós (1992) *Baranya megye sajtóbibliográfiája* (1832-1984). *Baranya Megyei Könyvtár*. Pécs.

⁷ E helyt köszönjük meg dr. Nagy Imre a MNL Baranya megyei Levéltára igazgatóhelyettesének segítségét, hogy a lap másolatait rendelkezésünkre bocsátotta. MNL BML Pécs város iratai, 1556/1850. Móró Mária Anna (2003) A *Fünfkirchner Bergmandl* és *Lichtenstein József*, az első pécsi újságíró. In: *Népek együttélése Dél-Pannóniában. Tanulmányok. Szerk. Lengvári István, Vonyó József. Pécs. 2003. 245-257.*

⁸ Lyka Károly (1922) A táblabíróvilág művészete. I–IV. köt. Monográfia. A négy kötet két kötetben. Budapest. *Liechstein Józsefre* I. kötet 124, IV. kötet 134.

száma tükrözi, igazi polihisztor újságíróalkat, optimista jobbító szándék, sokszor humoros megközelítés, de kritikus személyiség áll előttünk, akinek a mozgalmassága, aktivitása sokakban keltett ellenérzést.

Országos munkái során a Felvidéken, 1844-ben Besztercebányán volt és a dóm festményeit, a két új szárnyasoltárt közmegelegedésre fiával együtt készítette el. Pécssett, fiával együtt, a birtokosoknak, a püspökségnek, a városnak egyaránt több helyen és körben ajánlotta fel munkáját az értékes tárgyak, festmények, épületek leltárba vételéhez, restaurálásához. Ezek többségében válasz nélkül maradtak vagy elutasítottak, de megbízásai is akadtak. 1848-ban készítette el pl. tervzetét a pécsi egyházmegyében található műemlékekről, becses képekről, megóvási rendszeréről⁹.

A lap technikai leírása

Készült pécsi papíralapon, két-két nyolcadrét ív, a külső ívek jobb alsó sarkában a 8-9-10 (lap) szám található. A számokat a fejléc fölé tintával szintén felírták. A szövegrész gót, fraktur garmond, a fejléc másfél cicerós fraktur betűkből áll. A fejléc verzál F és B betűje négycicerós, levelekből és indákból iniciálszerűen tevődik össze. A címek kövér vagy félkövér garmond vagy ciceró méretűek, a nagyszámú lapalji jegyzetet petitből szedték. A másolatban tanulmányozható 8. szám az 57-67, a 9. szám 65-72, a 10. szám 73-80. oldal-számokat viseli, ezek folytatások, így léteznie kellett előző számoknak is.

Mindhárom lap impresszumában szerepel. hogy a kiadvány Pécssett, a Lyceum nyomdában készült. A *Magyar Katolikus Lexikon* is mint a Pécsi Püspöki Lyceumi Nyomda termékét említi¹⁰ de a Lyceum iratai közt nincs nyoma. Író, szerkesztő vagy kiadó neve sem szerepel, a kor szokása szerint a példányszám sincs feltüntetve.

A kiadás körülményei

A kiadás idejéről feltevéseink vannak. Sem a kiadás sem a megszűnés időpontját nem sikerült pontosan meghatározni. Ha a lap hetente jelent meg, akkor 1848. június közepén, ha az akkor gyakori kétheti időközönként, akkor 1848 májusában kellett megindulnia. A lap korábbi megjelenését bizonyítja, hogy az újság kilencedik számában a kiadó Liechstein József kérvényében szerepel egy dátum: 1848. augusztus 26. Liechstein József itt¹¹ a lapról, mint létező kiadványról ír: „*Miután Fünfkirchner Bergmandl című röpiratom nem lévén politikai lap, nem szorul cautióra, hozzá szeretném csatolni a Tudakozó Intézet értesítőjét*”. Az 1848. évi sajtótörvény szerint a nem politikai tartalmú kiadványok hatósági engedélyeztetés nélkül jelenhettek meg, ezt használhatta ki Liechstein József is. A Pécssett növekedő sajtókérelmek és szaporodó kiadványok miatt a városi tanács jegyzőkönyveiben több helyt van utalás arra, hogy a polgármesternek össze kellene állítania a helyi sajtótermékek jegyzékét, de erre nem került sor. Így homályban marad, hogy a Fünfkirchner Bergmandlnak összesen hány száma jelent meg, regisztrálták-e valaha. Arról sincs fellelhető adat eddig, milyen példányszámban készült, hogyan került forgalomba. A lapot abban az időben és később soha senki nem említette, hivatkozások sincsenek vele kapcsolatban –

⁹ Valkó Arisztid (1988) Liechstein József 1848-as javaslata egyházművészeti emlékeink állapotának megőrzéséről. *Ars Hungarica*. XVI. 2. 189-200.

¹⁰ <http://lexikon.katolikus.hu/P/P%C3%A9csi%20P%C3%BCsp%C3%B6ki%20Lyceumi%20Nyomda.html>, - (2018.03.03.)

¹¹ MNL BML Pécs város iratai 2534/1848, 2792/1848.

szerepel egy alapos tanulmányban¹², a bányászati irodalom sem foglalkozik vele. Kutatásunk során azonban – nem bányász tárgyban – több helyt idézettnek fedeztük fel.¹³ Így csak szűkebb körben ismerhették, hatása, befolyása alig lehetett.

A lap címe

Az újság címválasztását két oldalról közelítjük meg. A természettel kapcsolatban lévő ember sokféle módon viszonyult a különleges foglalkozásokhoz, többek között a föld alatti világhoz. Hazánkban is a mesékben ismert és népszerű volt a Bergmandl, bányamanó személye¹⁴. A jó értelemben vett segítő bányamanók vonzóbbá tették a bányászok misztikus, nehéz foglalkozását, személyük maga is érdekességre, különbözősége utalt. A kiadó Liechstein József is erre alapozva dönthetett a cím mellett, a meglepetés és érdeklődés kiváltása érdekében. Így nem is a bányász tárgykört, hanem a saját művészi alkotó ambícióit, terveit érintő tevékenységet tudta a nyilvánosság elé tárni. Ez annál is inkább így lehetett, mert Liechstein József életútján bányászati kapcsolatokkal nem, vagy csak érintőlegesen találkozunk, ha csak besztercebányai ott tartózkodását és a templomokban végzett munkáját nem tekintjük meghatározónak.

Egy másik megközelítés, hogy Liechstein József tájékozott ember lévén, ismerhette a bányász foglalkozást, a kísérő meséket, a bányamanó kifejezést. A bányászat gazdasági fontosságával találkozhatott európai vándorlása során, a Felvidéken végzett munkái alkalmával, például a besztercebányai templomi munkáknál. A Fünfkirchner Bergmandl névvel a kiadó Liechstein József az érdeklődés felkeltésére, a meglepő cím újszerűségére alapozott. A pécsvidéki bányászat ismertségére, a bányász foglalkozásúak vagy érintettek nagyobb számára számíthatott, amikor ezt választotta, így biztosítva a fenntartást. A pécsvidéki bányászat ezidőben már ismert volt. A hajdani ércbányászat majd a kőszén bejelentése (1769) után az 1782-től számítható folyamatos szénbányász kezdeményezések, az 1807-től létrehozott kincstári bányaigazgatóság *Berks Péter* (1770–1845) szakavatott vezetésével ismertségre jutott.

A kőszén- és a bányamunka megjelent az első katonai összeírásban, a területen az Első Pétsi Szén Ássó-, Téglá- és Tserép- és Mészégető Árendás Társaság 1809-től működtetett 40-50 bányahelyet. Ezeket alkalmoszerűen a tulajdonosok meg a felfogadott „bányászlegények” művelték. A kőszénigény már érzékelhető volt és a város is egyre jobban foglalkozott a birtokában lévő területen talált kőszén hasznosításával. A pécsi szénbányászat jövőjét és jelentőségét többek között a Pester Zeitung 1846. évi III. 8. és III. 10. számában terjedelmes cikkben írták meg. A fejlődés forrását jelentő bányászat vonzó távlatokat jelentett.

A Pécsre visszatérő Liechstein József is remélhette ezt. A bányászat jelenlétét nagyobb-nak tarthatta, amikor több évtizedes távollét után Pécsre visszatért, remélve újjító gondolatai megvalósítását. Ismeretei talán bővültek és a pécsi lehetőségek vonzóan vagy azzá tehetőnek tündek.¹⁵ Mindez azonban nem így alakult. A bányászok esetlegesen folyt, Berks halála után (1845) a határozott irányítás megszűnt, kifejezett nagyobb bányásznépesség nem volt található. A tulajdonosok maguk vagy hosszabb-rövidebb alkalmazással

¹² Móró/2003/:253-254.

¹³ Legutóbbi pl. Geschichte und Gesellschaft, 2016, 42. Jahrgang, Heft 1. Ueber das Kundschaftsamt, in: Das Fünfkirchner *Bergmandl*, 1848, Nr. 8, 60 – 63, Nr. 9, 64 f., Nr. 10, 78 f., hier Nr. 9, 64. ... nicht realisierte Kundschaftsamt-Projekt für Fünfkirchen (Pécs) wollte Dienstbotinnen und Dienstboten vorschreiben, nächstens und während der Dämmerung zu Hause zu verbleiben und „[s]ich. https://www.google.hu/search?q=f%C3%BCnfkirchen+bergmandl&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b&gfe_rd=cr&dcr=0&ei=EdWOWoqcJcav8wect7U4-leolvasva:2018.03.03

¹⁴ Hála József, Landgraf Ildikó (2010) Magyarországi bányászmondák. Kiadta az Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány és a Borsod-Abaúj Zemplén Megyei Bányászattörténeti Múzeum, Rudabánya.

¹⁵ Die Verhältnisse der Fünfkirchner Steinkohlgrundbesitzer. Pester Zeitung. 1848.III.8., III.10.

foglalkoztatottakkal végeztek termelést. Nagyobb olvasóközönségre, jövedelmekre akkor még nem lehetett számolni, ami alakíthatta volna egy ilyen kiadvány iránti tartós érdeklődést. Ez is befolyásolhatta azt, hogy a jószándékú kezdeményezés és a címválasztás üzleti fogása után elhagyta – vagy nem is kezdte el – a bányászattal való foglalkozást, mert a megmaradt lapokban nem esik szó bányászatról. Saját elképzeléseit tudta így hivatalosan is a nyilvánosság elé vinni és terjeszteni.

Ha ezt elfogadjuk, a ma nem ismert előző számok valamelyikében talán lesz/volt bányászattal kapcsolatos cikk, de mai ismereteink szerint ez nem valószínű. A megmaradt számok változatos anyaga, ezek kimunkáltsága, alaposága és sokrétűsége, részletes megoldási javaslatai a hivatalokat kevésbé érdekelte. A művészi értékek megőrzésére, restaurálására tett javaslatai jó részt visszautasításra kerültek. A magánosok oly kérdésekkel, amiket Liechstein József felvetett, kevésbé foglalkoztak. Egyes híradásai kifejezett ellenséges fogadtatásban részesültek, vizsgálatokhoz vezettek. Sikertelenül, váratlanul költözött el Pécsről – utolsó éveit Pozsonyban töltötte, a Pressburger Zeitung 1856. december 16-án rövid hírben közölte halálhírét.

A fellelt három szám tartalma

A Fünfkirchner Bergmandl számai bulvár-jellegűek, sokféleségről tanúskodnak, bányászattal összefüggő közléseket nem tartalmaznak. A 8. számban pl. egy Tudakozó Intézet létrehozásáról, a cselédek felvételéről, a szolgáltatások áráról és mikéntjéről ad ajánlást. Ehhez csatlakoztatva a Bergmandl mellékleteként egy tájékoztatót közöl egy üzleti hirdetőlap megjelentetésének szükségességéről és módjáról. A lapszámban komikus hangvételű írás számol be egy varázsvesszős kutatásról, mellyel egy rácot találtak meg Siklóson. Az érdekesség és fantázia körébe viszi az olvasót az Egy kém című novella.

A 9. számban terjedelmes, sokoldalúan kimunkált 12 pontban „*A rend és nyugalom fenntartására és miden háborgás lecsillapítására alkalmas javaslatot*” tesz. Változatos ajánlásai között szerepel többek között, hogy pl. a templomban a férfiak, nők külön üljenek, az egyházi rendezvényeken a templomajtóban a fiatal nők csókkal köszöntsék a férfiakat stb. Ezeket indokolja is. A továbbiakban szerepel még a Kétlábú számár, egy nagyravágyó állat novellája, továbbá egy rémtörténet két elfogott rab sorsáról.

A 10. szám első cikke az „*Idegen szavak és tolvajnyelv*” elemzése, majd egy pozsonyi ismerőséhez címzett nyílt levélben az európai helyzetet vázolja egy adós esetében. Humorral fűszerezve mutatja be, hogy az adóst végeredményben ez az európai állapot hozta ilyen lehetetlen helyzetbe.

Százhetven éve a magyar nyelvű első pécsi kiadványok között a Fünfkirchner Bergmandl megteremtette a bányászat első megjelenését a sajtóban. Évtizedekkel később jelent meg Selmecebányán a Bányászati és Kohászati Lapok (1868), Pécsen a Munkás című lap mellékleteként (1906) a Bányamunkás-Bergarbeiter. Majd nem jogutódként, de új lapként a szintén kétnyelvű Bányamunkás-Bergarbeiter (1913), a ma is élő Bányamunkás. A kiegyezés fellendítette a bányásznépesség növekedését – nemcsak kulturális de üzleti szempontból sem volt megvetendő bányászujságok kiadása. Szászvárról a nemzeti bányászság lelkes patronálója, *Grósz Ábris* kért lapindítási engedélyt (1912), amit elsodort az első világháború. A bányavállalatok közül a pécsi Duna Gőzhajózási Társaság (DGT) tervezte 1929-ben egy lap kiadását, ami majd csak 1938-ban valósult meg. 1945 után a bányászattal rendelkező megyék, városok majd vállalatok lettek bányászlapkiadók – sajátos politikai/termelési célok majd a bányász rétegműveltség és területi hírelletés érdekében. A pécsi és a mecseki bányászsajtó-történet úttörőként tartja számon a Fünfkirchner Bergmandl-t.

A Pesti Hírlap és Tolna megye (1841–1844)

„Ígérem hogy szennyes érdekek vezetni soha sem fognak, meggyőződéselem nem lesz eladó, és sem a’ hatalmasok komor tekintete, sem polgártársaim heve soha meg nem tántorit.”¹ (Kossuth Lajos)

Bevezetés

A sajtó egy adott kor közösségi, társadalmi tudatának tükré, a sajtótermék szerzőinek, szerkesztőinek, ill. az újság technikai előállítóinak közös szellemi és materiális produkciója, amely igazából csak akkor „él”, ha a célközönség befogadói affinitást mutat iránta. A történelemben bőven találunk példákat arra, hogy egy sajtótermék és potenciális közönsége őszintén soha sem talált egymásra, de a kor „politikacsinálói” saját érdekeiknek megfelelően, befolyásolási szándékkal, hatalmi helyzetükkel élve és visszaélve hosszú ideig, nagy példányszámban adtak (és adnak mai is) ki olyan lapokat, amelyek burkoltan, vagy nyíltan a politikai „agymosás” szerepét játszották el, ill. játsszák ma is.

A sajtó és annak története szerves része a művelődéstörténetnek, társadalmi tudatformáló eszköz, tanúja és alakítója a politikai közgondolkodásnak, közvetítője a különböző ideológiáknak és művelődési ismereteknek.²

A jelen tanulmányban³ vizsgált, Kossuth Lajos által 1841–1844 között szerkesztett Pesti Hírlap nemcsak a politikai, társadalmi közéletében vált meghatározó tényezővé kora média- és kommunikációkultúrájában, hanem azt követően is sok vonatkozásban viszonyítási pontnak számított. Hogy mindez hogyan alakult ki és a Pesti Hírlap milyen módon emelte be Dél-Dunántúlt – Baranya, Somogy, Tolna és Zala megyét – az 1840-es évek első harmadának közéletébe, ezt szándékozom tanulmányomban vázlatosan összefoglalni.

A Pesti Hírlap Kossuth Lajos szerkesztésében

A 19. századi magyar reformkor – amelynek periódushatáraival kapcsolatban a történeti irodalomban eltérő vélemények sokaságával találkozhatunk⁴ – a feudális magyar társadalom polgári átalakításának szerteágazó kérdéseit hozta felszínre és ezek megoldásának különböző módozatait vitatta meg az 1830-1840-es években az országgyűléseken, a megyegyűléseken, a különböző kaszinókban.

A társadalom átalakításának reformkori nagy közéleti vitái során a bécsi udvar és a magyar liberális reformellenzék közötti összeütközések a legváltozatosabb formákat öltötték.

¹ Pesti Hírlap, 1844. 06. 30. vasárnap, 365. sz.

² A magyar sajtó története I. 1705-1848. Fszerk.: Szabolcsi Miklós 11. o. (A továbbiakban: A magyar sajtó története I.) <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/2.html>

³ A témát egy korábban megjelent tanulmányomban Dél-Dunántúlra (Baranya, Somogy, Tolna, Zala megyére) vonatkozóan már feldolgoztam. A jelen dolgozatomban a fontosabb Tolna megyei cikkeket mutatom be. Lásd: Huszár Zoltán: *Cikkek, reflexiók Dél-Dunántúlról a Pesti Hírlapban (1841–1844)* In: *Történetek Baranyából. Dolgozatok a Csorba Győző Könyvtár Helyismereti Gyűjteményének műhelyéből 2.* Szerk.: Gyánti István, Kiss Zoltán. Pécs 2016. pp. 43-65. (Csorba Győző Könyvtár Kiadványai; 4.) ISBN: 978-963-9043-13-8

⁴ A magyar sajtó története I. 11. o. <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/2.html>

Elég, ha az 1832-1836-os,⁵ 1839-1840-es,⁶ 1843-1844-es⁷ országgyűléseket előkészítő követválasztásokra, ill. az országgyűléseken elfogadott törvényekre gondolunk. Nem szabad megfeledkezni azokról a koholt perekről sem, amelyek az 1830-as évek utolsó harmadában a bécsi udvar metternichi politikájának részét képezték a reformellenzék kiemelkedő, sok vonatkozásban szimbolikus vezetői ellen: báró Wesselényi Miklós megtörtén és megvakulva, Lovassy László örülten, Kossuth Lajos pedig a „szólásszabadság mártírjaként” népszerűségében megerősödve került ki a börtönből.⁸

A feudális társadalom lebontásában és a polgári liberális átalakulás területeinek bemutatásában a Pesti Hírlap lett az a médium, amely az 1839-1840-es országgyűlés után megélénkülő közéleti pezsgés részeként érdekes és korszerű szerkesztési elvekkel tudta a problémákat olvasóinak bemutatni és értelmezni.⁹

1840 tavaszától változás állt be a bécsi udvar politikájában. Az egyre népszerűbb liberális ellenzék „leszerelése” érdekében megváltozott Metternich herceg,¹⁰ a mindenható birodalmi kancellár belpolitikája. Az „engedmények” eszközével igyekezett az ellenzék viitorláiból a szelet kifogni. Ennek részét képezte a cenzúra tevékenységének „felpuhítása” is. A cenzúra 1840 után Budán, a Helytartótanács Tanulmányi Osztályán belül megalakult új, központi könyvvizsgáló hivatal részét képezte. Ennek vezetője az osztály elnöke, báró Mednyánszky Alajos lett, aki fiatalon maga is ellenzéki szellemű irodalmárnak indult. Róla írta Jókai Mór: „*kormányhivatalnok volt, de felvilágosult fő s alkotmányos érzelmű kapacitás*”.¹¹ A politikai önkény nyomásának lazulása azt eredményezte, hogy a sajtó iránti társadalmi érdeklődés megélénkült. Ennek következtében a sajtótermékek és a megjelent példányok száma is jelentős mértékben megnövekedett. Pest-Buda, a sajtónak is köszönhetően, ekkoriban vette át végleg az ország politikai, közéleti és irodalmi központjának szerepét. Az 1840-es évek elején a posta 12 ezer példányt szállított a hazai és külföldi lapokból. A Pest-Budán megjelent sajtótermékekből 1842-ben 9551 példány került postai forgalomba. A legnagyobb példányszámot a *Pesti Hírlap* érte el, amelyből ekkoriban 4112 példányra előfizettek, helyben pedig 442 példányt adtak el.¹²

A Pesti Hírlap indulásában is Metternich közvetlen beavatkozását érzékelhetjük. A bécsi politikai rendőrséggel intenzív kapcsolatban álló Landerer Lajos intézte a lapindítási engedélyt. „[1840] *Deczember 28 vagy 29-ik napja volt* – írja Kossuth –, *midőn Landerer úr*

⁵ Magyarország története 1790-1848. Fszerk.: Mérei Gyula Akadémiai Kiadó, Budapest 1980. 5/2. k. 715-748. o. (A továbbiakban: Magyarország története 1790-1848. 5/2. k.); Magyarország története a 19. században. Szerk.: Gergely András, Osiris Kiadó, Budapest 2003. 203-210. o. (A továbbiakban: Magyarország története a 19. században.)

⁶ Magyarország története a 19. században. 212-213. o.

⁷ Magyarország története a 19. században. 222-223. o.

⁸ Wesselényi pere. In: Magyarország története 1790-1848. 5/2. k. 756-757. o.; Az ifjak pere. In: Magyarország története 1790-1848. 5/2. k. 758. o.; Kossuth pere. In: Magyarország története 1790-1848. 5/2. k. 764-765. o.; Magyarország története a 19. században. 210-212. o.

⁹ A magyar sajtó története I. 665-678. o. <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/180.html>

¹⁰ Tarján M. Tamás: Metternich herceg születése. [] http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1773_majus_15_metternich_herceg_szuletese/ (2015. 06. 29.); lásd: Niederhauser Emil: Talleyrand – Metternich (Pannonica Kiadó, Budapest, 2004)

¹¹ A magyar sajtó története I. 660. o., <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/179.html>;

A cenzúra működéséről lásd: A magyar sajtó története I. 676. o. <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/180.html>

¹² A magyar sajtó története I. 661. o., <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/179.html>

azon kérdéssel lépett szobámba: nem volnék-e hajlandó [1841] januárus kezdetével mindenestire megindítandó Pesti Hírlapjának szerkesztését magamra vállalni.” „Meggondolta-e – felelt Kossuth –, hogy szerencsétlen nevem bizonyos helyeken nem a legjobb ajánló?” De Landerer megnyugtatta, hogy ezt ő már Bécsben elintézte. Csak azt hallgatta el Landerer, hogy bécsi „megbízóinak” eleve megígérte Kossuth eltávolítását abban az esetben, ha a szerkesztő tevékenysége a kormánynak kellemetlenné válna. Kossuth tehát elvileg teljes szerkesztői jogkörrel láthatta el feladatát. A szerkesztői tiszteletdíját 2500 példány előfizetőig évi 1200 forintban állapították meg, ezt követően minden újabb 100 előfizető után pedig további 50 forinttal nőtt a honorárium. A szerződő felek nagy valószínűséggel előre látták, hogy a lapjuk kelendő árucikk lesz a piacon.¹³ Kossuth szerkesztői javadalmazásának reálértékét a korabeli piaci árucikkek és azok árának ismertetésével lehet igazán megítélni. A lap indulása után fél évvel a Pesti Hírlap 1841. június 12-i számában megjelent a Medárd-napi vásár árjegyzéke,¹⁴ ami viszonyításul szolgálhat a szerkesztői honorárium nagyságára, ill. vásárlóerejére vonatkozóan. Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy a szerkesztői honorárium tisztességes fizetésnek számított.

A szerkesztő számára nem túl hosszadalmas, de a „színfalak” mögött azért sok hivatali szintet megjárt szerkesztői felkérés eredményeként 1841. január 2-án Kossuth Lajos felelős szerkesztő jegyzésével megjelent a Pesti Hírlap első száma, ami ettől kezdve 1844. június 30-ig hetente két alkalommal – szerdán és szombaton, 1842. január 06-tól, a 106. számtól csütörtökön és vasárnap – növekvő példányszámban látott napvilágot.

„Most, midőn e lapokat megnyitom, örömmel van szerencsém értesíteni a’ tisztelt közönseget, hogy... a’ szerkesztés vezérlésére Kossuth Lajos urat kértem meg. Landerer Lajos”¹⁵

Kossuth szerkesztői beköszöntőjében a lapszerkesztés alapvető elvi és gyakorlati teendőit összefoglalva az alábbiakat írta: „Midőn a’ tulajdonos kiadó ur eme’ nyilatkozása következtében szerkesztéshez fogunk, olly meggyőződésből teszszük azt: hogy az időszakos lap... a’ nemzet életének hű tükre legyen;”¹⁶

A Pesti Hírlap elsősorban nem tipográfiai vonatkozásai miatt számított újszerűnek a korabeli magyarországi sajtópalettán. A hetente kétszer megjelenő, 4 ívlap, azaz 8 oldal terjedelmű újság formailag beleillett a korabeli lapok sorába. Alapvető újdonságot a rovatai jelentettek.¹⁷ Közülük a legnagyobb hatásúnak a vezércikk számított, amely a magyar sajtóban a Pesti Hírlap megjelenéséig ismeretlen műfaj volt. Kossuth minden valószínűség szerint az angol The Times-ban először 1785-ben megjelent sajtóműfajt adaptálta a magyar viszonyokra.¹⁸ A vezércikkek döntő többségét Kossuth írta, szám szerint 216-ot az általa jegyzett 365 számban.¹⁹ Ezek határozták meg a lap profilját. A polgári átalakulás legfontosabb témáit vették vizsgálat alá, aktuális problémákat, közéleti, társadalmi ellentmondásokat bemutatva. Ha az 1841. év első negyedét nézzük, világosan látszik Kossuth szinte

¹³ A magyar sajtó története I. 667. o., <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/180.html>

¹⁴ Pesti Hírlap, 1841. 06. 12. szombat, 47. szám: „Árjegyzék a’ pesti medárd-vásárról.

¹⁵ Pesti Hírlap, 1841. 01. 02. szombat, 1. szám

¹⁶ Pesti Hírlap, 1841. 01. 02. szombat, 1. szám

¹⁷ A magyar sajtó története I. 667. o., <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/180.html>

¹⁸ Vezércikk: hivatalos szervezet adja ki valamilyen a közvélemény-formálás legalkalmasabb eszköze közérdekű eseménnyel kapcsolatban. 1785-ben a The Times-ban jelent meg az első vezércikk. Magyarországon a meghonosítója Kossuth Lajos volt. A lap vezető híre, anyaga, ami a napi politikai vagy gazdasági eseménnyel foglalkozik és a szerkesztőség politikai, közéleti álláspontját mutatja be.

Lásd: <http://www.doksi.hu/get.php?order=DisplayPreview&lid=1464>

¹⁹ A magyar sajtó története I. 669. o., <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/180.html>

minden társadalmi jelenség iránti érdeklődése, nyitottsága. Közülük, a teljesség igénye nélkül, csak néhányat emelek ki. A *Pénz szűke*,²⁰ a *Nyelvünk ügye*,²¹ a *Nemzeti színházunk jövődjöje*,²² *Betyárkodás*,²³ amely a pesti magyar ifjúság elítélendő cselekedeteit ostorozza, *Pálinkamirigy*,²⁴ amely „...miképen bármennyire jövedelmezők legyenek is a' szeszfőzőházak, mi mégis a' pálinkát azon átkok közé számítjuk, melyek a' népen igen nyomasztón fekszenek. ... az egész roppant vidékeken a' nép erkölcsi életébe annyira beszövedött, miszerint a' falusi biráskodás, községigazgatás, adó-kivetés, népügyintézkedés attributumának dija...”²⁵ A *Szelid tortura* c. írásban a kínvallatások embertelen és törvénytelen voltát mutatja be Kossuth. A nem nemesek birtokszerzési képtelenségéről szól a *Birtoktalanság*²⁶ című vezércikk. A *Gyermekgyilkolás* című írásban a csecsemő- és gyermekgyilkosságok társadalmi okait, ill. következményeit tárja kendőzetlenül az olvasók elé.

A Fáy András által kidolgozott *Pesti reform*.[átus] *főiskola* létrehozásának tervezetét ismertette agitál Kossuth a tanintézmény megalapítása és a szükséges anyagi erő összegyűjtése mellett: „A' mi egy nemzetnél nevelés ügyében történik, a' nemzetnek történik, bármelnyik templomban imádkozzék is a' tanító növendékeivel.”²⁷

A *Halál és nyomor* c. vezércikkben²⁸ – a Rókus kórház igazgatójának statisztikája alapján, a nyomor következményeiről kapunk megrázó, szinte naturalista képet.

A reformkor egyik legfontosabb, központi belpolitikai témájáról, az *Örökváltságról* 1841. február 13-án közölt a lap vezércikket, amely ifj. Bezerédy István „Értekező” rovatban megjelent írására reflektál.²⁹ Ifj. Bezerédy apja „Kokasd” [ma Kakasd Tolna megyében] településen lévő birtokának megvételéről és jobbágymegváltásáról számolt be roppant részletességgel.

A *Kisedóvás* címmel közölt vezércikk az oly fontos és Brunszvik Teréz által Magyarországon is meghonosított „kisedóví-intézeteket Magyarországon terjesztő egyesület”-ről szól, „mert e' századnak emberszerető gondolatai között nem tudunk üdvösebbet, mint a' kisedóvás gondolatát”³⁰

A *Halottas házak hiányáról* közölt megrázó vezércikket a lap, amelyben „Surányban, Bereg Vármegyében, Bay József táblabíró” tetszhalottként került eltemetésre. A konkrét esetből Kossuth általános következtetést vont le, ami viszont már kemény bírálat kora közállapotait illetően: „ideje nyíltan kimondani, hogy az egészségi politia általában véve honunkban a' legnyomorultabb lábón áll; bölcsőtől kezdve egész siriglan”.³¹

A „Nemzeti játékszin ügye” is gyakori témája volt a lapnak. A színházi élet kialakuló sztárkultuszát, a színészek túlzott fizetésének kicsikarását utasítja el a szerző.

²⁰ Pesti Hírlap, 1841. 01. 06. szerda, 2. sz.

²¹ Pesti Hírlap, 1841. 01. 09. szombat, 3. sz.

²² Pesti Hírlap, 1841. 01. 13. szerda, 4. sz.

²³ Pesti Hírlap, 1841. 01. 16. szombat, 5. sz.

²⁴ Pesti Hírlap, 1841. 01. 20. szerda, 6. sz.

²⁵ u. a.

²⁶ Pesti Hírlap, 1841. 01. 30. szombat, 9. sz.

²⁷ *Pesti reform*. [református] *főiskola*. In: Pesti Hírlap, 1841. 02. 06. szombat, 11. sz.

²⁸ Pesti Hírlap, 1841. 02. 10. szerda, 12. sz.

²⁹ Pesti Hírlap, 1841. 02. 13. szombat, 13. sz.

³⁰ Pesti Hírlap, 1841. 02. 24. szerda, 16. sz.

³¹ Pesti Hírlap, 1841. 03. 03. szerda, 18. sz.

A Bünperben a bíraskodás szakszerűtlenségét és embertelenségét veszi górcső alá egy konkrét ítélet kapcsán, majd megállapítja, „Ne kívánjuk szivtelenül, hogy még a’ szent igazság is csak kiváltság legyen.”³²

A Gyermekkórház című írásban nagyon fontos társadalmi, szociális problémára világít rá Kossuth. A másfél éve Pesten működő kórház és igazgatójának pozitív tevékenységét állítja szembe a roppant nehéz helyzettel: „... a’ gyermekvilág elhanyagolt állapotja miatt a’ népesség igen nagy része már az élet első éveiben elvész; mert a’ halottas lajstromok bizonyítása szerint a’ halottak fele része kis gyermekből áll.”³³

A feudális viszonyok lebontásának másik nagy akadály az Ősiség³⁴ törvény – amely a nemesi birtok forgalomképtelenségét garantálta – minden reformkori országgyűlés egyik sarkalatos kérdésévé vált. Eltörlésével Kölcsey Ferenc és Deák Ferenc is foglalkozott az 1832–1836-os országgyűlésen, sikertelenül.

A Pesti Hírlap gyorsan népszerűvé vált az olvasóközönség körében, Pesten és vidéken egyaránt. 60 előfizetővel indult 1841 januárjában, de első 17 száma úgy elfogyott, hogy újra kellett nyomni. Négy év múlva, 1844 elején pedig közel 5200 előfizetője volt már a lapnak.³⁵

Terjedelmi okok miatt nem foglalkozom a Pesti Hírlapban megjelent Kossuth reformpolitikájával, ill. Széchenyi István reformelképzelései összeütközésének részleteivel. A reformkort elindító „legnagyobb magyar” Kelet népe³⁶ című vaskos munkájával akarta fél évvel a Pesti Hírlap megjelenése után Kossuthot az általa radikálisnak tartott változások előkészítésétől eltántorítani, mint tudjuk, sikertelenül. A témának hatalmas szakirodalma van. Az alábbiakban a Pesti Hírlapban megjelent Tolna megyei vonatkozású és az adott megyéből származó „tudósító” cikkeinek bemutatásával szándékozom a lap megyei kapcsolatrendszerét bemutatni.

A Pesti Hírlap Tolna megyéről – 1841

Kossuth Pesti Hírlapjában „Megyei dolgok” címmel jelent meg az a rovat, amelynek cikkeiről a vidéki levelezők hálózata gondoskodott. Ha a dél-dunántúli régiót nézzük, akkor Baranyáról, Somogyról, Tolnáról és Zaláról összesen 47 írás jelent meg az első évben: Baranyából 18, Somogyból 13, Tolnából 9, Zalából 7 „levéltárcza” vagy más, rövidebb tudósítás érkezett a szerkesztő asztalára.

Ha a tolnai írásokat egyenként megnézzük, azt fogjuk látni, hogy a tudósító, vagy, ahogy akkor nevezték, levelező – Tolnából Tóth Ferencz – az esetek többségében a megyei közgyűlésekről küldött összefoglalót.

Szinte mindegyik megyei tudósító készített írást a „fenyítőtörvényszék”, ill. börtönök adatról.³⁷

Az 1841. április 14-i számban³⁸ megyei közgyűlés főbb tárgyai között az alábbiak szerepeltek: a megyei rendőrség létszámának növelése érdekében „a’ személy és vagyon nagyobb biztosítása tekintetéből a’ megyei foglárokat 40 rendőrrel szaporítani, ’s az erre

³² Pesti Hírlap, 1841. 03. 10. szerda, 20. sz.

³³ Pesti Hírlap, 1841. 03. 13. szombat, 21. sz.

³⁴ Pesti Hírlap, 1841. 03. 23. szombat, 23. sz.

³⁵ Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet. Lásd: <http://vmek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm#8>

³⁶ Gróf Széchenyi István: Kelet népe. Pozsonyban nyomtatta Wigand Károly Fridrik. 1841. Lásd: <http://mek.niif.hu/05500/05533/05533.htm#b1>

³⁷ Pesti Hírlap, 1841. 08. 04. szerda, 62. sz. (Baranya); Pesti Hírlap, 1841. 05. 26. szerda, 42. sz. (Somogy)

³⁸ Pesti Hírlap, 1841. április 14., szerda, 30. sz.

megkivánt 6000 pengő frt évenkénti fizetést, a' különben is eléggé terhelt adózó nép megkímélésével, a' nemesi rend által viseltetni javaslá." A javaslatot a megyegyűlés elfogadta.

Egy P. M. monogrammal megnevezett felszólaló azt indítványozta, hogy a „az ügyvédeknek, 's kiket a' törvény „honoratior” nevezet alatt ért, gyűlésekben úgy mint választásoknál szavazati jog adassék.... E'czél pedig csak úgy érthetik el, ha minden tudományos műveltségü 's kiképzett értelmiségü honpolgár a' megyei testületnek tagjává, istápjává tétetik”³⁹ Több támogató hozzászólás után – a dolog rendkívüli jelentősége miatt – nem a megyegyűlés tárgyalta tovább a javaslatot, hanem a megyei követutasításba foglalták, amit majd a tolnai követek az országgyűlés elé terjesztenek.

Közismert, hogy Tolna megyében, Hidja-pusztán a „kisdedová” tekintetében a reformkorban, 1836-ban Bezerédy Amália úttörő kezdeményezése nyomán falusi kisdedová kezdte meg működését 40-60 kisgyermekkel.⁴⁰ A Pesti Hírlap „*Időszaki értesítés a' kisdedovó oktatókat képző intézetről Tolnán.*” címmel „*Wargha István, a' kisdedovó oktatókat képző intézet igazgatója*” tollából hosszú cikkben foglalkozott a tolnai intézmény működésével, amely példaként szolgált a Magyarországon akkoriban alakuló hasonló – mai kifejezéssel – óvodapedagógus-képzője számára. A szerző megállapítja: „*nemzeti irányú népnevelésünk, 's ennek eleme a' kisdedová, csakugyan nem csak a' szív, hanem az észnek szavai szerint leginkább igen is korszerű, sőt szükséges huzás nemzeti éltünk sakkabláján*”⁴¹

A Pesti Hírlap 1841. július közepén egy másik oktatási intézményről is tudósít: „*Bonyhádon az izraeliták magyar iskolát alapítanak*”⁴²

Az iskoláztatás jelentős eredményéről számolt be cikkében Havas Sándor, aki a Tolna községben 1840-ben alapított „nemzeti iskola” év végi vizsgáinak eredményeiről informálta a lap olvasóit. „*Mult hó végével tartattak tavál létre jött nemzeti iskolánk mindhárom osztályában a' próbatétek számos vendégek jelenlétében. Ezekről csak azt jegyzem meg, hogy egyáltalán, de kivált a' triviális osztályban közmegelegetést gerjesztettek a' többnyire német ajkú növendékeknek jobbára magyar feleletei.*”⁴³

Az uralkodó előtti hódolat kifejezéséről számolt be a megyei közgyűlés eseményeit ismertető tudósító, miszerint a tolnai megyegyűlés tagjai a király portréját elkészítő művésznak, Boros Jánosnak 100 darab arany jutalmat szavaztak meg és a festményt a „szegszárdi” megyegyűlés termében helyezték el.⁴⁴

Deák Ferenc országos ismertségét és megbecsültségét jól bizonyítja, hogy Tolna megye közgyűlése is táblabírájává választotta a „nemzet prókátorát” „*hazaifui fényes érdemeinek méltánylásául*”⁴⁵

Az 1841. december 1-i számban érdekes kriminalisztikai statisztikát is közöltek Tolna megyéről, ami egyúttal „kriminálszociográfiának” is tekinthető: „*Megyénk rabjainak az utóbbi 10 évekről szóló statisticája e' következő: rabok voltak összesen 2722; ezek közül per alatt 741; fölmentve 291; elítélve 1690. – Gyilkos 155; gyermekgyilkos 19; történetes verekedő gyilkos 138; rabló és rablógyilkos 220; gyújtogató 15; marhalopó 630; tolvaj 128; más vétségű 414. – Nem szerint: férfi 1609, nőszemély 81. – 16 éven alól: férfi 20, nőszemély 7; 16 évtől 24-ig: férfi 533, nősz. 22; 24–40: férfi 754, nősz. 21; 40 éven tul:*

³⁹ u. a.

⁴⁰ Pukánszky-Németh (1996) Lásd: Első óvodáink alfejezet <http://mek.oszk.hu/01800/01893/html/08.htm#Heading31>

⁴¹ Pesti Hírlap, 1841. július 31., szombat, 61. sz.

⁴² Pesti Hírlap, 1841. július 14., szerda, 56. sz.

⁴³ Pesti Hírlap, 1841. augusztus 25., szerda, 68. sz.

⁴⁴ Pesti Hírlap, 1841. szeptember 19., szombat, 75. sz.

⁴⁵ Pesti Hírlap, 1841. december 1., szerda, 96. sz.

férfi 321, nősz. 14. – Nemes 191, előkelő 12, polgár 11, jobbágy 1471, külföldi 5. – Vallás szerint: r. cath. 967, ágostai 137, helvet 470, n. e. görög 75, zsidó 41. – Rögton itélő törvényészék által 1835-ben bíraltatott 3 rabló, 1 rendes per útjára igazított, kettő kivégeztetett. 1836-ban 3 gonosztevő a' törvény rendes útjára, 1837-ben pedig 1 gonosztevő szinte arra utasítottatott."

A Pesti Hírlap Tolna megyéről – 1842

Tolna megyéből Tóth Ferencz levelező jóvoltából négy közgyűlési tudósítás jelent meg a Pesti Hírlap 1842. évi négy számában – mindegyik negyedéves közgyűlésről egy-egy, amelyek többnyire a helyi közösséget érintő kérdésekre korlátozódtak.⁴⁶

Tóth Ferenc első tudósítása⁴⁷ a gyűlés napirendjeit követve beszámolt a dunaszentgyörgyi „hadnagy és eskütt választások folytában ujonnan lángra kapott villongások elfojtása végett” felállított „conferentiáról” és a létrejött egyezségről. Sopron megye levele nyomán szóba került a Bécs-Trieszti Vasút Magyarországon átvezető szakasza, és a pártolásra Tolna megyét is felhívó indítvány, valamint egy anomália, amelyet Perczel Miklós igyekezett felszámolni, nevezetesen, hogy bizonyos, „rendes hivatalt viselő, de ezenfelül tiszteletbeli címekkel is felruházott egyedek, mind a' két hivatalnak hatóságát egyaránt gyakorolják”.⁴⁸

Az 1842. július 21-i, csütörtöki, 162. számba küldött tudósításban „a' legfelsőbb helyről érkezett kegyes rendeletek és a' törvényhatósági körlevelek vétettek tárgyalás alá”, köztük nemzeti kereskedésünk fellendítése, a zágrábi tisztválasztás körülményei, a vegyes házasságok problémája és Bereg megye „a' magyar egyháznak a' rómainóli függetlenítését tárgyzó körlevele”, továbbá Varasd megye levele a szomszéd török tartományokban élő keresztény „feleink” tartós üldöztetéséről.

Az 1842. augusztus 14-én vasárnap megjelent 169. számban a „Szegszárdon” alapított Tolnai védegyesület működéséről olvashattunk részletes beszámolót.

Két utolsó tudósítását – a szeptemberit és a decemberit⁴⁹ – a korábbiakhoz hasonló újságírói fogást alkalmazva, a napirendek kronológiáját követve írta meg Tóth Ferencz. Míg szeptemberben elsősorban megyei ügyek kerültek terítékre, addig a decemberi közgyűlés napirendjét ismét különféle levelekben felvetett problémák ismertetése adta.

A fenti, 1842-ben készített beszámolók vázlatos ismertetése is elegendő annak belátásához, hogy a megyei közgyűléseken akkor felmerült problémák közül több kísértetiesen hasonlított a ma (is) megoldásra váró feladatokhoz. Lehet, hogy időnként valóban ismétli önmagát a történelem?

A Pesti Hírlap Tolna megyéről – 1843

Az 1843–44-es országgyűlés közeledtével megváltoztak a Pesti Hírlap belső arányai. A követutasítások kidolgozása, majd a követválasztás időszakában annyira felduzzadt a *Megeyei dolgok* rovata, hogy a *Külföldi Hírekre* és az *Értekező* rovatra néha nem maradt hely. A megyei követállítási viták gyakran országos jelentőségűvé terebélyesedtek. A Pesti Hírlap döbbenetesen számolt be azokról az erőszakosságokról, amelyek során a retrográd erőknek

⁴⁶ Pesti Hírlap 1842. március 3. csütörtök, 122. sz.; 1842. július 21. csütörtök, 162. sz.; 1842. szeptember 15. csütörtök, 178. sz.; 1842. december 11. vasárnap, 203. sz.

⁴⁷ Pesti Hírlap, 1842. március 3. csütörtök, 122. sz.

⁴⁸ u. o.

⁴⁹ Pesti Hírlap, 1842. 09. 15. csütörtök, 178. sz.; Pesti Hírlap, 1842. 12. 11. vasárnap, 203. sz.

a „tömegnemesség” közreműködésével egymás után több megyében sikerült a reformellenzék jelöltjeit megbuktatni. Kossuthot felháborították e riasztó esetek. Az 1843–44. évi országgyűlést véres és erőszakos jelenetek előzték meg több megyében, pl. Zalában is.⁵⁰ Kossuth úgy érezte, a köznemesség a megyerendszer sírját ássa ezzel a hozzáállással, amely odáig fajult, hogy Zala megyében Deák Ferencet ütötték el az országgyűlési követségtől.

A megyei rovat azonban azonnal elapadt, amikor Pozsonyban 1843 májusában megnyílt az „új diéta”. A *Hírlap* nagy részben *Országgyűlési Tudósításokká* változott át. Mindez nem gátolta meg a lapot abban, hogy továbbra is a reformellenzék ügyét támogassa. Külön tudósítónak Kossuth Vahot Imrét küldte Pozsonyba, de ő maga is több alkalommal töltött hosszabb-rövidebb időt az országgyűlés színhelyén. Az első, igen részletes országgyűlési tudósítás 1843. május 25-én került az olvasók elé.⁵¹ Ezután egy hétig még a vezércikk is elmaradt, s a lap mindjárt az országgyűlési beszámolóval indult.

A tolnai levelező aktivitása is csökkent, ugyanakkor egy új tudósító is feltűnt a lapban: a tolnai Tóth Ferencz mellett egy Tóth István nevű szerző is „csatasorba” állt.

A Tolna megyéből küldött írások együttes terjedelme a Pesti Hírlapban 1843-ban kb. 20.000 karakter. A megyéből 1843-ban érkező első híradásban, február 19-én⁵² még nincs szó az országgyűlésről, de az április 13-i számban már részletes beszámoló olvasható a március 27-i „*évnegyedes közgyűlésünk*”-ről, amit gróf galántai Eszterházy Károly főispán vezetett. A megyegyűlésen, „*mellyen a' majd 1400 főnyi köznemesség egy-két lobogó kísérete mellett Szegzárdon megjelent*” megválasztották Tolna megye, ill. a Tolna megyei járások különböző tisztségviselőit, majd „*Ennek megtörténtével országgyűlési követekül: a' haza előtt köztiszteletben álló Bezerédjnk [Bezerédj István]⁵³ egy szívvel lélekkel, bonyhádi Perczel Móricz pedig igen kitűnő többséggel, harsogó éljen, taps és tetszés közt elválasztattak.*” A választásokat Tóth Ferencz így jellemezte: „*Általában az egész tisztujítás – némi kis ármányt és fondorkodást, ugy a' nepotismus és prosapiai dölyf nemzette erőtetést és tulfeszített küzdelmeket – miknek székkuzásóok, öltönyszabdalások és néhány ablaktörések lőnek eredményei – leszámítva, ősi szokás szerint lármásan, de rendesen folyt le.*”⁵⁴

1843-ban Vargha István a Tolna megyei kisdédóvokat képző intézet igazgatója ismét beszámolt az intézmény működéséről, „*Évnegyedi tudósít. a' kisd.ovó oktatókat képző intézetről Tolnán.*” címmel.⁵⁵

A Pesti Hírlap Tolna megyéről – 1844

Az 1844-es év januári első számában a levelezőit szólította meg Kossuth. Megköszönte nekik addigi tevékenységüket, és arra kértre őket, hogy „*férfiisan kitűnű hő közredolgozásuk*”-kal továbbra is álljanak a lap és a köz szolgálatára.⁵⁶ Ezen írás már előrevetítette a felelős szerkesztő távozását a laptól. Mindennek körülményeit jól foglalja össze – egyebek mellett – Esztergár László tanulmánya.⁵⁷

⁵⁰ A magyar sajtó története I. A Hírlap programja. Belső reform. <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/181.html>

⁵¹ Pesti Hírlap, 1843. 05. 25. csütörtök, 250. sz.

⁵² Pesti Hírlap, 1843. 02. 19. vasárnap, 223. sz.

⁵³ bezerédi Bezerédj István (1796-1856); lásd: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarTortenetiEletrajzok-magyar-torteneti-eletrajzok-BE5D/bezeredj-istvan-17961856-B018/>

⁵⁴ Pesti Hírlap, 1843.04.13. vasárnap, 238. sz.

⁵⁵ Pesti Hírlap, 1843. 08. 06. vasárnap, 271. sz.

⁵⁶ Pesti Hírlap, 1844. 01. 04. csütörtök, 314. sz.

⁵⁷ Esztergár Lászlótól: Adalékok Kossuth Lajos hírlapírói pályájához. In: Magyar Könyvszemle, 1901. 1. füzet 1-19. o.

Négy hónap elteltével ismét személyes ügygel állt az olvasói elé a Kossuth. A kósza hírek és a külföldi lapokban megjelenő cikkek hatására úgy érezte, nyilatkoznia kell a levegőben lógó szerkesztő-váltás ügyében. „Tisztelettel értesitem tehát a’ közönséget, hogy én Landerer Lajos ur Pesti Hirlapját a’ folyó félévén túl szerkeszteni nem fogom; tehát folyó évi június végével a’ Pesti Hirlappali minden viszonyom tökéletesen megszűnik.”⁵⁸

Két lapszámmal később ismét a levelezőihez intézett üzenetet, amelyben felszólította őket, hogy megyéikből, a szerkesztő költségére, mielőbb juttassák el a laphoz a közlésre érdemes adatokat.⁵⁹

A „szerkesztő búcsúszava” végül 1844. június 30-án jelent meg a lap hasábjain, vezércikk formájában.⁶⁰ „Tudtam, hogy a’ pálya nehéz; tudtam hogy tövisekkel telt... de hoztam magammal hajthatatlan szilárd szűz akaratot, hoztam a’ meggyőződés lángmelegét, a’ hon szeretet szent ihletését, ’s az ezer vész, ezer viszontagság között soha meg nem rezzent férfi-kebelnek megtörhetetlen vas türelmét.”⁶¹ Ennek a nehéz pályának az állomásait ismertetve kitért azokra a célokra, amelyeket – hazafiságát, emberségét megőrizve, „lelke sugallatát” követve – a legnagyobb akadályok közepette is próbált megvalósítani, majd köszönetet mondott mindazoknak, akik nehéz munkájában segítettek. Emlékeztette olvasóit arra az ígéretére, amellyel újságírói pályáját kezdte, és amelytől egyetlen pillanatra sem tágitott: „Ígérem hogy szennyes érdekek vezetni soha sem fognak, meggyőződésem nem lesz eladó...”

A fentiek tükrében nézzük meg, miként tették dolgukat a munkájuk folytatására felkért levelezők Tolna megyében. Előrebocsátom, hogy egyre ritkábban érkezett 1844 első felében Tolnából híradás. Kossuth bizonyára nem ok nélkül buzdította munkára levelezőit: a tolnai tudósítások száma szintén megcsappant, és azt a néhányat, amely végül megjelent a lap hasábjain, már nem Tóth Ferencz jegyezte, hanem nevét megadni nem akaró, vagy csak monogramját használó szerző.

„Tolna megye jan. 8-kán tartatott közgyűlésének főtárgya a’ városok rendezése iránti törvényjavaslat volt”,⁶² amelyet Komárom megye előterjesztése alapján tárgyaltak.

A következő lapszámban olvashatunk a téma bővebb kifejtéséről, miszerint a fő kérdés a curiák (bíróságok) ügye volt. „Választmányunk az igazság gyorsabb kiszolgáltatása, a’ jó rend könnyebb és biztosb fentartása, szóval az adminisztrationalis rendszer egyszerűsítése és a’ territorialis hatóság behozatala szempontjából ajánlá, hogy a’ városokban levő nemesi curiák minden tekintetben a’ város hatósága alá vettessenek.”⁶³

A Pesti Napló 1844. április 4-i és május 5-i számában Tolna megyével kapcsolatban egy nemes urak közötti személyes okokból kialakult perről és ennek szerteágazó lefolyásáról tudósít a tolnai levelező, ill. a cáfolat írója, Gergelyi József.

Ezek voltak az utolsó megyei tudósítások, amelyek Kossuth Lajos szerkesztésével kerültek be a Pesti Hírlapba Tolna megyéből. A három és fél éves korszaknak véget vető, olvasókhöz intézett bejelentés egyben egy új korszak kezdetét is jelentette – egy Kossuth nélküli korszak kezdetét a Pesti Hírlap történetében: „*Lemondván az eddigi szerkesztő a’*

⁵⁸ Pesti Hírlap, 1844. 04. 11. csütörtök, 342. sz.

⁵⁹ Pesti Hírlap, 1844. 04. 18. csütörtök, 344. sz.

⁶⁰ Pesti Hírlap, 1844. 06. 30. vasárnap, 365. sz.

⁶¹ u. o.

⁶² Pesti Hírlap, 1844. 01. 21. vasárnap, 319. sz.

⁶³ Pesti Hírlap, 1844. 01. 25. csütörtök, 320. sz.

Pesti Hírlap' vezetéséről, úgy hiszem, kedves dolgot cselekedtem az olvasó közönségnek, midőn Szalay László⁶⁴ urat ezen lap' szerkesztésére megkértem. Landerer Lajos."⁶⁵

Az új szerkesztő a következőképpen jellemezte kapott feladatát: „...az időszaki sajtó' utján szerkesztő képében fellépni, nehéz feladás, nehéz kivált Kossuth mellett vagy után...”⁶⁶ Szalay ezen megállapítására Kossuth méltán rászolgált a Pesti Hírlap élén végzett szerkesztői tevékenységével.

Összegzőként megállapíthatjuk, hogy a Pesti Hírlap hasábjain Kossuth Lajos szerkesztésében a közvéleményt tájékoztató, orientáló és formáló liberális hangvétellű újságírás vette kezdetét Magyarországon 1841-ben, amelyben a Tolna megye történéseit is bekapcsolva és megmutatva az országos és a helyi ügyek azonos és eltérő voltára tudott következtetni az értő olvasó.

Forrás

Pesti Hírlap CD-ROM Kossuth Lajos hírlapírói munkássága. Pesti Hírlap (1841–1844), Hetilap (1846–1847), Kossuth Hírlapja (1848). PC CD-ROM, Arcanum Adatbázis Kft.

Bibliográfia

A Magyar sajtó története I. A magyar sajtó története I. 1705–1848 Fszerk.: Szabolcsi Miklós
<http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/index.html>

Bán Bán Péter (szerk.): Magyar történelmi fogalomtár I-II. k. Gondolat Kiadó, Budapest 1989

bezerédi Bezerédj István lásd: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarTortenetiEletrajzok-magyar-torteneti-eletrajzok-BE5D/bezeredj-istvan-17961856-B018/>

Buzinkay Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet. [Http://Vmek.Oszk.Hu/03100/03157/03157.Htm#8](http://Vmek.Oszk.Hu/03100/03157/03157.Htm#8)

Kőhegyi Kőhegyi Mihály: A Tolna Megyei Levéltár Családi Iratainak Repertóriuma I-II. In: Levéltári Szemle, 2002/3. sz. <http://www.natarch.hu/szemle/20023/kohegyi.htm>

Magyarország Története 5/2 Magyarország Története 1790–1848 5/2. K. Fszerk.: Mérei Gyula, Szerk.: Vörös Károly. Akadémiai Kiadó, Budapest 1980

Magyarország Története a 19. sz. Magyarország Története A 19. században. Szerk.: Gergely András. Osiris Kiadó, Budapest, 2003

Niederhauser Niederhauser Emil: Talleyrand – Metternich (Pannonica Kiadó. Budapest, 2004)

Pukánszky–Németh Pukánszky Béla – Németh András: Neveléstörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó 1996
<http://mek.oszk.hu/01800/01893/html/>

Széchenyi Gróf Széchenyi István: Kelet Népe. Pozsonyban Nyomtatta Wigand Károly Fridrik. 1841.
<http://mek.niif.hu/05500/05533/05533.htm#b1>

Tarján M. Tamás Tarján M. Tamás: Metternich herceg születése. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1773_majus_15_metternich_herceg_szuletese/

A tanulmány internetes hivatkozásainak letöltési dátuma: 2018. április 7.

⁶⁴ Szalay Lászlóról lásd: A centralista Pesti Hírlap. In: A magyar sajtó története I. 1705–1848.
<http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/187.html>

⁶⁵ Pesti Hírlap, 1844. 07. 04. csütörtök, 366. sz.

⁶⁶ u. o.

MÉNES ANDRÁS

Szeretett színházunk volt – a Huszonötödik

Ritkán járok az egyes metróval, a kisköfalattal. Nemrég mégis volt valami dolgom arra felé. Leszálltam a Bajza utcai megállónál. A régi Sajtóház kis palotája előtt lelakatolt kapu állta az utamat. Lelki szemeim előtt megjelent a lapos, elnyújtott betűs felirat. A nagy 25-ös, és benne: Huszonötödik Színház. Ilyenkor feltolulnak az emlékek, a száj önkéntelenül is mosolyra húzódik és a szív: az hihetetlenül szaporán ver. Olyan ez, mint egy régi szerelmünkkel találkozni. Mert ez szerelem volt.

Az 1970-es évek kulturálisan elkényeztetett nemzedékének tagja vagyok. Dözsöltünk a kultúra nyújtotta lehetőségekben. Egy lázadó tinédzsernek mi más kellett? Széles volt a választék, klubok, kiállítások, a Fővárosi Művelődési Ház Táncháza, Székéné Színház, a kerületi Művelődési Házak, Egyetemi Színpad stb. Az Aczél-féle „három T” kategória közt kerestük az élet értelmét. Nem hatott meg minket, hogy ki kit figyel meg, kiről kicsoda írhat jelentéseket. Szinte vonzott a Tiltott kategória.

Minket érdekelt az alternatív művészet. Ilyen volt a 25. Színház is. Előzményként ott voltak a megtúrt klubok, de mindenek előtt Mezei Éva Stúdiója, ahol elindult a társulatépítés és az irányvonal meghatározása.

Gyurkó László 1968-as javaslatát támogatva a Művelődésügyi Minisztérium 1970. január 1. hatállyal engedélyezi a 25. Színházat. Minden téren elkezdődik a színház-szervezés. A színház szülőinek tekinthetők: *Gyurkó László* író, *Szigeti Károly* koreográfus, *Berek Kati* színésznő. Különlegességnek számított a színházak világában, hivatásosnak amatőr, viszont amatőrnek hivatásos volt, Saját épülete sem volt, az Újságíró Szövetség székházának emeletén kaptak helyet, nem játszottak minden este, előadásaik jelentős részét falvakban és kisebb városokban tartották. A társulat összetétele vegyes volt, hivatásos és amatőr színészek jól megfértek egy színpadon, de olyan is gyakran előfordult, hogy egy-egy előadásnak több rendezője volt. Az is igaz, hogy a 25. Színház államilag fenntartott művelődési intézet volt, színdarabjaikban mégis a forradalmiság, az akkori rend(szer) javításának igénye fogalmazódott meg.

A „támogatott” színházi kategóriát idegesítette a 25. Színház „mássága”, de főleg az, hogy közösségi színháznak merete nevezni önmagát. A Huszonötödik színészei és a közönség kemény magja is a húszas éveiben járt. Akkoriban sokan indultak szerencsét próbálni a világot jelentő deszkák birodalmába (Orfeo, Manézs, Szegedi Egyetemi Színpad, az Universitas stb.), de mind elvéreztek nagyon rövid időn belül. A huszonötödik pedig még mindig működött. A párt és az állam által támogatott „másként gondolkodás”, ez a másság mégis működött. Finoman fogalmazva is: fából vaskarika.

A vidéki „vándorszínház” képéhez talán az is hozzájárult, hogy az építkezés határideje többször is csúszott. A színház első hivatásos tagjai: *Jobba Gabi*, *Haumann Péter*, *Szendrő Iván* és *Verebes István*. Csatlakozott hozzájuk *Margittay Ági* és *Töröcsik Mari*. Újszerű és nagyon rokonszenves volt, ahogy a stúdiósok az előadás megkezdése előtt házigazdaként fogadták a nézőket, cukorkával kínáltak, és a helyünkre vezettek bennünket. Sok remek

előadás, fantasztikus jelentek elevenedtek meg lelki szemeim előtt. Hau mann Péter a *Szókratész védőbeszédében* nyújtott alakításáért, és a 25. Színházban kibontakozó munkásságáért Jászai Mari-díjat vehetett át. A bemutató Salgótarjánban volt, a Magyar Rádió pedig felvételt készített az előadásról.

A huszonötödik színház élt, mozgott, nyüzsgött. Akik ott dolgoztak, soha nem „dolgozni” mentek be. Ez senki számára nem munka volt. Fantasztikus lüktetésben élt a színház. Szervezési bűvészműtávkönyvekre volt szükség a színházi titkár, az igazgató, a kiszolgáló személyzet és a színészek részéről. Sok támadás érte a színházat: az előadási napok csökkentése a KISZ Művészegyüttes termében, a *Tou O igaztalan halála* próbái a Ganz-Mávag Művelődési Központban. A próbalehetőségekért mintegy bartell-csereként előadásokat tartottak a gyár szocialista brigádjai részére. Saját pénzből Prágába mentek „tanulmányútra”. Nyáron sincs pihenés, a Stúdióban Mezei Éva stúdióvezető könyörtelenül követel, bírál, dicsér. A napi közel tíz (!) óra megfeszített munka rostálja a stúdiósokat. 1971 májusában kiemelkedő műsor lett a Weöres Sándor-est. Ezután a stúdiósok száma vészesen lecsökkent. Az évad végére pedig egy hét színházi ismerkedő tábor a romantikus Szentendrén. Ismerkedés, beszélgetés és megérdemelt nyugalom.

1971 kora ősze a Tou O igaztalan halála sikerének az időszaka. Előbb a Debreceni Színházi Fesztiválon, aztán az Egri Nyár programsorozaton. A média az egekbe emeli a darabot, a Magyar Televízió közel egy órás műsort sugároz a színházról. A színházterem a Magyar Sajtó Házában ha lassan is, de épül. Szeptemberben olyan az elkészültség szintje, hogy az építőipar délutáni távozása után este már lehet próbálni. És új tagok is szerződtek a huszonötödikbe: *Jordán Tamás, Kristóf Tibor, Zala Márk, Sebő Ferenc. Szigeti Károly*, aki addig az Állami Népi Együttes és a Vasas Művészegyüttes koreográfusa volt, átszerződött rendezőnek a 25. Színházhoz. Az új próbák inentől az új épületben, az új tagokkal folytatódnak.

Molnár Gál Péter a Népszabadságban írta: „Színházasítják a színházat. Színházukban az a magával ragadó, hogy alaposan végiggondolt elvek alapján működnek. Harmadik bemutatójuk után ez már nyilvánvaló. Ragaszkodnak ahhoz, hogy ne csupán kulturális kincseket édesgessenek színpadra, hanem megerősítsék a színházat, mint morális intézményt. Amikor pedig a néma szereplők letelepednek a nézőkkel szemben, és nem színészként, hanem állampolgárként néznek ránk: nemcsak összekapcsolják a régi mesét az eleven mával, hanem azzal a példával is szolgálnak, hogy a mai színházat csak olyan emberek csinálhatják, akik nem csupán festett szemhéjak mögül tudnak szorgalmasan és lelkiismeret – zaklatóan közönségükre nézni, akik nem csak egy szerep nevében, hanem mindannyiunk nevében felelősséget éreznek a közönségért. A közösségért.”

A tisztességes munka – amit eddig és ezután se érzett senki munkának – haladt tovább. A stúdiósoknak – a próbák, a kötelező foglalkozások: mozgás, tánc, színi-mesterség, beszédgyakorlatok mellett – folyamatosan kiveszik részüket a színház működtetéséből (nézőtéri személyzet, jegyárusítás, szórólapozás, vendégek érkeztetése, ruhatározás stb.) Így lett a társulat igazi közösségé. Itt ismeretlen fogalom volt – más színházakkal ellentétben – a hierarchia. A kiváló előadás, egymás megbecsülése és a közönség kiszolgálása számított csak. Minden mindig a közönségért. Mire eljött a színháznyitó előadás ideje: 1971. november 25.-e, a színtársulat már összeszokott csapatként mutathatta be Hernádi-Jancsó *Fényes szelek* című darabját *Jancsó Miklós* rendezésében.

Hernádi Gyula ünnepelt író volt már, de a színdarabok írására nem volt nagy kedve. Pár évvel ezelőtt egy várszínházi bemutatót követően már így nyilatkozott: „*A színházzal való ismerkedésem a Huszonötödik Színházban kezdődött, ámbar Jancsóval ott is inkább filmet csináltunk, afféle mozgáskonstrukciót, a Fényes szelek és a Még kér a nép, vagyis a Vörös zsoltár színpadi átültetését. Akkoriban még nagyon távolinak éreztem a színházat, de aztán Czimer József buzdítására, ösztökélésére a műfaj közelébe sodródtam.*”

A Fényes szelek több mint ötven előadást ért meg, valami fura ablakon át mutatva az 1970-es évek Magyarországot, kicsit kifigurázva a politikai légkört. A speciális mozdulatok és a zene eddig még nem látott kombinációja valósággal új színdarabot hozott létre: a politikai musicalt. A Kortárs 1972. februári példányában Molnár Gál Péter újból dicséri a színházat: „*Talán a legerencsésebb volt a színháznak és a filmnek ez a találkozása, hiszen Jancsó filmdarabjai nem mentesek a teatralitástól. Legutóbb, az Égi bárányban már mintha a wagneri összművészetig is eljutott volna. A „tűzhalál” képsora legalábbis erre enged következtetni. Jancsó tehetsége mindig is feltételezte némiképp a színpadot, és azt hiszem, ha rendszerré lehetne tenni kettejük kapcsolatát, nem volna haszontalan színház-történetünkre nézvést.*”

A Fényes szeleket még sok közös színdarab és siker követte. A Vörös zsoldár, majd a Várszínházban a *Bajcsy Zsilinszky Endre*, a *Hasfelmetsző Jack* stb. A nemzetközi fesztiválokról is sikerekkel tér haza a társulat. A külföldi sajtó dicséri a koreográfiát, a rendezést, a színészeket és az új alkotó módszereket. A finn újság – a Helsingin Sanomat – oldalain *Kirsikka Siikala* méltatja a Fényes szeleket, a jugoszláv újságban – a Vecsernije Novosti – lapjain *Zarko Komanin* nagyrebcsüli ugyanezt a színművet.

Nekünk lázadóknak és lázongóknak kellett a Huszonötödik Színház. A műveik a mi gondolatvilágunkat tükrözték. A Szerelmem, Elektra című darab véleményem szerint Gyurkó László legjobb drámája. Talán az akkori színházi világ legjobb drámájának is nevezhetem.

Gyurkó művei közül bemutatásra került még: *A Búsképű Lovag Don Quijote de la Mancha szörnyűséges kalandjai*; *Az egész élet*; *Kőműves Kelemenné balladája*, ezek mind a mániás igazságkeresést ábrázolják, a hűséget és bátorságot az egekig emelik. Gyurkó László írta: „*A Don Quijote-i konok meggyőződés nélkül(...) ha hozzászürkülünk a hétköznapihoz, ha tudatunkban és érzékszervinkben lassan eliszaposodik a 'váltotasd meg a világot' prométheuszi paranca, a fénix tollai elvesztik ragyogásukat, s a Tűzmadár nem támad fel többé.*”

A színház rengeteg műsoráról nem írok, mert nem is voltam ott (sajnos) mindegyiken. Az 1973-as színházi „lista” került nemrég a kezembe. *Aszalay Gábor* színpadmesterrel indul és a szemérmes arcú Zala Márk nevével és véget. Ez nem egy színházi sorrendet takar, hanem csak egyszerűen egy alfabetikus sorrend. Nem alá-fölé rendeltségről van szó, mindenki egyenértékű volt. Mindenki a tudása és tehetsége maximumát adta: Bajcsay Mária, Berek Kati színésznő-rendező, Eszes Sándor ügyelő, Gáspár Zsuzsa színházi titkár-segéd-rendező, Iglódy István színész-rendező, Koltay Gergely zenész, Parányi Piri sűgő, Sárdi Anikó színházi titkár, Zoltay Gusztáv szervező...

A Huszonötödik Színház a legjobban szemlélteti a kultúrpolitika akkori fejtelenségét. A színház látszólag támogatott kategóriába tartozott, a valóságban inkább túrt volt. Megalkotása – alapítása forradalmi színház-történeti esemény volt. A Huszonötödik Színház volt az első államilag engedélyezett színház az 1945-ös „fordulat” óta. Gyurkó László igazgató akkoriban még alkotó erejének teljében ragyogott. Később a rendszer az ő lázadó lendületét is derékba törte. A meglévő éra nem volt jó táptalaja a „gondolkodó színháznak”. Gyanús volt a hatalomnak a társulat problémafeltáró műsorrepertoárja, a kiszemelt szerzők, a bemutatott művek nem illeszkedtek Aczél György kultúrpolitikájába. Erre az időszakra esett minden alternatív művészetnek a likvidálása, megszüntetése. Az élet kegyetlensége, hogy Gyurkó Lászlónak pártfeladatként adták ki, hogy szüntesse meg az önmaga létrehozta, vérrel-verejtekkel megalapított sikeres színházat. Helyette pedig szervezze meg a rendszer számára nem kényes (nem alternatív), úriasabb népeket befogadó Népszínházat.

A Huszonötödik Színház és a Déryné egybeolvasztása remek ötletnek bizonyult. A lelakolt kapu felkiáltó jelként figyelmeztet: volt nekünk egy Huszonötödik Színházunk.

A. GERGELY ANDRÁS

Mohácsi világ a létező lét házában

Van-e vajon, ami már nemigen van? Érdekes-e, ami azért nincs, mert már nem lehet, s ugyanakkor mégis van, ha nem másként, hát ismeret-(elméleti)problémaként...? S érdemes-e minderről könyvet írni...?

Ami mindenképp fontos, az nagyjából egy könyv lelkeségének, értelmezésre kész üzeneteinek eljutása azokhoz a Képzelt Olvasókhoz, akiknek – mit tagadják, olykor nem is tudják... – épp erre lenne szükségük. A történelem, a múlt korok, a historikus párhuzamok nem bizonyosan a főáramú kommunikáció tárgyai vagy helyszínei, ezért olvasó-köreik is csupán szerények, értelmező körei is kicsinyek, üzenetei is keveseknek szólóak. Ám épp e keveseknek ad érthető jelzést, s megérintően mélyen „üzen” az a kötet, melyről az alábbiakban közvetíték majd néhány esemény-momentumot.

Mohács, s az ilyen helyszínek, rajtam kívül is jócskán sokaknak hasonló ifjabb-kori élmény, akkor még létező, de bezuhant zsinagógák (Kisvárda vagy Győr, Csongrád vagy más...), meg temetők emlékével is...: a lét házai egykor, avagy épp a nemléte a nemlétező időkben, a létezni nem látszó szubkultúrákban. Aztán olykor megint elkezdnek létezni, s ez az, amit a történelem túl még érdemes remélni. Mert létüktől függetlenül is marad mégis valami, ami egykor élt túlélés, máig hatóan hiteles történés léggöze, az emlékezet nehezé lett öröksége.

A mohácsi zsidóságot 1944 tavaszán gettóba költöztető, ugyanez év nyarán a pécsi gyűjtőtáborba szállító, majd Auschwitz-ba küldő honi és német nemzetpolitika eseménysora ekként is alaptémája K. Farkas Claudia könyvének, melyben e helyi világ részletes rajzolatát adja és ezzel megújulási módjának és esélytelenségének emlékét is megörökíti. A *Zsidósors Mohácson 1944-ben* című kötet¹ a 19. századi előzményeket, a gazdasági- és hitélet, oktatás és polgári életforma értékrendi értékeit is sorra veszi, mikor a német megszállás idejében összeírt 622 lelket, az üldözötté válásukat megelőző zsidótörvényeket, és ingó vagy ingatlan vagyonukra vágyó helyi lakosok közönyét, haszonleső, vagy nagy ritkán segítő néhányak viselkedésmódjait részletezi. Az 564 gettósított és elszállított emberből mindössze 13-an tértek vissza – s „egy morálisan koordinátáit vesztett korszakban” Őket kirabló, vagyonukat és lakásukat „kiigénylő” vagy leleményesen le vadászó helyiek már nemigen lehettek támogatói annak, hogy 1946 nyara után a még újraindulni látszó helyi hitközségi élet megmaradhasson. Ez lett az újrakezdés és az utóbb bekövetkező széthullás időszaka, melyre a Szerző szakavatott történészi ambícióval próbál emlékeztetni. Új korszakot fölidézni – legalább az emlékezet megmaradásának fontosságával.

Messze nem mindennapos, hogy egy-egy kisváros tradicionális polgárságáról, tótokról vagy kunokról, szerbekről vagy dunai svábokról, besenyőkről vagy sokácokról úgy tudjunk

---

¹ Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar – Virágmandula Kft., Pécs, 2015., 119 oldal.

beszélni fél vagy egész évszázadnyi távolságból, mintha utcanevet vagy növénypopulációkat osztályoznánk egy alapos leltárba. A „mindennapos beszédek” során, ha nem kerülhető el, hogy egykori népiást, etnikai háborúskodást, genocídiumokat megnevezzük, akkor jobbra jelképekkel, eufemizálással, metaforák alkalmazásával élünk – talán mi tudjuk, miért.

A magyar történetírás számos elméleti korszakában nem is volt ajánlatos, illedelmes vagy megtűrt a kutatói állásfoglalás, s még kevésbé a megértő sajnálat, az elfogult tónus, a rejtjelzett „üzenet” „mégiscsak-kimondása”. Vagy ha volt is, tette aki merte, de kevésbé minősült az ilyesmi elszámolható tudományos eredménynek, hisz a tudnivalókról vagy a politikai elvárásrend, vagy az érdekeltek, sértettek, áldozatok és örökösök lelki nyugalma megóvó beszédmódoktól nemigen volt elvárható a formalitásokon túli emlékező tónus. Magában a történeti gondolkodásban, az emlékezet fogalmának és rangjának megteremtődésében, meg a nyilvánosság előtti állásfoglalás elemi gesztusában is ott kellett rejtőzködjön az elfogultság hiányáról bizonykodó szárazság, távolságtartás, „objektivitás”, mely amúgy a reál tudományok területén is megrendült fogalommá vált a modern és posztmodern korban, de elvárása, megkövetelése még mindig jelen van a méricskélő típusú tudástartományokban. „Adatokat” írni tehát tudományos... – érzelmeket körvonalazni viszont nem az... Mit kezdjen a kutató, ha épp az adatok mögötti rejtett tartalmak, „olvasatok”, sejtés-árnyalatok területén hozna nóvumot, s ebben ugyanannyi befektetett tudástökéje, teoretikus rizikója, igazolásra váró álláspontja van, mintha lakosságszám-növekményt, termelési vagy raktározás-kapacitási mutatókat, fejlesztési innovációs paramétereket dolgozna föl...?!

K. Farkas Claudia könyve részint ezekre a tétova kérdésekre is választ ad. A mohácsi zsidóságról szólhatna az adatok száraz tónusában (amúgy teszi is), beszélhetne a felejtés és a tények összefüggéseiről (s elvégzi ezt amúgy könyve számos pontján), érvelhet a társadalmi tények, történelmi sebek begyógyulása, a felejtés elleni alap kutatás szándékával... – de valahol mintha műve mélyén ott leskelne a bizonyosság: lehet valamely történeti rendet, gazdasági trendet, földrajzi rendszert, kereskedelmi kapcsolati vagy hitfelekezeti struktúrát is föltárnia, esetleg „sebek gyógyítása”, a felejtés okai és magyarázatai, az értelmezések keletkezései felől is belátnia mindazt, amit század tényként feltárni hivatott.

A kulturális antropológus Szabó Miklós írja most elkészült doktori érdekezésében: „A genocídiumról metaforákon keresztül beszélünk. Az azt követő lépések is indirekt módon a felejtés, megbocsájtás, a tiszta lappal indulás, a sebek begyógyítása, a társadalom továbblépése körül fogalmazódnak meg. A rend strukturalista helyreállítása a tényleges események eltávolításával a megbűnhődés, a jog, a rend visszaállítása, a jövőbeli bűnök elkerülése, az elrettentés, az áldozatok és hozzátartozók lelki nyugalma tiszteletben tartása körül szerveződik”.² S ahogy Szabó itt, saját művében K. Farkas Claudia is fölveti, miképpen képesek saját helyi kultúrájukon (kultúráikon) keresztül a múlt eseményeivel szembeülni, azokra rálátni, értelmezéseket gyártani, mégis „továblépni”, stabilitásra törekedni, jövőben hinni mindazok, akik a lét feltételeit nem az újrakezdésben, hanem a kompromisszum nélküli megoldások esélyei között latolgatják. S nem mert „rosszak”..., hanem mert nincs más egyebük, de még ezt a megfontolási esélyt is sokszor elrabolják tőlük...

A könyv nem egy ponton mintha ismételt, redundáns tudással hívna meg az újabb belátások felé. Ez kedvelhető ebben a kötetben is, bár a Scuola-kötetben³ kicsit sem érzetem,

² Szabó Miklós: *Az illékony tragédia – A genocídium kutatás lehetséges kulturális antropológiai megközelítése*. Tézisek. Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola, Interdiszciplináris Társadalomkutatások Doktori Program, 2017.

³ Jogfosztástól a zsidó iskoláig. Fajvédelem és oktatáspolitikai a fasiszta Olaszországban. Belvedere Meridionale, Szeged, 2015., 139 oldal.

igaz, az tán vastkosabb anyag is... Ezért hát nem tudom, mit mondjak erről, kicsinyég szerkesztői vagy lektori gondatlanságot is takar szerintem, hogy ilyen. De takarhat ugyanakkor kettős rétegzettséget a tárgykörök, felületek, forrásadatok világában rejtekező összefüggésekkel harmonizálva. Meg lehet stíláriis sajátosság is, az egyértelműsíthető történeti közlendő kiemelő aláhúzgálása, afféle kottajel, a tézis visszatérése, da capo..., históriával ragozva...

A cím szavai egy vallási-kulturális és történeti közösség 1944 utáni históriájának, a visszaemlékezés és megőrzés szándékával formált kötetnek drámai adatai. Kifejezőjük épp az, aki a legtöbbet tehette talán a közösség megmaradása és túlélése idején, azok egyikeként, akik valamiképpen túlélői lehettek a sorsdöntő és drámai évnek, a magyarországi és európai zsidóság számára rettentő „végső megoldásnak”. A mohácsi zsidóság egykori lezármazottai, a Holokauszt túlélői azonban már nem lehettek vagy nem maradhattak annyian, hogy megmentsek a város virágzó zsidó hitéletét és kereskedelmi rangját, kulturális vonzerejének maradékait és lakosságának a deportálást, a gettót, majd a gázkamrákat elszenvadó kisebbségi közösségi örökségét. Zsinagógájukat a maradék közösség, a kívándorlók és menekülők megmaradt hiánya, az államosítások és az ötvenes-hatvanas évek kínjai már nem engedték megmaradni, az „ég szíve” felé törő épületet 1968-ban lebontották.

„Az emlékező képzelet átlépi az időtávolságot, átlép ötven évet egy szempillantás alatt, és már ott van a tetthelyen” – idézi K. Farkas Claudia egy, a korszakot híven tükröző alaplumból Konrád György szavait.⁴ A kötet bevezetőjében „a ’nemzeti és a vele kapcsolatos faji gondolatból’ inspirált zsidóellenes törvények” részletező megjelenítésével voltaképp már jó előre átlátható módon körvonalait adja a mohácsi zsidók megtelepedésétől „a deprivációs út végén halálszerelvényekbe kerülő” helyi lakosok sorsának – épp ezt a lezajlott ötven évet tartva (a zsinagóga végleges lebontásától számolva). A szinte szárazan, alaposan dokumentált előtörténet és a későbbi fejezetek nemcsak hiánypótló értékűek, hanem arra is okkal hívják föl a figyelmet, hogy „a helytörténeti vizsgálódások elengedhetetlenek a makroszintű történelem tanulmányozásához, árnyalják, kiegészítik a történelmi képet” (13. oldal).

A szerző történeti munkáit egynéhány példa nyomán már ismerhetjük, s ezt a kötetét is jellemzi a világos, némiképp a köntörfalazás nélküli, de roppant alapos, tiszta és érthető szöveggondozás, kellemkedés vagy hangsúlyos túlértékelés, cirkalmas jelzőkészlet nélküli leíró ismeretközlés. Néhol (főképp a történeti körvonalak és a helyi eseménykezelés alkalmazásával) visszatérő utalások ugyan helyenként vannak, de kétféle szerzői-tudományos hagyománykövetés alapvonala is megmutatkozik a könyv anyagában. Egyik oldalon a magyar zsidóság történeti sorsát települési közösségek, hitközségi monográfiák szintjén alapismeretek rögzítésével megoldó szaktevékenység, másik aspektusban pedig a nagymonográfiákra jellemző makrohistoria mikrotörténeti kihatásainak vizsgálata a helyi vagy más forrásközlések (interjúk, sajtóanyag, levéltári kutatómunka, országos forrásbázisok, rendletek és törvénytarak, valamint kéziratok és muzeális ismeretanyag) alapján.

K. Farkas Claudia e két „főirányt” az összegző, áttekinthető szándék mentén kezeli, művének bibliográfiája első pillantásra árulkodik legfőbb irodalmi (Radnóti Miklós, Konrád György, Márai Sándor) és szaktudományi (Schweitzer József, Szita Szabolcs, Karsai Elek, Komoróczy Géza, Randolph L. Braham) forrásairól, meghatározó adatközlőinek köréről. Elsősorban „a Mohácsi Izraelita Hitközség 1944-es tragikus történetét” kívánta földolgozni, végigkövetve a gettózástól a deportálásig „végigjárt-végigélt” utat, de nem feledve a visszaemlékezések és a helyi (főként pécsi) sajtó mint értékes kútfő megolvasását, így

⁴ Konrád György: *Zsidókról*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2010., 205 oldal.

végül is „a források feltárása, elemzése és értelmezése eredményeképpen egy hajdan virágzó zsidó hitközség drámai történetét” eleveníti meg. Külön-külön fejezetet szán a munkaszolgálatra, a zsidó tulajdon védelmére és a jogfosztottak elszánt kirablására, a helyi egyház állásfoglalására, a korabeli propaganda alkotta „zsidókép” és a helyi lapok tónusa révén föltárolt akusztikai elemekre, a gettóbeli viszonyokra, a földtulajdon és lakásbirtok, egyesületi vagyon és üzletek kisajátítása részkérdéseire is.

Különösen izgalmas „a zsidó szellemiség képviselői” ellenében, belső ellenség-mivoltukat nemzeti megtisztítás politikájával kiteljesítő egyházi és hatalmi képviselők nyilatkozatainak, a Pécsi Katolikus Tudósító tónusának, a „nemzeti keresztény gondolkodás” nyelvi diszkriminációban megjelenő karakterének fölvázolása, de hasonlóképp a földvagyon-szerző, lakásigénylő, személyes és vagyoni tulajdont minden aggály nélkül sajátjának tekintő helyi „polgárok” magatartása és a polgármester nehézkes, de karakteres ellenállása a korszak szellemiségének, s ebben annak, hogy az állami vezetés és jogalkotási szféra „legális formák között hozzászoktatta a magyar társadalmat a zsidóknak az emberi méltóság közös sáncaiból való kirekesztéséhez” (Bibó István, 1986). K. Farkas Claudia itt kellő belátással szán érdemi bekezdéseket a megye katolikus püspökének, a város polgármesterének és néhány helyi lakos segítő vagy mentő gesztusának, a bátrak szerepének értékelésére is, bár nem rejti a jogos kételyt, hogy a relatíve eléggé gyorsan lezajlott gettóba zárás és elszállítás a mohácsiak (korszellemnek megfelelő) közönye révén vált lehetségessé és eredményessé.

„*A hidakat látom a sötétben. Ezek a hidak (...) most nincsenek többé*” – idézi Márai Sándort.⁵ A „megidéző képzelet” konrád-i bevezetőjétől a veszteségek és az újrakezdés lehetetlenségéig figyelemre érdemes körív vezet végig a Márai-idézettel zárt kötetben. K. Farkas Claudia (bizonytalán belátni segítő) megértő megvilágításai azonban a legkevésbé sem zárják ki a mai korszellemek, leleményes nyereszkezdések, nemzeti keresztiségre építő cinkos belenyugvások és legalizálni hajlamos diszkriminációk bármikori bekövetkezhetőségének valamely újrakezdődő széthullás felé ívelő nyomvonalait. Mára sajnos ezek az újrakezdések is reménytelenebbnek látszanak, az „ég szíve felé” nyitott világ is egyre inkább csak emlékezetes érték marad...

Mármost, a fentiek alapján, s ha én a *Tudásmenedzsment* olvasója lennék, bizonytalán fölmerülhetne bennem a jogosnak tetsző alapkérdés: hogy jön ide, épp ebbe a folyóiratba egy 1944-es „vidéki történet”, a kisvárosi, s ha akkoriban vagy előtte még prosperáló, de mégiscsak „lokális” történetmenetből kihallható tartalom...? A válasz nem egyszerű, számos ponton azonban mégis evidens. Egyfelől áll ez az evidencia abban, hogy mint minden tudást, s minden korbant, így a történeti tudást is menedzselték, kezelték, módosították, felújították, átírták, projektálták emígy vagy amúgy, egy-egy kor igénye, hangulata, tónusa, érdekviszonyai mentén, vagy ezeknek részben-egészben megfelelően. Így volt ez a történeti tudással, a múlttól és jelenről való gondolkodással, a megtörtént események elbeszélésének aktualitásaival, tanulságaival is. S ha belegondolunk, hogy a különféle rendű és rangú, de mégiscsak a történetírási gondolkodás mintegy kétezer-négyezer éves történelmében is rendre jelen voltak a múlt eseményeit valamiképpen narratíva tárgyává tevő tudások, s ezek társadalmi vagy kulturális légkörváltozások nyomán éppen forrásaikat, értékszempontjaikat, elbeszélő módjaikat és témaköreiket is aszerint választották meg, kinek szól majd, ki a megrendelő, ki a befogadó... – ezt a működésmódot pedig egészen a 20. századig fenntartották, s csupán az utolsó negyed-fél évszázadban került sor arra is, hogy e „rögzített tudást” a narratívák mentén elosszák, átértékeljék, újraolvassák, átrendezzék és újraközzölik –, akkor bizonytalán könnyedén belátható, miként történhetett ez (nem csupán vagy nem

⁵ Márai Sándor: *A teljes napló 1943–1944*. Helikon, Budapest, 2006.

elsősorban) nemzeti léptékben s még inkább helyi mértékben, hanem a tudásipar új eszköztárával élve tudáságazatok sokaságában is.

Vagyis respektálásra méltónak kellene tekintenünk a forráskutatásokat éppúgy, mint az interpretációra vállalkozó kutatókat, s értékrendszerünkbe be kéne építenünk annak jogát is, hogy más és korszerű, hiteles és impozáns legyen-maradjon mindaz, amit a „kis helyen is történhetnek nagy események” szentenciája kimond. Így Mohácson is megeshetett olyan, aminek tudása nem kevésbé lehet érvényes Bonyhádon vagy Pécsen, Nagykanizsán vagy Egerben, Győrött vagy Esztergomban. Ennek pontosítása, s nem utolsósorban a kollektív emlékezet fenntartása érdekében vált fontossá a közelmúlt évtizedekben a narratív történetírás, a mikrotörténetírás, a kollektív emlékezet lenyomatainak dokumentálása, a változás-folyamatok mögöttes okainak újragondolt elbeszélése, vagyis egy történeti fókuszú tudástöke-alkalmazás, ismeretkészlet-megújulás, új történeti szereplők és közös helyi tudások figyelembevétele is. Egyebek között attól is függetlenné válva, ami a helyi tudat, lokális emlékezet, piacra vihető ismeret ellenében hat, „negatív” tudás akár, hiányzó ismeret és definiálatlan tapasztalat inkább.

E kérdéskörben, ilyen hatásmechanizmusban érvényes állítás az, hogy K. Farkas Claudia nem csupán követi, leképezi, érvényes tudássá teszi, hiányzó mivoltában is pótolni próbálja-tudja mindazt, amit Mohács múltjából, s különösen e címében is kiemelt időszakból innovatív színterünkre tudott hozni. Ezzel együtt azt összehasonlító tudást, mely az olasz és magyar iskolarendszer és kirekesztő gondolkodás, korporációk és kooperációk, Mussolini-kori és Horthy-kori antiszemita világok belátható történésrendjéből helyi forrásfeltárás és utómunkák terén tudományos alaposággal feltárhatott.

Sem a történeti tudás, sem a megismerés eszköztára, sem az értelmező módok és emlékező technikák nem lezártak. Megértő módon, s mai analógiák belátásával még akár akut ismeretkészletre is szert tehetünk K. Farkas Claudia művéből... Egy morális koordinátáit egyre inkább ismét elvesztő korszakban erre mint megújítható történeti gondolkodási eseményre is fölöttébb nagy szükség van.

Új beszerzések

a PTE KPVK Könyvtár- és Információtudományi Tanszék Könyvtárában

2017 novemberétől

- BOFFO, Vanna: *Relazioni educative : tra comunicazione e cura : autori e testi* - Milano : Apogeo, 2012., 224 p. ISBN:978-88-503-3039-3 Tárgyszavak: Nevelépszichológia Személyiséglélektan Didaktika Kommunikáció
- Egykor és ma : a pécsi egyetem. – Pécs : Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, 124 p. ISBN: 978-963-429-159-6 Tárgyszavak: Egyetem, magyar Építészet, magyar Fotóalbum
- KELEMEN Roland (szerk.): *Az első világháború sajtójogi forrásai : sajtójog a kivételes hatalom árnyékában.* - [Budapest] : Médiatudományi Intézet, 2017., 311 p. ISBN: 978-615-5302-25-1, (Médiatudományi Könyvtár, 2063-5222 ; 28.) Tárgyszavak: Alkotmányjog Sajtójog Jogszabálygyűjtemény Sajtószabadság Első világháború ájkhiva-2017-BK
- SCHRATZ, Michael [et al.]: *The role of school leadership in the improvement of learning : country reports and case studies of a Central-European project.* - Budapest : Tempus Public Foundation, cop. 2010., 270 p. ISBN:978 963 86699 6 4, Tárgyszavak: Vezetéstudomány Iskolareform Közoktatás Oktatáspolitikai Nevelésügy
- Változások vonzásában : a Nemzeti Művelődési Intézet létrehozása és a magyar közművelődés átalakulása, 2011-2015 között / [... szerk. Németh János István]. - [Budapest] : Nemzeti Művelődési Intézet, 1. - 2016. - 192 p. – ISBN: 978-963-651-503-4 Tárgyszavak: Közművelődés, magyar Intézet, kulturális
- ZELLER Gyula – KOLTAI Zoltán: *Pénzügyi alapismeretek : kézikönyv és munkafüzet. 2., jav., átdolg. kiad.* - Pécs : Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar : Virágmandula, 2017., 207 p. ISBN: 978-963-467-003-2 Tárgyszavak: Pénzügy Bankügy Hitelügy.

Abstract

ÉVA SZEDERKÉNYI: Having been working with students from various cultural backgrounds on the specific field of Human Resource Counselling (HRC), I venture that for attending counselling skills (verbal and non-verbal) an experimental study programme can be initiated based on an interdisciplinary basis. Since its birth counselling has always been an oral action. Listening, responding and giving feedback are verbal interventions by which the counsellor facilitates clients' self-inventory process. Non-verbal interactions swathe the field of proxemics, kinesics, and paralanguage. In this paper I argue that via analysis of written literary texts students and practitioners can be facilitated by the rhetoric of verbal and non-verbal interactions. Keywords: para-verbal and nonverbal communication, analysis of literary texts, client-counsellor relationship, linguistic awareness, silence, rhetoric, interpretation, paralanguage, gaps, absence. 3. p.

SZILVIA SZABÓ –GÁBOR VARJASI: Integrated Change Management in practice, based on the Lewin model. „The only thing that's constant is change.” In light of this, our essay explores the applicability of the Lewin model in today's private sector. The actual case study – the „change” - is about an organisational change that had a profound effect on the employees and, as such, on the organisation's competitiveness. We believe that the model described by Lewin can be applied under today's market conditions and its theoretical guidelines can be effectively used in the everyday corporate life. 9. p.

MARIANN MÓRÉ – ÁGNES BENE: Generational Challenges in Organisations. Around the turn of the millennium conflicts among generations and in parallel with this the removal of members of the older generation from the labour market seemed to be a good solution for the problems of accommodating workforce in large numbers. However, the trend has changed, and the shortage of labour, which has appeared in the European Union in the past few years due to the demographic changes and the globalised economic competition, has resulted in tensions, for which responses and solutions had to be found. One possible solution is to lengthen the time people spend at work, to increase the employment rate of the age group between 55 and 67 years of age. Due to the successful programmes, significant generational differences have occurred at the workplaces, which represented new challenges for organisations. One way of resolving these issues was the appearance of generation management and working out the detailed definition of the areas of age management together with the development of programmes. In parallel with this or in relevance to this one should reconsider the role of intergenerational learning in organisations. This study describes the tendencies relating to the employment of members of the older generation, the theoretical background of intergenerational learning, as well as its role in employment policy, and the way how this form of learning can become a part of generation/age management. Keywords: age discrimination, age-related company strategies, generation management, age management, integrated learning JEL code: M14, O15 15. p.

GYULA CSEGE– EDINA SZUHAI: The main elements of the public service career path, dogmatic justification and practical aspects. Over the last decade, the human resources background and the training system of the Hungarian public administration have been undergone a number of changes. The career path model, which began in 2015, was the first step, 43500 families were involved and it could anticipate changes in public administration. In the study, its background and changes in the time elapsed are subjects of the analysis. Keywords: career, police, human resources, law enforcement. 24. p.

ÁGNES ELAM-SAÁGHY: New perspectives for the development of the Tiszabura region with the conceptual participation of the Hungarian Charity Service Association of the Order of Malta. A new coordinating organisation has been involved in regional development in the area, based on decades of research and experience. The Hungarian Charity Service Association of the Order of Malta provides unique surveys on the possibilities of developing settlements such as Tiszabura. 34. p.

ZOLTÁN HUSZÁR – PÉTER VÁRNAGY– IVÁN ZÁDORI –ZSOLT NEMESKÉRI – BALÁZS PANKÁSZ: Tolerance and Sensitivity: Social and Cultural Diversity in V4 Countries of Central and Eastern Europe. The issues of citizenship, several aspects of the European migrant-crisis are frequent topics for everyday discussions today in Hungary. This is a regular subject for private conversations and a fashionable one for the mass media as well. Our research on tolerance and sensitivity was inspired by several discussions or even disputes on these topics with our colleagues and students during the years. We worked together with our international partners from the other three V4 countries within the framework of the “Social, Cultural, Ethical and Politics Aspect of Migration in the Context of Civic Education” project. For the pilot research our target group were the students of the Faculty of Culture, Education and Regional Development at the University of Pécs, Hungary. Our study presents our research results. 42. p.

ANITA R. FEDOR– RITA PÁLOSI: Future and labor market plans of the youth were examined by many researchers, by many aspects. In our study we had examined learning and working attitudes differences between secondary

school and vocational school students. What is their priority? They would like to learning or working? Can we notice charactergroups between learning students and working studens? Does family background has an impact on the future plans of the student? We have been looking for answers to these questions. In our empirical work we found significant differences between the social background and the future plans of the two student groups. During our analyses we found significant relationships between future and labour market plans and income position of family. It became clearly, that those students who live in favorable income circumstances preferred to continue to study, while those with less favorable income parameters were likely to choose work and work-related learning. From this we conclude that financial well-being or it's lack determines the study and labor market plans that follow the school-leaving age, and this thus affects the equality of chances. Key words: education, family factor, social background, youth, labour market, future plans. 52. p.

BÁLINT PAPP – ADÉL VEHRER: Our study analyses the following three topics: the training needs of economic actors in Szentgotthárd, the relationship between the economy and the training sector, and the evaluation of the adult training services operating in the city. There has not been such a comprehensive study yet in this settlement situated at the border of three countries. The analysis of the answers given to our questionnaire shows that the range of adult training services should be improved in Szentgotthárd. The supply and the demand of training do not always meet and most of the companies invests money in the training of employees only with reservations. 62. p.

KATA KEVEHÁZI: There are power aspirations behind the global problems which lead to irresponsible use of resources. Value choices that are conducive to sustainable development. Women's different life situations and priorities are also manifested in power structures. Therefore, greater participation of women in decision-making is decisive for alleviating the growing social inequalities, preserving the environment, eliminating war conflicts and their consequences. The main obstacle to women's empowerment is that their position on the economy and their economic independence are limited. Their influence can be enhanced by strengthening their demand for autonomy and social engagement. The most effective way to do this is to put women's own businesses into growth. Modern IT and communication technologies overcome the mobility constraints stemming from the reconciliation of family and work, so women's businesses that build on them can be set to grow. For this, angel investment can be an excellent aid, which has been the most dynamically developing model of early-stage development in the past decade. At the same time, in societies where maintaining social stereotypes affecting women strengthens traditional gender roles, gender inequality increases. Therefore it is very important to create an angel investor circle familiar with the characteristics of women's entrepreneurial activities. The purpose of my article – as part of my comprehensive research – is to present the relationship between women's businesses and angel investors in today's Hungary. 70. p.

CLAUDIA K. FARKAS: Italy is flagship of the inclusive education, it became a reference model for his pedagogical approach and practice. The advanced inclusive model of the Italian school was formulated by a series of laws. The school integration of children with disabilities is a result of laborious and persistent work. The article focuses on the developmental stages of personal-oriented education in Italy, with the synthesising analysis of primary and secondary sources in Italian. The topic is current and significant, broadening the scope of knowledge about inclusion. The Italian education policy wants to ensure the quality of opportunities and aims to develop the education of students with disabilities at the highest level. 86. p.

JÚLIA GYURCSÓ: Religious education in Hungary (statistics, church schools in space and time). We could fill libraries with the literature on the history of Hungarian religious education consisting of archives of the churches and the state, of sources from manuscript archives, of filed documentation, of school notifications and year books as well as of statistical data. Keywords: religious education, church schools, school library, school library history. 91. p.

BÉLA KRISZTIÁN: The history of Pécs' press was born in the great movement of the "Reform Era". The Fünfkirchner Bergmandl which was published in 1848 was one of the first Hungarian language publications. In its title it represented mining in the Hungarian press for the first time. Keywords: Press of Pécs; Fünfkirchner Bergmandl; József Liechstein panel painting artist, restorer. 103. p.

ZOLTÁN HUSZÁR: Pesti Hírlap and Tolna County (1841–1844). Lajos Kossuth was a preeminent figure of the so-called „Reform Era” of Hungary in the 19th century. He was the first editor-in-chief of Pesti Hírlap between 1841–1844. The newspaper, published twice per week, informed its readers via novel techniques (e. g. editorials, reports from the countryside, etc.) not only about the most important events regarding Hungary, the Habsburg Empire, Europe and the World, but also about everyday life. Kossuth's Pesti Hírlap was the locomotive of reform-ideas and of the embourgeoisement in Hungary. The study summarizes the above aspects, also with respect to Tolna County. 108. p.

ANDRÁS MÉNES: The 25 th Street Theatre is the physical embodiment of our memory dating back to our youth. At the time we were given the chance of selecting from a wide variety of alternative theatres. From among the

diversity of choices the 25 th Street Theatre was considered to be the most well-know and the best one. Its short active period was accompanied by a series of success, which eventually became discontinued due to an administrative measure. Consequently, the actors were scattered among the domestic theatres. 118. p.

ANDRÁS A.GERGELY: In the following book-review the author presents the published book of Claudia K. Farkas: *Jewish Destiny in Mohács in 1944* in a short summary. The main goal is to preserve the memory and historical collectivity of the Jewish Community in Mohács in South Hungary in a monographic form. In the principal chapters the author explores the sufferings of this Jewish community until the ghettoization and deportation in 1944. The book discusses the problems of forced labour, the infringement of proprietary rights of the Jews, and the further fate of their possessions. Claudia K. Farkas gives an insight into the attitude of the non-Jewish community by presenting the views of the local church, as well as, of the local-regional press (Pécs) concerning the Jews. Other important issues such as assistance and rescue work, losses and restitutions are also presented in the book. This volume is the result of the author's thorough research in the local archives. Beyond the primary sources her statements are based on memories and contemporary newspaper articles as well. The purpose of this particular work is to call the general attention to the importance of local history which certainly gives some tints to the general picture (by photos too) as a whole. The book is recommended by the reviewer for all of those who intend to get acquainted with the real destiny of the Jews of Mohács in 1944 and who are interested in the questions of fatal historic anti-Semitism in Hungary and the survivor chance of the memory of "pre- and proto-historic" point of view of any sacral community. 121. p.

Szerzőink

A.GERGELY ANDRÁS (PhD) társadalomkutató, kulturális antropológus, az MTA Politikai Tudományok Intézetének ny. tudományos főmunkatársa, a Pécsi Tudományegyetem IDI oktatója, az ELTE TÁTK címzetes egyetemi tanára.

BENE ÁGNES Debreceni Egyetem Ihrig Károly Vezetés és Vállalkozás Doktori Iskola, (bene.agnes@yahoo.com)

CSEGE GYULA r. főhadnagy, kiemelt főnyomozó / koordinációs tiszt, Hajdú-Bihar Megyei Rendőr-főkapitányság, PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola, belügyminisztériumi gyakornok.

ELAM-SAÁGHY ÁGNES emberi erőforrás tanácsadó, a Metropolitan Egyetem oktatója. agneselam@netscape.net

FARKAS CLAUDIA dr. habil., egyetemi docens, PTE

GYURCSÓ JÚLIA, PhD a Pécsi Tudományegyetem adjunktusa, okl. informatikus könyvtáros (könyvtárostanárszakiirány) és könyvtárpedagógia-tanár, az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolájában szerzett doktori címet 2014-ben, jelenleg a PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola hallgatója, kutatási területe: protestáns egyházi (evangélikus felekezeti) iskolai könyvtárak múltja és jelene.

HUSZÁR ZOLTÁN (1960), dr. habil., PhD, történész, muzeológus, egyetemi docens, intézetigazgató – PTE KPVK Kultúra-, Könyvtár- és Társadalomtudományi Intézet. 1983–2006 között különböző pécsi, ill. baranyai múzeumi szervezetben dolgozott, 1998–2006 között a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága / Janus Pannonius Múzeum megyei múzeumigazgatója volt. 1991-től meghívott előadóként, 2006-tól főállású oktatóként tevékenykedik a JPTE / PTE BTK-n, a FEEK-en, ill. a KPVK-n. Kutatási területei: művelődés, társadalom- és neveléstörténet, ill. múzeumtörténet.

KEVEHÁZI KATA az Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskolájának hallgatója, disszertációjának témája a biztonság női szempontú, multidiszciplináris megközelítése. Közgazdászként végzett Budapesten, majd Párizsban szerzett posztgraduális menedzsment diplomát. Fő szakterülete a nők társadalmi szerepvállalásának és gazdasági hátrányainak leküzdése.

MÉNÉS ANDRÁS személyügyi szervező és humánszervező diplomát a Pécsi Tudományegyetemen szerezte, MBA diplomáját a Debreceni Egyetemen vette át, PhD. fokozatot Gödöllőn a Szent István Egyetemen kapott.

MÓRÉ MARIANN dr. PhD., egyetemi docens, Debreceni Egyetem Egészségtudományi Kar (more.mariann@foh.unideb.hu)

NEMESKÉRI ZSOLT PhD, dr. habil., közgazdász, HR szakértő, egyetemi docens; egyetemi tanár – Gál Ferenc Főiskola, Szeged nemeskéri.zsolt@kpvk.pte.hu

PANKÁSZ BALÁZS PhD, dr., pszichológus, egyetemi adjunktus, Pécsi Tudományegyetem, Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar. pankasz.balasz@kpvk.pte.hu,

PAPP BÁLINT okl. emberi erőforrás tanácsadó, stratégiai és fejlesztési ügyintéző, Szentgotthárdi Közös Önkormányzati Hivatal

SZABÓ SZILVIA dr., Ph.D, egyetemi docens Nemzeti Közszolgálati Egyetem.

SZEDERKÉNYI ÉVA dr., PhD, felkért előadó a Pécsi Tudományegyetem (KPVK) Emberierőforrás-tanácsadó a magyar és angol nyelvű képzésében.

SZUHAI EDINA c.r. őrnagy, kiemelt főnyomozó, Hajdú-Bihar Megyei Rendőr-főkapitányság, a Debreceni Egyetem, Állam és Jogtudományi Karának hallgatója.

VARJASI GÁBOR doktorandusz Nemzeti Közszolgálati Egyetem KDI.

VÁRNAGY PÉTER (1967), dr. habil., PhD, tanszékvezető egyetemi docens, PTE KPVK Kultúra-, Könyvtár- és Társadalomtudományi Intézet, Kultúraelméleti és -történeti Tanszék. 1992-től meghívott előadóként, 1994-től főállású oktatóként tevékenykedik a JPTE / PTE BTK-n, a FEEK-en, ill. a KPVK-n. Kutatásának elsődleges területe: a kultúrára és az oktatásra ható normarendszerek vizsgálata; a kulturális és oktatási tevékenységek magyarországi és európai szabályozási háttere, fejlesztésének lehetőségei; továbbá a cserkészlet helytörténeti és pedagógiai vonatkozásai.

VEHRER ADÉL, dr. PhD, egyetemi docens, Győr, Széchenyi István Egyetem

ZÁDORI IVÁN dr. habil., PhD, közgazdász, HR-szakértő, egyetemi docens, zadori.ivan@kpvk.pte.hu,